

OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i sko- og klesbransjen

RESPONSIBLE BUSINESS CONDUCT

OECD DUE DILIGENCE GUIDANCE FOR
**RESPONSIBLE SUPPLY CHAINS IN THE
GARMENT AND FOOTWEAR SECTOR**

OECDs **RETNINGSLINJER**
FOR FLERNASJONALE SELSKAPER

NORGES KONTAKTPUNKT
FOR ANSVARLIG NÆRINGSLIV

Dette er en uoffisiell oversettelse av OECDs aktsomhetsveileder for ansvarlig leverandørkjeder i sko- og klesbransjen. Oversettelsen er utarbeidet av Norges OECD-kontaktpunkt for ansvarlig næringsliv. Ved uoverensstemmelse mellom den norske oversettelsen og OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains in the Garment and Footwear Sector, er det OECD's publikasjon som er gyldig.

OECDs veileder til
aktsomhetsvurderinger for
ansvarlige leverandørkjeder i sko-
og klesbransjen

Ansvarlig utgiver av dette dokumentet er OECDs generalsekretær. Synspunktene som er uttrykt, og argumentene som er brukt, gjenspeiler ikke nødvendigvis de offisielle standpunktene til OECD, medlemslandenes myndigheter eller EU.

Dette dokumentet og eventuelle vedlagte kart er gjengitt uten at det påvirker statusen eller suvereniteten til territorium, internasjonalt anerkjente landegrenser og yttergrenser eller navnet på et hvilket som helst territorium, by eller område.

Det må henvises til denne publikasjonen på følgende måte:

OECD (2017), *OECDs veileder til aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i sko- og klesbransjen*.

Forord

OECDs veileder til aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i sko- og klesbransjen (heretter "veilederen") tar sikte på å hjelpe bedrifter med å ta i bruk anbefalingene om aktsomhetsvurderinger i OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper i leverandørkjeden i sko- og klesbransjen, for å unngå – og håndtere – de eventuelle negative virkningene av sin egen og leverandørkjedenes virksomhet. Den skal støtte målene i OECDs retningslinjer om at aktivitetene til bedrifter i sko- og klesbransjen er i samsvar med myndighetenes retningslinjer, for slik å styrke grunnlaget for gjensidig tillit mellom bedriftene og samfunnene der de driver sin virksomhet. Veilederen vil også hjelpe bedrifter med å ta i bruk anbefalingene om aktsomhetsvurderinger i FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter. Veilederen er i samsvar med erklæringen til Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) om grunnleggende prinsipper og rettigheter i arbeidslivet, relevante ILO-konvensjoner og -anbefalinger, samt ILOs trepartserklæring om prinsipper for flernasjonale selskaper og sosialpolitikk. Sammen med modulene for aktsomhetsvurderinger for spesifikke risikoområder gir denne veilederen bedrifter i sko- og klesbransjen en komplett kunnskapspakke, slik at de kan drive sin virksomhet og skaffe seg råvarer på en ansvarlig måte.

Veilederen er utarbeidet som et samarbeid mellom flere interessenter, med stort engasjement fra både medlemmer og ikke-medlemmer av OECD, representanter fra næringslivet, fagforeninger og sivilsamfunnet, og er kontrollert av OECDs arbeidsutvalg for ansvarlig næringsliv. En rådgivende gruppe av flere interessenter, under ledelse av Tyskland, ble etablert i mars 2015 for å bidra til utarbeidelsen av veilederen. Veilederen har dratt fordel av innspill fra medlemmene av den rådgivende gruppen og andre spesialister, blant annet i forbindelse med en rundebordskonferanse om aktsomhetsvurderinger i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen 1.-2. oktober 2015, samt en offentlig høringsprosess i februar og mars 2016. Veilederen ment å være praktisk orientert, og legger vekt på konstruktivt samarbeid for å løse komplekse utfordringer.

Veilederen er basert på grundige rapporter fra de nasjonale kontaktpunktene i Frankrike og Italia vedrørende implementering av OECDs

retningslinjer i tekstil- og klesbransjen og ledende initiativ fra Belgia, Canada, Danmark, EU, Tyskland, Nederland, Sverige, Storbritannia og USA. Den er et svar på enuttalelsene som kom i juni 2013 og 2014 fra de nasjonale kontaktpunktene etter den tragiske Rana Plaza-ulykken. Veilederen er også utviklet som svar på ministerkommunikatet om ansvarlig næringsliv vedtatt 26. juni 2014, og G7-ledernes erklæring vedtatt den 7. og 8. juni 2015 på Schloss Elmau, som ønsket internasjonale initiativ for å fremme bransjeomfattende standarder for aktsomhetsvurderinger for tekstiler og ferdigklær.

Veilederen ble godkjent av arbeidsutvalget for ansvarlig næringsliv 24. oktober 2016 og investeringskomiteen 14. januar 2017.

OECD har også utviklet skreddersydde veiledere for å hjelpe bedrifter med å etablere ansvarlige leverandørkjeder i andre sektorer og bransjer. Veilederen mineraler fra konflikt- og høyrisikoområder, for landbruks- og matvaresektoren, for utvinningsindustrien og finansbransjen.

Innhold

Uttrykk som brukes i veilederen	9
Oversikt over veilederen	13
Bakgrunn	13
Hensikten med denne veilederen.....	13
Målgruppe	13
Grunnlaget for denne veilederen	15
Samsvar med lovverket	15
Fordeler	16
Strukturen i veilederen	17
Innledning om aktsomhetsvurderinger i henhold til OECDs retningslinjer og viktige konsepter for å ta i bruk aktsomhetsvurderinger	19
Aktsomhetsvurderinger i henhold til OECDs retningslinjer.....	21
Meningsfylt interessentdialog	23
Samarbeid om aktsomhetsvurderinger	24
Hensyn til kjønn ved bruk av aktsomhetsvurderinger	28

Kapittel I

Kjerneveileder for aktsomhetsvurderinger for sko- og klesbransjen

1. Integre ansvarlig næringsliv i bedriftens policy og styringssystemer	33
2. Kartlegge faktisk og potensiell skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede.....	42
3. Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede.....	64
4. Spore	79
5. Kommunisere	85
6. Sørge for eller samarbeide om forbedringer.....	89

Kapittel II

Moduler om bransjerisikoer

Modul 1.	Barnarbeid	101
Modul 2.	Seksuell trakassering samt seksuell og kjønnsbasert vold på arbeidsplassen.....	112
Modul 3.	Tvangsarbeid	122
Modul 4.	Arbeidstid.....	131
Modul 5.	Arbeidsmiljø	135
Modul 6.	Fagforeninger og kollektive forhandlinger	143
Modul 7.	Lønn	149
Innledning om miljømodulene		156
Modul 8.	Farlige kjemikalier	158
Modul 9.	Vann.....	163
Modul 10.	Utslipp av klimagasser	168
Modul 11.	Bestikkelser og korrupsjon.....	173
Modul 12.	Ansvarlig anskaffelse fra hjemmearbeidende	182

Tabeller

1.	Informasjon som skal samles inn og lagres for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger	41
2.	Bransjerisikoer i sko- og klesbransjen.....	44
3.	Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderingene.....	48
4.	Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderinger i tilknytning til leverandørvurderinger.....	59
5.	Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderinger med tanke på å forstå konteksten der virksomheten foregår	61
6.	Forholdet til skade og egnet tiltak	62
7.	Faktorer som kan berøre typen og omfanget av aktsomhetsvurderinger med tanke på å forebygge og avbøte skader i bedriftens leverandørkjede.....	77
8.	Kjernekriterier for klagemekanismer på driftsnivå og eksempler på komponenter.....	92

9. Risikofaktorer for barnarbeid i sko- og klesbransjen.....	102
10. Seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold	114
11. Risikofaktorer for tvangsarbeid i sko- og klesbransjen	123
12. Beskrivelse av praksis og policyer med mål om motarbeiding av fagforeninger	146
13. Eksempler på tiltak for å redusere CO2-utslipp og overvåke forbedringer i et produkts livssyklus	170
14. Eksterne faktorer for integritetsrisikoer.....	175
15. Bedriftsinterne faktorer for integritetsrisikoer.....	176

Tekstbøker

1. Konkurranselov og ansvarlig næringsliv	27
2. Policy for bruk av underleverandører og annen aktsomhetsprosess.....	35
3. Mekanismer for å vurdere og håndtere skaderisikoer utover nivå 2 (for eksempel råvarer)	56
4. Forebygge bidrag til skade ved ansvarlig innkjøpspraksis	69
5. Implementere kontrolltiltak ved indirekte anskaffelser.....	72
6. Type aktsomhetsvurderinger i lys av påvirkningskraft	78
7. Statens rolle for å sikre tilgang til effektive avhjelpende tiltak	90
8. Skille mellom systemer for tidlig varsling og prosesser for å muliggjøre avhjelpende tiltak.....	94
9. Organisering av klagemekanismer for ulike interessenter.....	96
10. Diskriminering og kjønnsbasert diskriminering	119
11. Faktorer som kan føre til altfor lang arbeidstid i produksjonen	132
12. Anbefalinger for små og mellomstore bedrifter (SMB-er).....	141
13. Protokollavtaler	147
14. Kartlegging av høy-risiko innkjøpsland	154
15. Rammeverk for å forebygge og avbøte brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter ved ansettelse av hjemmemedarbeidere.....	183

Om OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv

OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv (OECDs retningslinjer) er en av fire deler av OECDs erklæring og beslutninger om internasjonale investeringer og flernasjonale selskaper fra 1976 (heretter omtalt som "erklæringen"). I erklæringen anbefaler de tilsluttede land at flernasjonale selskaper følger de prinsippene og standardene som er nedfelt i OECDs retningslinjer, som har som mål å sikre et åpent og transparent internasjonalt investeringsmiljø. De oppfordrer også til positive bidrag fra de flernasjonale selskapene til økonomisk, miljømessig og samfunnmessig fremgang. Det er til nå 46 stater som har undertegnet erklæringen – alle de 35 OECD-medlemmene, samt 11 land som ikke er OECD-medlemmer. OECDs retningslinjer har blitt endret flere ganger, sist i 2011. Retningslinjene er de mest omfattende anbefalingene om ansvarlig næringsliv som støttes av myndighetene. De dekker ni områder innen ansvarlig næringsliv: offentliggjøring av informasjon, menneskerettigheter, sysselsetting og samarbeidsforhold i næringslivet, miljø, bekjempelse av bestikkelser og korrupsjon, forbrukerinteresser, vitenskap og teknologi, konkurranse og skattlegging. Anbefalingene som er nedfelt i OECDs retningslinjer, er vedtatt av myndighetene og gjelder flernasjonale selskaper som driver virksomhet fra deres territorier.

I henhold til ministerrådets bestemmelser om OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper må deltakerne opprette et nasjonalt kontaktpunkt for å øke effektiviteten av OECDs retningslinjer ved å drive opplysningsvirksomhet, besvare henvendelser og bidra til å løse problemer som oppstår ved innføring av retningslinjene i enkeltsaker. OECDs retningslinjer er det første internasjonale dokumentet som integrerer risikobaserte aktsomhetsvurderinger i sine anbefalinger til selskapene.

Uttrykk som brukes i veilederen

Negativ påvirkning	<p>Negativ påvirkning på forhold som dekkes av OECDs retningslinjer: offentliggjøring av opplysninger; menneskerettigheter; sysselsetting og forhold mellom partene i arbeidslivet; miljø; bekjempelse av bestikkelser, oppfordringer til bestikkelser og utpressing; samt forbrukerinteresser.</p> <p>Uttrykket 'skade' brukes i denne veilederen som en betegnelse for negativ påvirkning.</p>
Forretningforhold	<p>Omfatter forhold til forretningspartnere, bedrifter i leverandørkjeden og alle andre ikke-statlige eller statlige enheter som er forbundet ved forretningsvirksomhet, produkter eller tjenester.</p> <p>Forretningsforbindelser kan være hvilken som helst leverandør eller en annen forretningspartner i leverandørkjeden til en bedrift. (OECDs retningslinjer, IV, kommentar 45)</p>
Innsnevring i leverandørkjeden	<p>Innsnevring kan omfatte:</p> <ul style="list-style-type: none">• Vesentlige omdanningsprosesser for råvarer• Steg i leverandørkjeden som vanligvis omfatter relativt få aktører som foredler mesteparten av råvaren• Steg i leverandørkjeden med synlighet og kontroll over produksjonsvilkårene og handelen oppstrøms
Plan for korrigerende tiltak	<p>Tidsbegrenset og gjennomførbar plan for å forebygge eller avbøte skader. Se kapittel 3.</p>
Direkte anskaffelser	<p>En bedrift har en direkte kontraktfestet forbindelse med leverandøren.</p>
Diskriminering	<p>Enhver form for forskjellsbehandling, utestengelse eller preferanse på grunnlag av blant annet rase, hudfarge, kjønn, religion, politiske meninger, nasjonal eller sosial opprinnelse "som har den virkningen at den opphever eller skader prinsippet om like muligheter og lik behandling i jobb eller yrke". (ILO-konvensjon nr. 111).</p>

Aktsomhetsvurdering	<p>Prosessen som bedrifter kan benytte for å kartlegge, forebygge, avbøte og redegjøre for hvordan de skal takle faktiske og potensielle skader.</p> <p>Aktsomhetsvurderinger kan inkluderes i bedriftens systemer for risikostyring hvis de går lenger enn kun å kartlegge og håndtere risiko for bedriftens selv, og omfatter risiko for skade som gjelder temaer som dekkes av retningslinjene. (OECDs retningslinjer, II, kommentar 14)</p>
Tvangsarbeid	<p>Alle former for arbeid og tjenester som kreves av en person under trussel om straff, og som den nevnte personen ikke har tilbudt seg å utføre frivillig. (ILO, Forced Labour Convention, 1930 (nr. 29))</p>
Kjønnsbasert diskriminering	<p>Enhver forskjellsbehandling, utelukkelse eller innskrenkning som har som virkning eller formål å svekke eller utelukke anerkjennelsen, utnyttelsen eller utøvelsen av kvinners menneskerettigheter og grunnleggende friheter på det politiske, økonomiske, sosiale, kulturelle, sivile eller ethvert annet område. Målet skal være likestilling mellom menn og kvinner, uten hensyn til ekteskapsstatus.</p> <p>Kjønnsbasert diskriminering kan også forekomme i situasjoner hvor diskriminering ikke var tiltenkt. Lik eller nøytral behandling av kvinner og menn kan utgjøre diskriminering av kvinner hvis det resulterer i at kvinner blir nektet å utøve en rettighet fordi den kjønnsbaserte ulempen og ulikheten som kvinner står overfor ikke er tatt hensyn til. (FNs konvensjonen om å avskaffe alle former for diskriminering av kvinner)</p>
Skade	<p>Uttrykket "skade" brukes i hele denne veilederen for å henvise til negativ påvirkning.</p>
Indirekte anskaffelser	<p>En bedrift anskaffer produkter (for eksempel råvarer eller ferdigvarer) via et mellomledd.</p>
Påvirkning	<p>Der en bedrift har evnen til å oppnå endring i urettmessig praksis hos enheten som har forårsaket skaden. (OECDs retningslinjer, II, kommentar 19)</p>
Meningsfylt interessentdialog	<p>Interessentdialog kjennetegnet av toveiskommunikasjon og god tro hos deltakerne på begge sider. (OECDs retningslinjer, II, kommentar 2)</p>
Avbøting	<p>Handlinger som foretas for å redusere eller fjerne skade hvis det oppstår en negativ hendelse. Avbøtende tiltak kan iverksettes før en hendelse skjer, mens den pågår eller etter at den har skjedd, i den hensikt å redusere skaden.</p>
Forebygging	<p>Tiltak som er iverksatt for å hindre at en skade oppstår eller skjer igjen. Med andre ord iverksettes forebyggende tiltak før en skade skjer. Denne</p>

	veilederen bruker uttrykket "forebygge" om alle tiltak som er beregnet på å hindre at en skade skjer.
Avhjelpende tiltak	Utbedrende tiltak mot skader.
Risiko	I hele denne veilederen brukes "risiko" om fare for skade på personer, andre organisasjoner og samfunn med hensyn til menneskerettigheter, arbeidsrettigheter og miljø. Denne veilederen fokuserer ikke på foretningmessig risiko for bedriften selv.
Risikobasert	De prosedyrene en bedrift tar i bruk for å foreta aktsomhetsvurderinger, er proporsjonale med skadens alvorlighetsgrad.
Bransjerisikoer	Risikoer som er fremtredende i bransjen. Bransjerisikoer i sko- og klesbransjen omfatter blant annet: barnearbeid, diskriminering, tvangsarbeid, lang arbeidstid, arbeidsrelaterte skader og helseplager, brudd på arbeidstakeres rett til å danne eller å gå inn i fagforeninger og andre organisasjoner og deres rett til kollektive forhandlinger; brudd på minstelønnsbestemmelser og lønninger som ikke dekker arbeidstakernes og deres familiers grunnleggende behov, diskriminering, farlige kjemikalier, vannforbruk, vannforurensning, utslipp av klimagasser, bestikkløst og korrupsjon. Se kapittel II, Moduler om bransjerisikoer, for målrettet veiledning om aktsomhetsvurderinger for disse temaene.
Interessent	Personer eller grupper som er eller kan være direkte eller indirekte påvirket av handlingene til bedriften og dens forretningsforbindelser.
Underleverandør	En person eller bedrift som utfører en tjeneste eller aktivitet som er nødvendig for å fullføre kontrakten til en annen bedrift.
Risikoer i deler av bransjen	Risikoer som er unike for deler av sko- og klesbransjen. For eksempel sportsutstyr, fottøy, uniformer osv.
Leverandør	For enkelhetens skyld bruker denne veilederen uttrykket "leverandør" om alle forretningsforbindelser som leverer et produkt eller en tjeneste til en bedrift, enten direkte eller indirekte. "Leverandører" kan derfor inkludere klesprodusenter, tekstilprodusenter og bønder, men også mellomledd, for eksempel innkjøpsagenter, logistikkleverandører, råvareforhandlere og foredlingsbedrifter.
Sporing	Prosessen bedriften bruker til å spore materialer og produkter og forholdene de ble produsert under gjennom leverandørkjeden.

Oversikt over veilederen

Bakgrunn

Sko- og klesbransjen sysselsetter millioner av ufaglærte arbeidstakere, derav mange kvinner, og fungerer som en inngangsport til den formelle økonomien i mange land. Bedriftene i bransjen har derfor muligheter til å skape vekst, arbeidsplasser og faglig utvikling, både gjennom egen virksomhet og ved sine anskaffelser. Imidlertid er bedrifters medvirkning til menneskerettighetsbrudd, utnyttelse av arbeidstakere og skade på miljøet fremtredende i hele bransjens leverandørkjede. Dette er ikke nytt for bransjen, men karakteristiske trekk ved moderne globale leverandørkjeder – for eksempel at ulike ledd i produksjonsprosessen er spredt over flere land, korte leveringstider og kortsiktige forbindelser mellom kjøper og leverandør – reduserer oversikten over og kontrollen med en bedrifts leverandørkjede. Dette skaper utfordringer for bedrifter, fordi det blir vanskelig for dem å gjennomføre målet om ansvarlig produksjon. Risikoene for brudd på menneskerettighetene og utnyttelse av arbeidstakere, miljøskader og integritetsrisiko må derfor håndteres i hele leverandørkjeden, for å sikre at de positive virkningene av denne globale industrien blir så store som mulig.

Hensikten med denne veilederen

Hensikten med denne veilederen er å bidra til en felles forståelse av begrepet aktsomhetsvurderinger (*due diligence*) i sko- og klesbransjen i tråd med retningslinjene til OECD. Veilederen gir anbefalinger til bedrifter om hvordan de skal gjennomføre aktsomhetsvurderinger i samsvar med retningslinjene til OECD både i egen virksomhet og i sine leverandørkjeder. Aktsomhetsvurderinger bør være en kontinuerlig prosess som både er proaktiv og reaktiv. De bør brukes med fleksibilitet og ikke være et tiltak man krysser av på en liste over ting som er gjort.

Målgruppe

Veilederen er relevant for alle bedrifter som har virksomhet i leverandørkjeden i sko- og klesbransjen, og som ønsker å implementere retningslinjene til OECD. Dette omfatter blant annet produsenter av råmaterialer og fibre, materialprodusenter og -foredlere, komponentprodusenter, sko- og klesprodusenter, varemerke, forhandlere og deres mellommenn.

Denne veilederen er derfor også relevant for:

- Bedrifter med virksomhet i ulike ledd av leverandørkjeden, deriblant råvareforhandlere, innkjøpere og distributører.
- Små, mellomstore og store bedrifter. Mens forventningen om aktsomhetsvurderinger gjelder alle bedrifter uansett størrelse, tar denne veilederen sikte på å gi eksempler som viser hvordan små og mellomstore bedrifter kan velge fremgangsmåter for aktsomhetsvurderinger, som er tilpasset deres ressurser, plass i leverandørkjeden og påvirkningskraft. Se innledningen.
- Bedrifter som er privateide, statseide eller har blandet eierskap.

OECDs retningslinjer gjelder flernasjonale selskaper. I tråd med OECDs retningslinjer avspeiler denne veilederen god praksis for alle og tar ikke sikte på å innføre forskjeller i forventningene som rettes mot flernasjonale og nasjonale bedrifter.¹

Veilederen kan også tjene som referanse for interessenter, for å forstå tiltakene bedriftene anbefales å gjennomføre for å håndtere sine negative påvirkninger. De kan brukes av nasjonale kontaktpunkter for OECDs retningslinjer for å fremme OECDs retningslinjer.² Anbefalingene i veilederen er også relevante for andre, for eksempel bransjesamarbeid eller flerpartsinitiativ som legger til rette for samarbeid på noen eller alle steg i aktsomhetsvurderingene.

¹. En presis definisjon av flernasjonale selskap er ikke påkrevd med tanke på OECDs retningslinjer. Disse selskapene er aktive i alle bransjer. De omfatter vanligvis selskaper eller andre enheter som er opprettet i mer enn ett land og er organisert slik at de kan koordinere virksomheten sin på ulike måter. OECDs retningslinjer gjelder alle enheter i det flernasjonale selskapet (morselskap og/eller lokale enheter). (OECDs retningslinjer, I, 4.)

². I henhold til rådets bestemmelser om OECDs retningslinjer, som ble endret i 2011, må det opprettes nasjonale kontaktpunkter som skal øke effektiviteten av retningslinjene ved å drive opplysningsvirksomhet, besvare henvendelser og bidra til å løse problemer som oppstår ved innføring av retningslinjene i enkeltsaker. Veilederen kan brukes av de nasjonale kontaktpunktene for å fremme OECDs retningslinjer, men den er ikke beregnet på å tjene som grunnlag for å behandle enkeltsaker. Se også OECDs retningslinjer, kommentar om prosedyrene for implementering av OECDs retningslinjer for flernasjonale selskap, 25.

Grunnlaget for veilederen

Veilederen er basert på de prinsippene, anbefalingene og standardene som finnes i OECDs retningslinjer. Den er beregnet på å klarlegge eksisterende forventninger i OECDs retningslinjer med hensyn til aktsomhetsvurderinger i sko- og klesbransjen, men det er ikke tenkt at den skal skape flere forventninger. Når det gjelder menneskerettigheter, er intensjonen at OECDs retningslinjer og denne veilederen skal være tilpasset FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UNGP) samt relevante ILO-konvensjoner og -anbefalinger.

Veilederen er utviklet i en prosess hvor flere interessentgrupper har deltatt, og er basert på rapporter fra de nasjonale kontaktpunktene i Italia og Frankrike om ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og klesbransjen.³ Etterlevelse av denne veilederen er frivilling.⁴

Samsvar med lovverket

Å etterleve nasjonal lovgivning er en grunnleggende forpliktelse for alle bedrifter. OECDs retningslinjer er ingen erstatning for og skal heller ikke anses for å være et dokument som kan overstyre et lands lover og forskrifter. OECDs retningslinjer kan ha et bredere omfang enn nasjonale lover og forskrifter på mange områder, men de skal ikke sette en bedrift i en situasjon der den står overfor motstridende krav. I land der nasjonale lover og forskrifter er i strid med OECDs retningslinjer, bør bedrifter søke løsninger som i størst mulig grad tar hensyn til OECDs prinsipper og standarder, uten at de bryter nasjonal lovgivning.

³ Se fransk nasjonalt kontaktpunkt for OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper (2013), *NCP Report on the Implementation of the OECD Guidelines in the Textile and Clothing Sector* ; italiensk nasjonalt kontaktpunkt for OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper (2014), *Report on Responsible Business Conduct in the Textile and Garment Supply Chain* og *Recommendations of the Italian NCP on Implementation of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises*

⁴ Denne veilederen ikke skaper juridiske forpliktelser, men noen av metodene, standardene og prinsippene som er omtalt i veilederen, kan også være regulert av nasjonale lover, for eksempel krav til rapportering om ikke-økonomiske forhold og aktsomhetsvurderinger knyttet til bestiktelser og korrupsjon.

Fordeler

Denne veilederen støtter OECDs retningslinjers mål om å sikre at bedriftenes virksomhet er i samsvar med myndighetenes retningslinjer, slik at man styrker grunnlaget for gjensidig tillit mellom bedrifter og samfunnene der de driver sin virksomhet, og reduserer de negative virkningene av en bedrifts aktiviteter.

Veilederen skal støtte bedrifter i å implementere anbefalingene om aktsomhetsvurderinger i OECDs retningslinjer og FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter, samt andre standarder som er relevante for ansvarlig næringsliv – for eksempel Menneskerettighetserklæringen, Den internasjonale arbeidsorganisasjonens (ILOs) erklæring om grunnleggende prinsipper og rettigheter på arbeidsplassen, relevante ILO-konvensjoner og -anbefalinger samt ILOs trepartserklæring om prinsipper for flernasjonale selskaper og sosialpolitikk.

I tillegg kan veilederen hjelpe bedrifter med å oppfylle lovfestede krav om aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv og rapportering av ikke-økonomisk risiko i land som krever dette. Veilederen kan også hjelpe næringslivet med å styrke sitt forhold til myndigheter, arbeidstakere og det sivile samfunn.

Andre fordeler for bedrifter som implementerer denne veilederen, inkluderer:

- økt evne til å møte forventninger fra kunder og markeder om ansvarlige leverandørkjeder i sko- og klesbransjen
- forbedret omdømme for bedrift og bransje
- økt evne til å lede globale operasjoner på en konsekvent måte, ved hjelp av ett enkelt sett med standarder for ansvarlig næringsliv som gjelder på tvers av kontorer, produksjonssteder, land og regioner, slik at man bidrar til større ensartethet når det gjelder driftsresultater, effektivitet og overholdelse av lover og regler, og i noen tilfeller oppnår kostnadsbesparelser
- i det lange løp færre driftsavbrudd i bedriftens virksomhet og leverandørkjede på grunn av forhold som er dekket av OECDs retningslinjer.

Strukturen i veilederen

Kapittel I

Kjerneveileder for aktsomhetsvurderinger for sko- og klesbransjen

Dette kapitlet åpner med en generell innledning om forventningene i OECDs retningslinjer og faktorer som kan påvirke gjennomføringen og omfanget av aktsomhetsvurderingene. Hensynet til interessentdialog, samarbeid og kvinnekjennskap – som kan anvendes gjennom både kapittel I og II – er også tatt med.

Kjernen i kapittel I er veiledning om hvordan bedrifter i sko- og klesbransjen kan gjennomføre aktsomhetsvurderinger i tråd med OECDs retningslinjer. Hvert underkapittel svarer til et steg i aktsomhetsprosessen. Anbefalingene i kjerneveilederen for aktsomhetsvurderingene kan brukes på alle typer risiko som en bedrift kan stå overfor i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden.

Kapittel II

Moduler om bransjerisikoer

Dette kapitlet gir informasjon om hvordan bedrifter kan bruke anbefalingene om aktsomhetsvurderinger i kapittel I til typiske bransjerisikoer i sko- og klesbransjen. Det er ikke tenkt at modulene i kapittel II skal fungere som frittstående veiledning. De skal supplere kjerneveilederen i kapittel I og gi informasjon om hvordan bedriften kan skreddersy sin metode for aktsomhetsvurdering når de håndterer spesifikke risikoer. Det er heller ikke tenkt at modulene skal gi faglig veiledning. For dette bør bedriften stole på eksisterende veiledningsmaterieell som er i tråd med anbefalingene i denne veilederen.

Innledning om aktsomhetsvurderinger i henhold til OECDs retningslinjer

Forventninger i OECDs retningslinjer

"Bedrifter bør ... utføre risikobaserte aktsomhetsvurderinger, for eksempel ved å integrere dem i sine systemer for risikostyring for å kartlegge, forebygge eller avbøte faktiske og potensielle skader ... Utførelsen av og omfanget av aktsomhetsvurderingene avhenger av omstendighetene ved en spesiell situasjon." (OECDs retningslinjer, II, A10)

"Bedrifter bør ... gjennom sine egne aktiviteter, unngå å forårsake eller bidra til negative påvirkninger på områder som dekkes av retningslinjene, og håndtere slike påvirkninger når de oppstår." (OECDs retningslinjer, II, A11)

"Bedrifter bør ... søke å forebygge eller avbøte en skade de ikke har bidratt til, hvis skaden er direkte forbundet med deres virksomhet, produkter eller tjenester via et forretningsforhold. Dette er ikke ment å flytte ansvaret fra enheten som forårsaker en negativ påvirkning, til den bedriften som den har forretningsforbindelser med." (OECDs retningslinjer, II, A12)

Aktsomhetsprosess og støttetiltak for ansvarlige leverandørkjeder

Integrere ansvarlig næringsliv i bedriftens policy og styringssystemer

- Vedta en policy som uttrykker bedriftens engasjement for ansvarlig næringsliv, i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden.
- Styrke styringssystemene med henblikk på å gjennomføre aktsomhetsvurderinger knyttet til risiko for skade i bedriftens egen virksomhet og i leverandørkjeden.

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede.

- Vurdere omfanget av risiko for skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede.
- Gjennomføre en egevaluering av bedriftens egen virksomhet.
- Gjennomføre vurderinger på produksjonsstedet av leverandører som er forbundet med forhøyet risiko.
- Vurdere bedriftens relasjon til eventuell skade

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

- Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet.
- Søke å forebygge eller avbøte skade i bedriftens leverandørkjede.

Spore

- Verifisere, overvåke og validere fremdriften i aktsomhetsvurderingen og dens effektivitet i bedriftens egen virksomhet.*
- Verifisere, overvåke og validere fremdriften i aktsomhetsvurderingen og dens effektivitet i bedriftens leverandørkjede.

Kommunisere

- Kommunisere offentlig om bedriftens aktsomhetsprosesser, inkludert hvordan bedriften har håndtert potensiell og faktisk skade.
- Kommunisere med berørte interessenter.

Sørge for eller samarbeide om forbedringer

- Etablere en prosess for å realisere forbedringer i bedriftens egen virksomhet.
- Forplikte seg til å høre klager mot bedriften som er fremkommet gjennom legitime prosesser.

Aktsomhetsprosessen

* Effektiviteten av aktsomhetsvurderingene måles som i hvilken grad faktisk og potensiell skade forebygges og avbøtes i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede.

Aktsomhetsvurderinger i henhold til OECDs retningslinjer

Aktsomhetsvurderinger er prosesser bedrifter kan gjennomføre for å kartlegge, forebygge, begrense og gjøre rede for hvordan de håndterer eksisterende og potensielle negative konsekvenser av sin virksomhet.⁵ Aktsomhetsvurderinger gjennomføres i tråd med OECDs retningslinjer, som gjelder spesifikke negative virkninger (skader). En bedrift forventes å gjennomføre aktsomhetsvurderinger av sine egne aktiviteter og av sine leverandører (i hele leverandørkjeden) og andre forretningsforbindelser.

Aktsomhetsvurderinger må pågå kontinuerlig, fordi skaderisikoen kan endre seg etter hvert som bedriftens virksomhet og dens omgivelser utvikler seg.⁶

VIKTIGE BEGREPER

Negativ påvirkning – I vurderingen av om en bedrift etterlever OECDs retningslinjer forstås "negativ påvirkning" som skadelige virkninger på områder som dekkes av OECDs retningslinjer (for eksempel barnearbeid, diskriminering, farlige kjemikalier). Uttrykkene "skade" og "negative påvirkninger" brukes derfor om hverandre gjennom hele veilederen.

Risiko – I denne veilederen brukes "risiko" om faren for skade på personer, andre organisasjoner og samfunn med hensyn til menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter og miljøet. Veilederen fokuserer ikke på risikoen for skade for bedriften.

Risikobasert

Aktsomhetsvurderinger bør være risikobaserte. I praksis kan dette forstås på følgende måte:

- De tiltakene en bedrift tar i bruk i sine aktsomhetsvurderinger, bør stå i forhold til hvor sannsynlig og alvorlig skaden kan være. Hvis en bedrift for eksempel foretar anskaffelser fra et land med et svakt arbeidstilsyn, vil tiltakene bedriften må iverksette for å hindre barnearbeid, tvangsarbeid og annet ulovlig arbeid være mer omfattende enn tiltakene en bedrift må iverksette hvis anskaffelsene skjer fra en leverandør i en jurisdiksjon med et sterkt arbeidstilsyn.
- Bedriften kan prioritere rekkefølgen av sine handlinger basert på hvor sannsynlig og alvorlig skaden er.

⁵. OECDs retningslinjer, II, kommentar 14.

⁶. OECDs retningslinjer, IV, kommentar 45.

Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderingene

Alle bedrifter, uansett størrelse eller hvor de opererer, har ansvar for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger. Typen og omfanget av aktsomhetsvurderingene, for eksempel hvilke spesifikke tiltak som bør gjennomføres i en spesiell situasjon, vil påvirkes av faktorer som størrelsen på bedriften, hvor den opererer, de gjeldene anbefalingene i OECDs retningslinjer og hvor sannsynlige og alvorlige de negative påvirkningene vil være.⁷ I tillegg kan de spesifikke skrittene knyttet til å gjennomføre aktsomhetsvurderinger med fokus på menneskerettigheter være annerledes enn aktsomhetsvurderinger som gjelder andre risikoområder. Denne veilederen ser på hvordan størrelsen på en bedrift, dens virksomhet og dens innkjøpsmodeller kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderinger. Andre faktorer kan også påvirke:

- *Innkjøpsmodell:* Organiseringen av bedriftens anskaffelsesrutiner kan påvirke hvordan den gjennomfører aktsomhetsvurderingene. Hvis en bedrift for eksempel anskaffer sine varer gjennom innkjøpsagenter, kan den samarbeide med innkjøpsagenten om å vurdere leverandørene. For enkelhetens skyld karakteriserer veilederen innkjøpsmodeller på følgende måter:
 - Direkte anskaffelser: En bedrift har en direkte kontraktfestet forbindelse med leverandøren.⁸
 - Indirekte anskaffelser: En bedrift anskaffer produkter via en mellommann.
- *Størrelsen på bedriften:* Størrelsen på en bedrift endrer ikke dens ansvar for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger, men måten bedriften går frem på i aktsomhetsvurderingen, kan påvirkes av størrelsen. For eksempel kan ressursene, kunnskapen og kapasiteten til å gjennomføre aktsomhetsvurderinger være mer begrenset i små og mellomstore bedrifter (SMB-er) sammenlignet med større bedrifter. Samtidig har SMB-er ofte en mindre komplisert virksomhet og færre leverandører.
- *Typen bedrift:* Typen virksomhet som bedriften driver, enten den er en detaljist, et varemerke, en innkjøpsagent, en produsent eller

⁷ OECDs retningslinjer, II, kommentar 15.

⁸ Uttrykket "direkte anskaffelse" må ikke forveksles med uttrykket "direkte forbundet" som brukes i OECDs retningslinjer. En bedrift trenger ikke å foreta direkte anskaffelser fra en leverandør for å være direkte forbundet med negative påvirkninger i leverandørkjeden.

lignende, vil påvirke hvordan bedriften gjennomfører aktsomhetsvurderingene. For eksempel vil de skritt som en detaljist tar for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger på varemerkene den selger, men ikke eier, være annerledes enn skrittene den tar for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger på sine egne produkter.

Meningsfylt interessentdialog

Bedriftene bør samarbeide på en meningsfylt måte med berørte interessenter som en del av aktsomhetsprosessen. Slikt samarbeid bør være toveis, og gjennomføres i god tro. Interessenter skal ha sannferdig og fullstendig informasjon og bør få anledning til å komme med innspill før det tas viktige avgjørelser som kan påvirke dem.

Interessenter er personer eller grupper som er eller kan være direkte eller indirekte påvirket av handlingene til bedriften og dens partnere. I sko- og klesbransjen vil interessentene i en bedrift sannsynligvis omfatte:

- bedriftens egne ansatte, andre arbeidstakere som utfører arbeid på vegne av bedriften, samt fagforeninger og representative organisasjoner
- arbeidstakere, fagforeninger og representative organisasjoner i bedriftens leverandørkjede, som berøres av bedriftens aktiviteter
- bedriftens leverandører
- innbyggere i samfunn som berøres av bedriftens aktiviteter
- myndighetene i de jurisdiksjonene som bedriften driver sin virksomhet i, eller anskaffer produkter fra

Interessentene bør involveres – noe som betyr at de bør delta aktivt i utforming og gjennomføring – i de følgende aktsomhetsprosessene:

- Leverandørvurdering: Vurdering av produksjonsstedet. Se kapittel 2,3.
- Utvikling av planer for korrigerende tiltak. Se kapittel 3.
- Verifisering, validering og overvåking av negativ påvirkning. Se kapittel 4.
- Utforming av klagemekanismer på bedriftsnivå. Se kapittel 6.1.

I praksis betyr dette at arbeidstakere og fagforeninger og representative organisasjoner bør involveres i aktsomhetsprosessene for risiko knyttet til arbeidsforhold.

Bedriftene bør rådføre seg med interessenter – noe som betyr at deres innspill og tilbakemeldinger er ønsket – ved vurderingen av omfanget av risiko i bedriftens virksomhet og dens leverandørkjede.

Det er mange måter for bedriftene å ta kontakt med interessentene på. Bedrifter og interessenter oppfordres til å finne metoder for samarbeid som er effektive for dem. Faglig samarbeid på arbeidsplassen kan være en viktig form for interessentdialog mellom ledelsen og de ansatte. Bedriften bør prioritere dialog med de interessentene (eller deres talspersoner) som mest sannsynlig vil bli berørt av bedriftens aktiviteter.

Samarbeid om aktsomhetsvurderinger

Veilederen oppfordrer til samarbeid, og mange av anbefalingene kan brukes til samarbeid på bransjenivå, direkte med fagforeninger eller i flerpartssamarbeid. Samarbeid endrer ikke ansvaret til den enkelte bedrift for å kartlegge, forebygge eller avbøte skade. Imidlertid kan samarbeid brukes som et middel til å gjennomføre aktsomhetsvurderinger. Nærmere veiledning om hvordan samarbeid kan brukes i aktsomhetsvurderinger gis i kapittel I.

Bransjesamarbeid

Bransjesamarbeid kan anta mange former, men generelt sett brukes det for å samle informasjon, øke påvirkningskraften og oppskalere effektive tiltak.

- *Samle informasjon:* Mange bedrifter i sko- og klesbransjen anskaffer produkter fra de samme landene og leverandørene. Det å dele informasjon kan derfor bidra til å øke kunnskapen om risikobildet og sette fange opp nye risikoer raskere enn det ville vært mulig for bedriften alene.
- *Øke påvirkningskraften:* Påvirkningskraft er bedriftens evne til å påvirke en annen bedrift til å endre adferd. En bedrifts påvirkningskraft på sine leverandører er viktig når man skal kartlegge, forebygge og avbøte skade. Det er imidlertid mange grunner til at en bedrift kan mangle påvirkningskraft alene. Den kan for eksempel være liten eller ha relativt ubetydelig innkjøpsmakt. En gruppe bedrifter som opptrer sammen, kan ha større påvirkningskraft, for eksempel ved å samordne aktiviteter og korrigerende tiltak hos en leverandør.

- *Oppskalere effektive tiltak:* Samarbeid kan bety en mulighet til å oppskalere løsninger (for eksempel policy, opplæring, kapasitetsbygging) som har vist seg å være effektive, og bidrar til å unngå duplisering av programmer.⁹ Oppskalering kan også involvere små og mellomstore bedrifter som kanskje har begrensede ressurser til å investere i pilotløsninger.
- *Øke åpenheten i bransjen:* Samarbeid kan gjøre det lettere å offentliggjøre informasjon, for eksempel om vurdering av leverandører, korrigerende tiltak som er iverksatt, og målte forbedringer, og slik øke åpenheten i bransjen totalt, mens de enkelte bedriftene kan kommunisere informasjon om sine produksjonssteder etter hvert som de er klare.

I tilfeller der en skade er fremtredende i mer enn én bransje i en spesiell region, kan et samarbeid på tvers av ulike bransjer gi effektive løsninger (og hindre at negative effekter skyves fra én bransje til en annen). Se for eksempel modul 1, Barnearbeid, og modul 3, Tvangsarbeid.

Avtaler med fagforeninger

Bedrifter bør involvere arbeidstakerne, fagforeninger og andre organisasjoner arbeidstakerne har valgt at skal representere dem i aktsomhetsprosessen som omtalt i kapitlet over. Bedriftene kan også inngå avtaler med fagforeningene: (i) for å legge til rette for arbeidstakernes deltakelse i utforming og implementering av aktsomhetsprosesser, (ii) for å implementere standarder om arbeidstakernes rettigheter og ansvarliggjøre bedriften, eller (iii) for å etablere en klageordning med tanke på arbeidstakerrettigheter. Samarbeid kan være juridisk bindende eller frivillig. Eksempler på direkte samarbeid med fagforeningene er blant annet globale rammeavtaler og protokollavtaler om organisasjonsfrihet.

- Globale rammeavtaler er avtaler som er fremforhandlet på globalt nivå mellom en bedrift og et globalt fagforbund. Avtalen skal forsvare rettighetene til arbeidstakerne i alle deler av et selskap ved å implementere standarder for faglige rettigheter, helse, miljø og sikkerhet og arbeidsmiljøet, uansett hvilke standarder som gjelder i et spesielt land. Globale rammeavtaler kan være juridisk bindende.

⁹ Parallele leverandørvurderinger kan legge en unødvendig byrde på leverandører uten nødvendigvis å øke kvaliteten på informasjonen som er samlet inn, eller leverandørens kapasitet. Samarbeidsinitiativ som fokuserer på å harmonisere kan redusere byrden som legges på leverandørene og øke vurderingskvaliteten. Dette krever imidlertid at de harmoniserte vurderingene er av god kvalitet og i overensstemmelse med OECD-retningslinjenes krav.

- Protokollavtaler om organisasjonsfrihet skaper en felles forståelse og forpliktelse mellom fagforening og bedrift med tanke på respekt for organisasjonsfriheten på arbeidsplassen for et definert område. Slike avtaler kan opprettes lokalt mellom en bedrift og en fagforening, eller på region- eller bransjenivå mellom en gruppe bedrifter, leverandører og fagforeninger. Protokollavtaler kan være juridisk bindende. Se tekstboks 13.
- Bransjeavtaler mellom bedrifter og fagforeninger på globalt nivå er avtaler som er inngått for å håndtere spesifikke bransjerisikoer i sko- og klesbransjen via samarbeid mellom globale fagforeninger og bedrifter. Disse avtalene etablerer felles mål og tiltak som alle avtaleparter samtykker i å gjennomføre.

Flerpartsinitiativ

Bedrifter kan også samarbeide gjennom flerpartsinitiativ (multi-stakeholder initiatives). Flerpartsinitiativ er ofte etablert for å legge tilrette for samarbeid om definerte bransjerisikoer, eller for å implementere spesielle steg i aktsomhetsprosessen. Hvem som er medlemmer i initiativene, og hvilke mål som settes, varierer, men et fellestrekk er at flere berørte interessentgrupper er med.

Potensielle utfordringer ved samarbeid

En av utfordringene ved samarbeid er begrensninger i bedriftenes ønske om eller praktiske mulighet til å dele leverandørinformasjon. Bedrifter som ønsker å dele leverandørinformasjon bør etablere en felles holdning til å identifisere leverandører, for eksempel ved å ha felles leverandørregistre eller ID-koder.

Et spørsmål som ofte stilles i forbindelse med samarbeid om aktsomhetsvurderinger, er om dette er i overensstemmelse med konkurransereguleringen. Konkurranselovgivningen forbyr imidlertid ikke samarbeid hvis det ikke berører viktige konkurranseparametere. Se tekstboks 1 for mer informasjon.

Tekstboks 1. Konkurranselovgivning og ansvarlig næringsliv¹

Konkurranselovgivningen forbyr ikke samarbeid mellom bedrifter hvis samarbeidet ikke berører viktige konkurranseparametere.

Generelt sett vil lover og retningslinjer for fri konkurranse forby: (i) avtaler om markedsinndeling/direkte utbetalinger; (ii) andre konkurransehemmende avtaler; (iii) konkurransehemmende ensidig atferd som utnytter eller øker markedsdominansen eller -makten; og (iv) konkurransehemmende fusjoner og oppkjøp. Samarbeidsaktiviteter mellom uavhengige konkurrenter blir vanligvis vurdert under i og ii.

Ved tvil, kan det iverksettes tiltak for å unngå å komme i konflikt med konkurranselovgivningen. For eksempel ved å:

- Søke råd hos konkurransemyndighetene.
- Være åpen om samarbeidet. Konkurransemyndighetene er gjerne mer skeptiske til initiativ eller avtaler mellom konkurrenter hvis dette foregår i det skjulte. Åpenhet kan også bidra til å belyse potensielt problematiske spørsmål og dermed sikre at de blir raskt løst.
- Opprette programmer som skal hindre konkurransehemmende adferd. Veiledning i hvordan man best utformer og håndhever etterlevelse av konkurranselovgivningen, blir ofte utarbeidet av konkurransemyndighetene i spesifikke jurisdiksjoner. Det foreligger også generell veiledning om beste praksis.

1. For mer veiledning, se Capobianco, Gillard og Bijelic (2015): «Competition law and responsible business conduct», referansemateriale for plennumsmøtet om konkurranselov og ansvarlig næringsliv i Global Forum om ansvarlig næringsliv, OECD, Paris.

Ansvarlighet

Som angitt over har bedriftene selv ansvar for sine egne aktsomhetsvurderinger og bør påse at aktsomhetsvurderinger som gjøres i samarbeid med andre omfatter forhold som er spesielle for sin bedrift. I praksis betyr dette at bedriftene oppfordres til å tenke på hvordan de kan bidra til at samarbeidsinitiativ blir effektive. For eksempel ved å:

- rapportere tilfeller av skade og nye risikofaktorer som den har oppdaget¹⁰
- dele relevant informasjon om bedriftens egne aktiviteter eller leverandører
- å gi faglig bistand der det er egnet.

Når en bedrift engasjerer seg i et samarbeid om å gjennomføre stegene i en aktsomhetsprosess, bør den klargjøre hvilke aspekter av aktsomhetsvurderingen samarbeidet bidrar til, og hva bedriften trenger å gjennomføre på egenhånd. Det anbefales også at initiativ som tar sikte på samarbeid om aktsomhetsvurderinger:

- Klart uttaler hvilke deler av aktsomhetsvurderingene initiativet bidrar til (for eksempel kartlegging av bransjerisikoer, prioritering av risikoer)
- Viser at metodene som skal brukes er i tråd med anbefalingene i denne veilederen, for eksempel ved å sakkyndige og interessenter om en vurdering av hvorvidt initiativet arbeider i tråd med veilederen.

Kjønnsperspektiv ved bruk av aktsomhetsvurderinger

Kvinner utgjør majoriteten av arbeidsstokken i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen. Det er ofte forskjell på hvilken risiko for skade menn og kvinner er utsatt for. For eksempel er det sannsynlig at kvinner får lavere lønn enn menn; kvinner har oftere usikre, uformelle eller irregulære ansettelse; og kvinner med lav inntekt er særlig utsatt for trakassering på arbeidsplassen. Kvinnenes situasjon bør derfor systematisk tas hensyn til i alle steg i aktsomhetsvurderingen. Bedriftene oppfordres til å:

¹⁰ For eksempel kan en bedrift få informasjon om en endring som kan øke skaderisikoen et sted hvor den har forretningsaktivitet. Bedriften bør dele denne informasjonen med deltakerne i initiativet.

- vurdere hvorvidt kvinner i disproporsjonal grad kan bli berørt av negative påvirkninger. For eksempel vil seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold i bransjen i overveiende grad ramme kvinner
- vurdere om et program eller en policy kan ha utilsiktede negative konsekvenser for kvinner
- inkludere kvinner i utformingen av overvåknings- og evalueringstiltak
- vurdere om klagemekanismer er like tilgjengelige for kvinner som for menn
- å sikre at personen som tjener som kontaktpunkt for en klagemekanisme, kan kontaktes uavhengig av klagerens kjønn, religion, osv. Det bør vies spesiell oppmerksomhet mot kvinner fra sårbare grupper.

Kapittel I

**Kjerneveileder
for aktsomhetsvurderinger for sko-
og klesbransjen**

1. Integrere ansvarlig næringsliv i bedriftenes retningslinjer og styringssystemer

Forventninger i henhold til OECDs retningslinjer

OECDs retningslinjer anbefaler eksplisitt at bedriftene i sine retningslinjer skal ha forpliktelser om utlevering av opplysninger (II, 2d) og menneskerettigheter. (OECDs retningslinjer, IV, 4; OECDs retningslinjer, IV, kommentar 44).

OECDs retningslinjer anbefaler også at "bedriftene gir uttrykk for sine forpliktelser med hensyn til respekt for menneskerettighetene gjennom uttalelser i sine retningslinjer som: (i) er godkjent på høyeste nivå i bedriften; (ii) er formidlet av relevant intern og/eller ekstern ekspertise; (iii) stipulerer bedriftens forventninger til menneskerettigheter hos personale, forretningspartnere og

andre parter som er direkte forbundet med dens virksomhet, produkter eller tjenester; (iv) er offentlig tilgjengelig og kommunisert internt og eksternt til personale, forretningspartnere og andre relevante parter; (v) er avspeilet i retningslinjer og prosedyrer for driften som er nødvendige for å integrere dette i hele bedriften." (OECDs retningslinjer, IV, kommentar 44).

Mens OECDs retningslinjer ikke eksplisitt anbefaler at bedriftene skal etablere retningslinjer for forpliktelser for andre saker enn utlevering av opplysninger og menneskerettigheter, kan det anses som god praksis som kan anvendes på alle kapitlene i OECDs retningslinjer.

1.1 Vedta retningslinjer for ansvarlig næringsliv som uttrykker bedriftens engasjement for ansvarlig næringsliv i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden.

Bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv:

- Bør inkludere forpliktelser om egne aktiviteter og bedriftens forventninger til sine forretningspartnere – blant annet leverandører, lisensinnehavere og mellommenn – for hele leverandørkjeden;
- Bør dekke temaer som omfattes av OECDs retningslinjer. Bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv bør også inneholde en forpliktelse til å respektere internasjonale standarder om bransjerisikoer og leverandørkjederisiko som er relevante for bedriften, og ha eksplisitt henvisning til relevante internasjonale standarder.¹¹
- Bør inneholde forpliktelser om å gjennomføre aktsomhetsvurderinger av bedriftens betydeligste risikoer i egen virksomhet og i leverandørkjeden. Se kapittel 2.1.
- (*Forhandlere, varemerker og andre innkjøpsorganisasjoner*) bør forplikte seg til å søke å hindre at den bidrar til negative påvirkninger gjennom sin innkjøpspraksis. Se tekstboks 4.

¹¹. Bransjerisikoer i sko- og klesbransjen omfatter blant annet barnearbeid, diskriminering, tvangsarbeid, ekstrem overtidsbruk, arbeidsrelaterte skader og helseplager, manglende rett til å danne eller å gå inn i fagforeninger og representative arbeiderorganisasjoner og inngå kollektive forhandlinger, manglende erstatning ved skade, diskriminering, farlige kjemikalier, vannforbruk, vannforurensning, energiforbruk og CO₂-utslipp, bestikkelser og korrupsjon.

Eksempler på internasjonale standarder inkluderer OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv, FNs veiledende prinsipper om næringsliv og menneskerettigheter, Menneskerettighetserklæringen og ILOs erklæring om grunnleggende prinsipper og rettigheter i arbeidslivet. I alle tilfeller og uavhengig av land og i hvilken kontekst bedriften driver sin virksomhet, bør det henvises til internasjonalt anerkjente menneskerettigheter som kommer til uttrykk i Verdenserklæringen om menneskerettigheter, Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter og Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter.

OECDs retningslinjer, IV, 39.

- Bør fastlegge bedriftens betingelser knyttet til at direkteleverandører benytter underleverandører for å ferdigstille en ordre, inkludert en definisjon av "underleverandør" og distinksjoner i ulike typer underleveranser, hvis de finnes. Se tekstboks 2.
- Bør fremsette bedriftens betingelser knyttet til bortsetting av arbeid til hjemmearbeidende og bruk av håndarbeid, der det er relevant. Se modul 12.
- Bør inneholde en forpliktelse om meningsfylt kontakt med berørte interessenter gjennom bruk av aktsomhetsvurderinger. Se Innledning til aktsomhetsvurderinger i henhold til OECDs retningslinjer.
- Bør inkludere en forpliktelse til å høre og behandle alle klager vedrørende bedriftens egen virksomhet uansett hvordan de fremkommer; og en forpliktelse om å høre og behandle konkrete og underbygde klager som fremkommer gjennom legitime prosesser som gjelder at bedriften skal ha forårsaket eller bidratt til skader i sin leverandørkjede. Se kapittel 6.2.

Tekstboks 2. Aktsomhetsvurderinger og retningslinjer for bruk av underleverandører

Å sett bort ordre til underleverandører er vanlig praksis i mange ledd i leverandørkjeden i sko- og klesbransjen. Dette gjør det mulig for en leverandør å respondere raskt på korte leveringstider og endringer i bestillinger, å spesialisere seg på visse oppgaver, for eksempel design, eller sette bort spesialoppgaver som de selv ikke kan utføre, for eksempel silketrykk. Bortsetting kan imidlertid også redusere åpenheten i leverandørkjeden, og praksisen har vist seg å øke risikoen for brudd på menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter og forårsake miljøskader i kontekster med høy risiko. Bedriften bør ta hensyn til denne risikoen i sine aktsomhetsvurderinger.

Som en del av aktsomhetsvurderingene bør bedriftene etablere klare forventninger til direkteleverandører i kontekster med høy risiko, det vil si om den tillater bruk av underleverandører eller ikke og betingelser knyttet til unntak.

Tekstboks 2. **Aktsomhetsvurderinger og retningslinjer for bruk av underleverandører** (forts.)

Bedriften tillater bruk av underleverandører

Hvis bedriften tillater bruk av underleverandører, bør den gjennomføre aktsomhetsvurderinger av underleverandørene, eller påse at leverandøren har gjort det. I praksis betyr dette at alle steg i aktsomhetsprosessen – inkludert tiltak som å utvikle planer for korrigerende tiltak og påse at de blir gjennomført – bør gjennomføres også for underleverandørene.

Bedriftene bør også ha tydelige krav til åpenhet og til valg av underleverandører. Eksempler på tiltak gis nedenfor.

- *Forhåndskvalifisering av underleverandører:* Underleverandører bør være forhåndskvalifisert gjennom de samme strenge prosesser som brukes for direkte leverandører. Se kapittel 3.2.2. Det anbefales at dette er en systematisk prosess der leverandørene søker om å komme med på en liste over forhåndsgodkjente underleverandører. Godkjente underleverandører kan sjekkes med jevne mellomrom (for eksempel årlig) for å opprettholde godkjenningen. Arbeidstakerne hos underleverandørene bør ha tilgang til klagemekanismer på lignende måte som ansatte hos direkteleverandører.
- *Kontraktprosess:* Direkteleverandører kan sette ut kontrakter til tidligere godkjente underleverandører. Imidlertid bør direkteleverandører være forberedt på å gi opplysninger om:
 - hensikten om å sette bort arbeid
 - valget av forhåndsgodkjent underleverandør
 - oppdatert informasjon om underleverandøren
 - størrelsen på kontrakten som settes bort.
- Der det er mulig, oppfordres produsentene til å opprette løpende forbindelser med underleverandørene og bli aktivt involvert i å opprette og overvåke korrigerende tiltak, hvis relevant.

Bedriften tillater ikke bruk av underleverandører

Hvis en bedrift velger å forby bruk av underleverandører, bør den ha ekstra tiltak for at dette likevel kan forekomme, eller at ordreplasseringene resulterer i tvungen overtid eller har andre uheldige følger for arbeidsstokken hos leverandøren. I tilfeller der bedriften for eksempel endrer ordrespesifikasjonene, bør også leveringstidene endres for å redusere risikoen for uautorisert bruk av underleverandører. Med andre ord bør bedriften redusere alle insentiver til å sette bort arbeid.

Ulike typer retningslinjer

Bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv kan bestå av ett enkelt dokument, flere frittstående retningslinjer eller de kan være integrert i bedriftens større styringsdokumenter – for eksempel etiske retningslinjer eller

prinsipper for forretningsetikk. Bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv kan også bygge på eksisterende retningslinjer og forpliktelser.¹²

Vedta og oppdatere retningslinjer

Bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv bør utvikles i samarbeid med relevant intern og ekstern ekspertise og godkjennes på øverste nivå i bedriften.

Bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv bør ikke være et statisk dokument, men oppdateres via en prosess som bygger på stadig voksende kunnskap om risiko for skade i bedriftens leverandørkjede, og innspill fra interne og eksterne interessenter. Bedriften kan for eksempel oppdage at policyen har mangler etter å ha vurdert risiko for skade i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden. Se kapittel 2.1.

Kommunisere retningslinjene

Bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv bør være offentlig tilgjengelige og kommuniseres til alle ansatte, leverandører, øvrige forretningspartnere og andre relevante parter. Se kapittel 5.1.

Samarbeid

I sko- og klesbransjen er det mange bransjeinitiativ, fagforeningsavtaler og flerpartsinitiativ som har utviklet retningslinjer eller etiske regler for sine medlemmer. Bedrifter oppfordres til å vedta eller tilpasse sine retningslinjer til slike eksisterende forpliktelser for å lette bransjesamarbeid. Retningslinjene som bedriften vedtar, bør samsvare med anbefalingene i denne veilederen. Bransjeinitiativ, fagforeningsavtaler og flerpartsinitiativ bør omfatte prosesser for gjennomgang og oppdatering av retningslinjer, slik at de avspeiler skiftende forhold og nye risikoer.

¹² En gapanalyse mot OECDs retningslinjer og denne veilederen for aktsomhetsvurderinger, særlig med hensyn til forventningene til aktsomhetsvurderinger, kan bidra til å identifisere områder med behov for oppdatering.

Faktorer som kan påvirke type og omfang av aktsomhetsvurderingene

Alle bedrifter, uansett størrelse, hvor de driver sin virksomhet eller posisjon i leverandørkjeden bør ha retningslinjer for ansvarlig næringsliv. Bedriftens retningslinjer bør avspeile de spesielle risikoene for skade som finnes i dens virksomhet og leverandørkjede – som i sin tur vil bli berørt av dens produkter, forretningsmodeller, innkjøpsmodeller og hvilke land den opererer i eller anskaffer varer fra. Bedrifter bør ha retningslinjer som er beregnet på deres spesielle situasjon. For eksempel bør en bedrift som bruker rekrutterings- eller bemanningsforetak etablere retningslinjer for ansvarlig rekruttering og innleie av personell.

1.2 Styrke styringssystemene for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger på risiko for skade i bedriftens egen virksomhet og i leverandørkjeden

Tilsyn

Bedriften:

- oppfordres til å etablere systemer for eller styrke sine retningslinjer for eierstyring og selskapsledelse slik at de inkluderer tilsyn med gjennomføringen av bedriftens retningslinjer for ansvarlighet, blant annet ved å tillegge styre og toppledelse ansvar for å styre bedriftens tilnærming til og implementering av ansvarlig næringsliv
- bør gi ansvar til ledere med nødvendig kompetanse, kunnskap og erfaring til å ha tilsyn med gjennomføring av bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv
- bør gi oppmerksomhet og støtte til aktsomhetsvurderingene og tildele ressurser deretter
- bør sikre tilgjengelig personell og påse at de som arbeider med aktsomhetsvurderinger, har kompetanse til å utføre sine oppgaver.

Ta beslutninger

Bedriften bør integrere aktsomhetsvurderinger i beslutningsprosessene. Eksempler kan omfatte følgende:

- En bedrift vurderer å utvikle et nytt produkt som på grunn av valg av farger og materialer kan øke risikoen for bruk av farlige

kjemikalier. Bedriften inkluderer kostnadene og mulighetene for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger i sine beslutningsprosesser knyttet til produktutvikling.

- En bedrift vurderer å utvide virksomheten til et land som er kjent for å bryte menneskerettighetene. I sin beslutningsprosess for å finne ut om den kan operere på ansvarlig måte i landet, inkluderer bedriften kostnadene og mulighetene for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger med fokus på menneskerettigheter.

Organisasjonsgjennomgang

Bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv vil være relevante for flere interne avdelinger. Bedriften bør derfor sørge for at alle team og forretningsenheter innretter sine aktiviteter slik at de opptrer i tråd med retningslinjene. Dette er særlig aktuelt i tilfeller der insentivene i en forretningsenhet ikke er i tråd med retningslinjene for ansvarlig næringsliv. Her er noen eksempler på hvordan en bedrift kan gå frem for å sikre dette:

- Tilrettelegge for kommunikasjon og læring mellom forretningsenhetene om forhold som er relevante for bedriftens aktsomhetsvurderinger og retningslinjer for ansvarlig næringsliv.
- Påse at informasjonen som gjelder aktsomhetsvurderinger er tilstrekkelig og egnet og gis til relevante beslutningstakere.
- Ta med flere forretningsenheter i beslutninger om tiltak som kan øke risikoen for skade i bedriftens egen virksomhet eller i leverandørkjeden, som for eksempel anskaffelser fra et nytt land med høyere risiko.

I sko- og klesbransjen kan for eksempel insentivene til innkjøpansvarlige være i utakt med insentivene til dem som har tilsyn med bedriftens respekt for menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter og miljøarbeid hos leverandører. Derfor anbefales det at innkjøpsenhetene har tilgang til kontinuerlig og oppdatert informasjon om for eksempel leverandører som er forhåndskvalifisert; underleverandører som er forhåndskvalifisert (hvis relevant) og ordrekapasiteten til leverandørene.

Informasjonssystemer til støtte for aktsomhetsvurderinger

Bedriften bør utvikle systemer for å lagre fullstendig og oppdatert informasjon bedriften trenger for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger på en nøyaktig måte. Det anbefales at informasjonen lagres i fem år. Gjennom hele denne veilederen henvises det til informasjon i tabell 1 i forbindelse med aktsomhetsvurderinger.¹³

¹³. Det er lagt mye vekt på kartlegging av leverandørkjeden i sko- og klesbransjen. Det å kartlegge hvem bedriften anskaffer varer fra, er en viktig prosess, særlig når det gjelder kartlegging av faktisk og potensiell skade (se kapittel 2) og forebygging og avbøting av negative påvirkninger (se kapittel 3). Bedriften bør kartlegge sine leverandører og andre forretningsforbindelser i den grad det er nødvendig for å kunne å foreta aktsomhetsvurderinger i samsvar med denne veilederen. Et viktig poeng er at selv om veilederen ikke spesifiserer hvilke ledd i leverandørkjeden bedriften bør kartlegge, forventes det at bedriften rettferdiggjør hvordan den foretar sine aktsomhetsvurderinger (se kapittel 5). Med andre ord bør en bedrift kunne forklare hvordan den kartla og håndterte risikoer i leverandørkjeden.

Tabell 1. **Informasjon som skal samles inn og lagres for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger**

Informasjon	Referanse i veilederen
Produkter som bedriften kjøper og lager, og de generelle skaderisikoene som er forbundet med produksjon og salg av disse produktene	Kapittel 2.1
<i>(For forhandlere)</i> Liste over varemerker bedriften selger, samt tilknyttede produkter	Tabell 3
<i>(For forhandlere)</i> Informasjon om hvorvidt varemerkene som bedriften selger, gjennomfører egne aktsomhetsvurderinger	Tabell 3
Land bedriften foretar anskaffelser fra, der skaderisikoen anses å være høy. Dette omfatter land som kan være oppstrøms i en bedrifts leverandørkjede, for eksempel eksportører av råvarer	Kapittel 2.1
Bedriftens leverandører og andre forretningspartnere med virksomhet knyttet til forhøyet skaderisiko, eller i innkjøpsland der skaderisikoen anses å være høy	Kapittel 2.3
<i>(Valgfritt)</i> Innsnevring i leverandørkjeden til produkter som er forbundet med alvorlige skader oppstrøms i bedriftens leverandørkjede	Tekstboks 3
Ledd i leverandørkjeden (for eksempel påsynging av perler, broderi, skinnarbeid) hvor bruk av hjemmearbeidende er sannsynlig	Modul 12
Ledd i leverandørkjeden hvor bruk av underleverandører er sannsynlig	Tekstboks 2
Resultater etter vurdering av risiko knyttet til bedriftens egen virksomhet	Kapittel 2.1
Resultater etter vurdering av individuelle leverandører	Kapittel 2.3
Leverandørers forpliktelser i henhold til planer for korrigerende tiltak	Kapittel 3.1
Liste over forhåndskvalifiserte leverandører og underleverandører	Kapittel 3.2.2

2. Kartlegge faktisk og potensiell skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Forventninger i henhold til OECDs retningslinjer

OECDs retningslinjer fremsetter forventninger om at bedriftene "kartlegger faktiske og potensielle negative påvirkninger på saker som dekkes av OECDs retningslinjer". (OECDs retningslinjer, II, A10)

Dette omfatter påvirkninger fra bedriftens egen virksomhet (II, A11) og "de som bedriften ikke har bidratt til, men som likevel er direkte forbundet med dens aktiviteter, produkter eller tjenester via en forretningsforbindelse". (OECDs retningslinjer, II, A12)

I OECDs retningslinjer "inkluderer "forretningsforhold" forhold med forretningspartnere, enheter i leverandørkjeden og alle andre ikke-statlige eller statlige enheter som er forbundet med dens forretningsvirksomhet, produkter eller tjenester". (OECDs retningslinjer, IV, kommentar 43)

2.1 Kartlegge risiko for skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Bedriften bør kartlegge de mest betydelige risikoene for skade i sin egen virksomhet og i sin leverandørkjede. Kartleggingen bør baseres på kjente bransjerisikoer og relevante risikofaktorer. Den bør være periodisk, informert og dokumentert.

Bedrifter bør bruke tilgjengelig informasjon om kjente risikoer for å fastslå sannsynligheten for risikoer og alvorlighetsgraden av skader i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden, alt etter hvilke land bedriften opererer i eller anskaffer varer fra, produktene den fremstiller eller selger, samt sin forretnings- og innkjøpspraksis. Disse risikofaktorene er beskrevet nedenfor. Bedriften bør vurdere generelle risikoområder, fra råvarer til salg. På grunnlag av denne informasjonen bør bedriften fastslå hvilke skaderisikoer som er (eller sannsynligvis vil bli) de mest betydelige risikoene i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden. Faktorer som antall produktlinjer som bedriften har, antall land den anskaffer råvarer fra og lignende kan påvirke hvordan bedriften vurderer skaderisikoene i leverandørkjeden. Se tabell 3.

Metode

Bedriften kan ta utgangspunkt i informasjon som finnes på internett og er offentlig tilgjengelig. Der det mangler informasjon, bør den ta kontakt med interessenter og eksperter. Bedriften kan opprette en eksternt rådgivende gruppe av interessenter som inkluderer ansattrepresentanter for å få innspill i vurderingsprosessen og ta opp nye problemstillinger når de dukker opp. Forhold som tas opp gjennom systemer for varsling eller klagemekanismer kan også gi informasjon om typiske skader.

Bedriften bør gjennomgå resultatene av vurderingene sine på en noenlunde regelmessig basis (for eksempel annethvert år). Aktsomhetsvurderinger er imidlertid ikke statiske. Bedriften bør derfor kontinuerlig oppdatere informasjonen som ligger til grunn for sin forståelse av skaderisikoen i sin egen virksomhet og leverandørkjeden, og ta høyde for skiftende forhold på kontinuerlig basis – for eksempel endringer i landets lovverk – og være forberedt på å reagere på nye risikoer.

Bransjerisikoer

Bransjerisikoer er risikoer som er fremtredende i sko- og klesbransjen globalt – i alle produkter og på alle steder. Typiske trekk ved sko- og klesbransjen, som ufaglærte arbeidstakere, arbeidskraftintensiv og spredt produksjon og korte leveringstider, gjør den mer utsatt for visse typer brudd på arbeidstaker- og menneskerettigheter. Mange av disse risikoene finnes i

alle ledd i leverandørkjeden. Råvarene og prosessene som brukes vil i seg selv øke risikoen for enkelte miljøskader. For eksempel vil våtbehandling innebære en høyere risiko for bruk av farlige kjemikalier enn prosessen med tilskjæring, produksjon og etterbehandling. De vanligste bransjerisikoene er veldokumenterte og angitt nedenfor. Deler av bransjen (som luksusvarer, sportsklær, arbeidsklær) kan ha unike risikoer som ikke er tatt med i tabell 2 (for eksempel dyrevelferd), men disse bør også vurderes hvis det er relevant.¹⁴

Tabell 2. Typiske bransjerisikoer i sko- og klesbransjen*

Risiko for menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter	Miljørisiko	Integritetsrisiko
Barnearbeid	Farlige kjemikalier	Bestikkelser og korrupsjon
Diskriminering	Vannforbruk	
Tvangsarbeid	Utslipp til vann	
Dårlig standard for helse, miljø og sikkerhet på arbeidsplassen	Utslipp av klimagasser	
Brudd på arbeidstakernes rett til å danne eller gå inn en fagforening og gjennomføre kollektive forhandlinger		
Manglende etterlevelse av minstelønnsbestemmelser		
Lønningene dekker ikke de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier		

* Bransjerisikoene er ikke begrenset til dette

Produktrisiko

Noen produkter har en høyere skaderisiko enn andre, som følge av prosessene som brukes for å fremstille dem. For eksempel har bomullsprodukter en høyere risiko for bruk av

¹⁴ Konkret veiledning om håndtering av risiko knyttet til dyrevelferd, jordbruk og landrettigheter er ikke tatt med i denne veilederen, men kan være relevant for aktører i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen. OECD gir veiledning i aktsomhetsvurdering om disse spørsmålene i OECD-FAOs veileder for ansvarlige leverandørkjeder i jordbruket.

farlige insektedpende midler som Parathion, Aldicarb og Methamidopho, mens polyesterprodukter kan innebære en høyere risiko for klimagassutslipp.¹⁵

Landrisiko

Forhold i et land eller en produksjonsklynge, eller i industrien i et spesielt land, kan gjøre bransjerisikoene mer sannsynlige. Generelt sett omfatter dette faktorer som gjelder styresett, samt sosioøkonomiske og bransjerelaterte forhold. For eksempel er et stort antall migrantarbeidere en risikofaktor for barnearbeid, tvangsarbeid, brudd på minstelønnsbestemmelser og seksuell trakassering.¹⁶ Se modulene i kapittel II.

Risikofaktorer forbundet med forretningsmodell

Bedriftens forretningsmodell, for eksempel antall produktlinjer og hvor ofte disse produktlinjene endres (for eksempel antall sesonger per år), kan påvirke skaderisikoen i bedriftens leverandørkjede. Dette er særlig relevant for forhandlere og merkevarer, men kan også gjelde produsenter som fremstiller et bredt utvalg av ferdigvarer. Noen eksempler på hvordan en bedrifts forretningsmodell kan påvirke skaderisikoer i egen virksomhet og i leverandørkjeden er angitt nedenfor.

- Bedrifter med mange og svært forskjellige produktlinjer er vanligvis mer utsatt for risiko for skade i leverandørkjeden, som følge av variasjonen i råvarer, produksjonsprosesser osv.
- Bedrifter med mange produksyklusser eller -sesonger per år har vanligvis behov for at produktene går raskt fra design til produksjon. Kort responstid øker risikoen for endringer i ordrer, hastebestillinger og annen innkjøpspraksis som kan bidra til brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter, som for mye overtid, tvungen overtid og uautorisert bortsetting av oppdrag.
- Et stort antall produksyklusser kan føre til økt bruk av råvarer og ressurser i bedriften og derfor til økt vannforbruk, høyere utslipp av klimagasser og mer avfall.

¹⁵ Produksjonen av polyesterfiber er en energikrevende prosess (helt opptil 125 MJ/kg fiber) som resulterer i store utslipp av klimagasser. Muthu, S. (2014), *Assessing the Environmental Impact of Textiles and Clothing Supply Chain*, Series in Textiles, Woodhead Publishing, Cambridge.

¹⁶ Mens et stort antall migrantarbeidere kan bety en økt risiko for brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter, er det ikke slik at bedriftene oppfordres til å kutte ut leverandører fordi det brukes migrantarbeidere. I stedet bør bedriftene skreddersy aktsomhetsvurderingene sine for å sikre at migrantarbeidere får gode arbeidsforhold.

- Omfanget av en bedrifts utenlandsvirksomhet og hvordan den styrer denne virksomheten kan gjøre den mer utsatt for integritetsrisiko.

Risikofaktorer forbundet med innkjøpsmodeller

Bedriftens innkjøpsmodeller – hvorvidt den anskaffer varer fra en lang rekke leverandører, type kontraktsforhold og om det er snakk om direkte eller indirekte anskaffelser – kan øke (eller redusere) risikoen for skade i leverandørkjeden. Noen eksempler er tatt med nedenfor:

- Et stor antall leverandører kan gjøre bedriften mer utsatt for skade i leverandørkjeden. Hvis bedriften har et stort antall leverandører sett i forhold til bedriftens størrelse og ressurser, blir prosessen med aktsomhetsvurderinger vanskeligere å kontrollere.
- Hvor stabile relasjoner bedriften har med leverandørene, er en faktor som kan påvirke dens evne til å kartlegge, forebygge eller avbøte skader i leverandørkjeden. For eksempel kan kortvarige relasjoner med en leverandør bety at bedriften ikke har tid til i tilstrekkelig grad å forebygge eller avbøte risiko som er identifisert ved vurderingen av leverandøren. Det kan også bety at bedriften mangler påvirkningskraft til å få leverandøren til å forebygge eller avbøte negative forhold. Lengden på en bedrifts kontrakter, om det er stående ordrer over lang tid eller korttidskontrakter, kan også påvirke påvirkningskraften.
- Bedrifter som anskaffer varer indirekte (for eksempel gjennom innkjøpsagenter) og ikke har gode utvelgelsesprosesser for agentene, har begrenset innsyn i og kontroll med sine leverandører.
- Bedrifter som opererer i eller anskaffer varer fra mange land, kan – avhengig av sin størrelse – være utsatt for økt skaderisiko og kan derfor finne det mer utfordrende å forebygge og avbøte skader.

Kartlegg bedriftens mest betydelige skaderisikoer

På grunnlag av all kjent informasjon bør bedriften fastslå hvilke skaderisikoer som er mest betydelige i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden (med tanke på sannsynlighet og alvorlighetsgrad), og prioritere disse risikoene når den iverksetter tiltak. Alvorlighetsgraden vurderes etter skala, omfang og mulighet for gjenoppretting.

- "Skala" viser til hvor alvorlig den negative påvirkningen er.
- "Omfang" gjelder antall personer som er eller vil bli berørt.
- "Mulighet for gjenoppretting" betyr eventuelle begrensninger i muligheten til å bringe dem som har blitt negativt påvirket, tilbake til en situasjon som er minst den samme som, eller lik, den de hadde før skaden inntraff.

Med tanke på hvor komplekse problemene i sko- og klesbransjen er, må bedriftene utøve skjønn for å fastslå hva som er de mest betydelige skaderisikoene i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden. Bedriftene oppfordres til å samarbeide med interessenter og sakkyndige i denne prosessen. I alle tilfeller bør bedriften være forberedt på å forklare hvordan den kom frem til og prioriterte risikoene. Se kapittel 5.

Samarbeid

Bedrifter oppfordres til å dele informasjon om skaderisikoer forbundet med spesifikke produksjonsprosesser, land, innkjøpsmodeller osv. offentlig eller på bransjenivå. Å dele informasjon på bransjenivå er særlig viktig for å identifisere nye typer risiko for skade.

Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderingene

For å vurdere generelle skaderisikoer på tvers av alle produktlinjer og innkjøpsland, kan en bedrift bruke en risikobasert metode. Hvis bedriften imidlertid får vite (for eksempel via rapporter, interessentdialog, klagemekanismer) at en produktlinje eller delkomponent er forbundet med spesielle risikoer, bør bedriften vurdere denne nye informasjonen sammen med informasjonen som ble innhentet i kartleggingsprosessen.

Tabell 3. Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderinger

Situasjonsbeskrivelse	Anbefalinger
Bedriften har mange produktlinjer	Bedrifter bør undersøke risikoene for skade forbundet med produktlinjene som er kjernen i dens virksomhet, eller produktlinjer som sannsynligvis representerer de mest alvorlige skaderisikoene, først. Når den har kartlagt og håndtert disse risikoene, bør den gå videre og kartlegge og håndtere risikoer forbundet med andre produktlinjer.
Bedriften selger sammensatte produkter	Når bedriften skal vurdere risikoene for skade forbundet med alle delkomponentene til et produkt, kan den først kartlegge risiko knyttet til den mest betydelige komponenten. Hvis en bedrift selger skinnjakker med glidelåser og nagler, bør den først fokusere på anskaffelsen av skinn, fargingen, sluttbehandlingsprosessen og produksjonen av ferdig jakke.
Bedriften opererer i eller anskaffer varer fra mange land	Bedriften bør kartlegge land der risikoen for skade er mest betydelig, og på grunnlag av denne risikovurderingen beslutte hvilke land som skal tas med i vurderingsprosessen.
Bedriften kjenner ikke opprinnelseslandene til varene den anskaffer (for eksempel råvarer)	Der slik informasjon finnes, kan bedriften kartlegge generell handel med råvarer for å finne det sannsynlige opprinnelseslandet for råvarene som brukes i bedriftens leverandørkjede (for eksempel hvor mesteparten av bomullen blir innkjøpt fra til spinnerier som opererer i et gitt land). For råvarer som forhandles av store flernasjonale selskaper, kan bedriftene prøve å ta kontakt med internasjonale råvareforhandlere (for eksempel bomullshandlere) og be om informasjon om hvor råvarene de selger i landet der bedriftens råvareforedlere holder til er fra.
Bedriften er detaljist	<p>Bedriften bør gjennomføre aktsomhetsvurderinger både av egne varemerker og av produkter fra andre bedrifter som den selger. De spesifikke stegene den tar, kan være forskjellige i hvert enkelt tilfelle.</p> <p>Bedriften bør følge denne veilederen for sine egne varemerker. For varemerker som ikke er bedriftens egne, kan den innhente informasjon om hvorvidt varemerkene gjennomfører egne aktsomhetsvurderinger og omfanget av dem. Hvis bedriften selger mange varemerker, kan den prioritere varemerkene som representerer det største salget, eller produkter som har høyest iboende risiko for skade.</p> <p>Over tid bør bedriften iverksette systematiske tiltak for å avbøte risikoen for skade som er forbundet med varemerkene den selger som ikke er dens egne. For eksempel kan den etablere en prosess for forhåndskvalifisering som inkluderer en gjennomgang av varemerkene aktsomhetsvurderinger.</p>

Situasjonsbeskrivelse	Anbefalinger
Bedriften er lisensgiver	<p>Hvis en bedrift gir lisens til bruk av varemerket sitt til andre bedrifter, har den ansvar for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger av produkter som bærer varemerket, selv om de spesifikke stegene som tas, kan variere. For eksempel kan lisensgiveren kreve at lisenstakeren gjennomfører aktsomhetsvurderinger i samsvar med denne veilederen. Hvis lisenstakeren er små og mellomstore bedrifter, oppfordres bedriften til bidra med å bygge lisenstakernes kapasitet der det er nødvendig for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger. Bedriften kan også hjelpe lisenstakerne med å gjennomføre aktsomhetsvurderingene i samsvar med denne veilederen.</p> <p>Over tid oppfordres bedriften til å iverksette systematiske tiltak for å avbøte skaderisikoen som er forbundet med produktene bedriftens varemerke brukes på. For eksempel kan den etablere en prosess for forhåndskvalifisering som omfatter en gjennomgang av aktsomhetsvurderingene til potensielle lisenstakere.</p>

2.2 Gjennomføre en egevaluering av bedriftens egen virksomhet

Hvis bedriften har kartlagt en risiko for skade i sin egen virksomhet, bør den fastslå omfanget av risikoen og de faktiske påvirkningene den har.

Metode

Hvis det er tilgjengelig, bør bedriften følge eksisterende veiledningsmateriell for arbeidsgivere.¹⁷ Modulene i kapittel II omfatter råd for håndtering av sektorrisikoer og en liste over enkelte ressurser utgitt av myndigheter og internasjonale organisasjoner.

Bedriften bør ta kontakt med potensielt berørte interessenter – inkludert arbeidstakere, fagforeninger og representative arbeidstakerorganisasjoner – ved kartlegging av potensielle og faktiske skader i egen virksomhet. Dette er et svært viktig steg. I tillegg til å kontakte interessentene bør bedriften gjennomgå sine retningslinjer og systemer for å vurdere i hvilken grad risikoer forebygges eller avbøtes. Det som følger, er eksempler på retningslinjer, systemer og tiltak som bedriftene kan gjennomgå som del av sin egenrevisning.

- Retningslinjer og budskap fra toppledelsen knyttet til kartlagte risikoer.
- Innkjøpspraksis og prissetting. Se tekstboks 4.

¹⁷ For eksempel har ILO utviklet omfattende veiledning for arbeidsgivere om hvordan de skal kartlegge og avbøte risiko på arbeidsplassen.

- Regler og prosedyrer som dreier seg om risiko.
- Programmer for å støtte etterlevelse av retningslinjer.
- Interne opplæringstiltak, ferdigheter og kunnskap om risiko i bedriftens virksomhet.
- Økonomistyring, for eksempel policyer og prosedyrer for å spore, håndtere og rapportere økonomisk informasjon og transaksjoner. Se modul 11 om bestiklinger og korrupsjon.
- Overvåkningsprosedyrer, inkludert varslingsystemer for å identifisere skaderisikoer før de oppstår.
- Kanaler for varslere og beskyttelse mot gjengjeldelse for varslere.
- Prosesser for å legge til rette for avhjelpende tiltak for negativ påvirkning på menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter (for eksempel klagemekanismer på bedriftsnivå).

Bedriften oppfordres til å søke ekstern støtte for å gjennomføre en egenervaluering når:

- Negative påvirkninger kan forårsake alvorlige skader hvis de ikke forebygges på tilstrekkelig vis (for eksempel avhending av farlige kjemikalier)
- Forebyggende tiltak krever faglig ekspertise som bedriften ikke har selv (for eksempel brann-, bygnings- og elektrisk sikkerhet).

2.3 Vurdere leverandører forbundet med forhøyet risiko for skade, på produksjonsnivå

Valg av leverandører (risikobasert metode)

Bedriften bør gjennomføre en konkret vurdering av leverandører som er forbundet med forhøyet risiko for skader som ble prioritert i kartleggingsprosessen. Leverandører bør velges på grunnlag av risikoen for skade og ikke på grunnlag av hvor de befinner seg i bedriftens leverandørkjede (dvs. at vurdering av skader forårsaket av en fabrikk som er førsteleddsleverandør ikke nødvendigvis bør prioriteres høyere enn mer betydelige risiko i tredje ledd av leverandørkjeden).¹⁸ Noen faktorer – for eksempel bedriftens

¹⁸ Denne tilnærmingen er tenkt å få bransjen til ikke bare å fokusere på leverandører i første ledd, men til å fokusere på bedriftens mest alvorlige risikoer, uansett hvor disse risikoene måtte ligge.

påvirkningskraft på leverandørene, bedriftens størrelse, antall leverandører i første ledd – kan påvirke de spesifikke skrittene bedriften kan ta for å gjennomføre slike konkrete vurderinger. Se faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderingene under.

Noen viktige faktorer for å finne leverandører som representerer en forhøyet risiko, er blant annet:

- Leverandøren opererer i land med forhøyet risikonivå.
- Leverandøren er involvert i en produksjonsprosess som innebærer forhøyet risiko (for eksempel er våtbehandling en prosess med høy risiko for bruk av farlige kjemikalier).
- Skader eller skaderisikoer ble kartlagt ved en tidligere vurdering av leverandøren.

Innhold

For de fleste risikoer for skade bør bedriften se på følgende når den skal gjennomføre en vurdering av leverandøren:

- Tiltakene leverandøren har iverksatt for å forebygge skade (for eksempel retningslinjer, opplæring, oppgradering av anlegg)
- Faktisk skade eller risiko for skade (for eksempel uforsvarlig håndtering av kjemikalier)
- I hvor stor grad arbeidstakerne er kjent med sine menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter.
- Om leverandøren har etablert en klagemekanisme på bedriftsnivå, og hvis det er gjort, i hvilken grad den oppfylder anbefalingene i tabell 8: Kjernekrakterier og anbefalinger for klagemekanismer på bedriftsnivå.

Vurderingstilnærming og -metode

- *Typen vurdering (for eksempel inspeksjon, intervjuer, fokusgrupper) bør stå i forhold til risikoen.* Det finnes ikke én enkelt form for vurdering som passer til alle slags risikoer. For eksempel er det påkrevd med en faglig inspeksjon for å inspisere bygningssikkerhet og brannsikkerhet på et anlegg, mens fokusgrupper utenfor anlegget kan være egnet ved vurdering av risikoen for seksuell trakassering på arbeidsplassen. Når det gjelder

arbeidstaker- og menneskerettighetsspørsmål, bør vurderingene i stor grad baseres på intervjuer med arbeidstakerne, og arbeidstakerne bør være involvert i utformingen av vurderingene – enten direkte, eller gjennom fagforeninger og representative organisasjoner. I noen tilfeller er det ikke sikkert at tradisjonelle intervjuer er tilstrekkelig til å innhente sensitiv informasjon, på grunn av frykten for represalier, eller at arbeidstakerne er opplært til å gi ferdiglagde svar. I disse tilfellene kan man overveie å ta i bruk deltakende metoder.¹⁹

- *Vurderinger bør baseres på god kunnskap om den lokale konteksten.* Lokalkunnskap er viktig i utformingen av vurderingsmetoder av god kvalitet. En standardvurdering kan brukes som utgangspunkt, men den bør skreddersys til de lokale forholdene. Vurderingsteamene bør se på sosial makt og kulturelle normer ved utforming og gjennomføring av vurderingene. Se teksten nedenfor om å *forstå den lokale konteksten*.
- *Stadfesting av informasjon:* Når det gjelder risiko for skade knyttet til menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter bør det brukes flere datakilder for å vurdere situasjonen. Sammenstilling av data innhentet fra flere kilder bidrar til å sikre at resultatene er troverdige og forsvarlige.
- *Bedriften bør justere vurderingsmetodene sine når de faktiske resultatene ikke samsvarer med forventede resultater.* Hvis for eksempel en leverandør opererer i et miljø med høy risiko for altfor lange arbeidsdager, og man ikke finner at dette forekommer hos leverandøren, bør bedriften gjennomgå vurderingsmetodene sine for å sikre at de er gode nok til å fange opp viktig informasjon.

¹⁹. Deltakende metoder for vurdering er tilretteleggingsteknikker som involverer aktiv deltaking av interessentene, for eksempel rollespill, visning av et bilde, et diagram eller et kart og deretter å stille spørsmål rundt det, be om en fortelling osv. Se SIMPOC (2005) *Manual on Child Labour Rapid Assessment Methodology*

Vurderingsteam

De som foretar vurderingene bør være kvalifisert, det vil si at de har følgende kompetanse:

- omfattende kunnskap om de relevante risikoene som bedriften vurderer (for eksempel barnearbeid, tvangsarbeid), inkludert forståelse av den beste metoden for å identifisere faktiske og potensielle skader relatert til risikoen, i den lokale konteksten.
- kunnskap om relevante internasjonale og nasjonale standarder.
- evne til å gjennomføre vurderingen i den lokale konteksten (for eksempel språkkunnskaper).

Det er ikke vanlig at personer som foretar vurderinger har kompetanse på alle de risikoområder og i alle kontekster. Derfor bør det settes sammen team som tilsammen har den nødvendige kompetansen.

Med tanke på at de ansatte i tekstilproduksjon i overveiende grad er kvinner, og hvor følsomme noen av spørsmålene er (for eksempel seksuell trakassering, tvangsarbeid) bør bedriften gjøre en bevisst vurdering av kjønns sammensetningen av teamet som foretar vurderingen hos leverandøren.

Vurderingsfrekvens

Vurderinger av enkeltleverandører er ressurskrevende, både for bedrift og leverandør, og hyppige vurderinger er derfor en bekymring i sko- og klesbransjen. Leverandørvurderinger bør foretas når informasjonen er mangelfull eller når det er sannsynlig at forholdene har endret seg. Med andre ord bør vurderinger tilføre merverdi. I denne sammenhengen oppfordres bedriftene til å følge nedenstående veiledning.

- Nye leverandører bør vurderes før ordrer plasseres. Resultatene av leverandørvurderingen bør avgjøre om bedriften kan engasjere seg på ansvarlig måte med leverandøren. Se kapittel 3.2.2 om forhåndskvalifisering.
- Leverandørvurderinger kan foretas av bedriften selv, eller bedriften kan bruke foreliggende troverdige vurderingsrapporter, hvis de er relativt nye, for eksempel foretatt i løpet av det siste året. Troverdige vurderinger er vurderinger som er foretatt av legitime vurderingsteam som møter anbefalingene i denne veilederen med hensyn til prosesser for kartlegging av reell og potensiell skade. Hvis en troverdig vurderingsrapport allerede finnes, oppfordres bedriften til å gjennomgå resultatene i denne og deretter fokusere

aktsomhetsvurderingene på å forebygge eller avbøte kartlagt skade og overvåke situasjonen hos produsenten.²⁰

- I tillegg til å gjennomføre enkeltstående vurderinger som beskrevet overfor, bør bedriftene også løpende følge med på situasjonen hos sine leverandører med henblikk på spesifikke risikoer, og med innspill fra interessenter. Dette gir et mer komplett bilde enn enkeltstående vurderinger. Derfor bør det for eksisterende leverandører, i de tilfellene der det er mulig, foregå en kontinuerlig informasjonsinnhenting som kan vise hvor og når det er behov for ytterligere vurderinger. En balanse mellom slik løpende informasjonsinnhenting og enkeltstående leverandørvurderinger bør opprettholdes. Løpende informasjonsinnhenting kan for eksempel bety at ansatte hos leverandøren kan varsle om barnearbeid, og at slike varsler kan utløse en leverandørvurdering. Dette er særlig relevant for risiko knyttet til brudd på menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter, som raskt kan endre seg, og som det ikke er lett å kartlegge ved hjelp av målbare størrelser. Eksempler er barnearbeid; tvangsarbeid; diskriminering; enkelte sider ved helse, miljø og sikkerhet; retten til å stifte og slutte seg til en fagforening, og retten til kollektive forhandlinger. Se kapittel 4 for å få mer informasjon om løpende informasjonsinnhenting.
- I noen tilfeller er skaderisikoene så fremtredende i området der bedriftens leverandør driver sin virksomhet at en vurdering av enkeltstående leverandører ikke vil gi ny informasjon. En bedrift kan for eksempel få vite at seksuell trakassering er fremtredende i en frihandelssone gjennom sin interessentdialog. Fordi bedriften vet hvor vanskelig det er å identifisere spesifikke tilfeller av seksuell trakassering, kan den velge ikke å gjennomføre en konkret vurdering av leverandøren med tanke på dette, men heller umiddelbart å samarbeide med leverandørene for å forebygge seksuell trakassering via opplæring og etablering av en effektiv klagemekanisme på bedriftsnivå. Se modul 2 om seksuell trakassering samt seksuell og kjønnsbasert vold.

²⁰. Det kan være situasjoner der det er nødvendig med en ny vurdering, for eksempel som følge av betydelige endringer i forholdene siden siste vurdering. Generelt sett bør bedrifter unngå å duplisere vurderinger og heller prioritere ressurser til forebygging og avbøting.

Samarbeid

Som angitt i kapittel 1.1 blir bransjen oppfordret til å arbeide mot en felles tilnærming til identifikasjon av leverandører (for eksempel felles ID-koder) for å gjøre det lettere å dele informasjon om felles leverandører, med behørig hensyn til konkurranselovgivningen.

Bedriftene oppfordres til å samarbeide om kartlegging av leverandører, og sikre at samarbeidet baseres på anerkjente metoder. I den grad det er mulig oppfordres bedrifter til å samarbeide om konkrete vurderinger av leverandører når de anskaffer varer fra samme leverandørbase. Det er imidlertid viktig at vurderingsmetodene fortsatt holder høy standard. For eksempel blir bedriftene gjennom hele kapittel II av denne veilederen sterkt oppfordret til å bruke intervjuer med arbeidstakere, diskusjoner i fokusgrupper og også deltakende metoder for vurdering av risiko for brudd på menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter. Vurderinger som deles av flere bedrifter bør også omfatte viktig kvalitativ informasjon.

Samarbeid

Bedriftene oppfordres til å samarbeide, for eksempel via bransjeinitiativ eller flerpartsinitiativ. Dette er spesielt viktig når det gjelder små og mellomstore bedrifter. Det som følger, er eksempler på skritt som en bedrift eller et initiativ kan ta for å vurdere bedrifter som opererer i deler av leverandørkjeden der det er få aktører.

- Kartlegging av faktiske eller sannsynlige deler av leverandørkjeden hvor det er få aktører.
- Sporing til bedrifter som opererer på steder i leverandørkjeden med få aktører.
- Verifisering (for eksempel gjennom ledelsesrevisjoner og tilfeldige kontroller) av at bedrifter som opererer på steder i leverandørkjeden med få aktører, bruker aktsomhetsvurderinger av leverandørene oppstrøms i samsvar med anbefalingene i denne veilederen.
- Rette anskaffelse mot bedrifter som bruker aktsomhetsvurderinger i samsvar med denne veilederen.

Tekstboks 3. **Mekanismer for å vurdere og håndtere risiko for skade utover annet ledd (for eksempel råvarer)**

Som følge av mangel på åpenhet og påvirkningskraft kan det være vanskelig for en bedrift å kartlegge og vurdere enkeltstående leverandører som opererer oppstrøms, for eksempel i forbindelse med råvarer. Dette reduserer ikke bedriftens ansvar for å kartlegge skadevirkninger oppstrøms. Bedriftene oppfordres til å etablere mekanismer som passer til formålet. Etablering av sporbarhet og/eller kartlegging av om det er steder i leverandørkjeden med få aktører, er to metoder som kan brukes til å vurdere om risikoer forbundet med skader oppstrøms i en bedrifts leverandørkjede identifiseres, forebygges eller avbøtes. Dette er et område der samarbeid er godt egnet, og i økende grad skjer.

Sporing

Sporing er prosessen bedriftene bruker til å spore materialer og produkter og forholdene de ble produsert under gjennom leverandørkjeden. Det er viktig å merke seg at sporing som et verktøy kan hjelpe en bedrift til å få informasjon om aktører oppstrøms. De nedenstående stegene som følger etter sporing er kritiske – særlig for å forebygge og avbøte skader.

Bruk av innsnevring i leverandørkjeden

Innsnevring i leverandørkjeden kan kartlegges ved å ta hensyn til flere faktorer, for eksempel:

- Vesentlige omdanningsprosesser for råvarer
- Deler av leverandørkjeden som omfatter relativt få aktører som foredler mesteparten av råvaren
- Deler av leverandørkjeden med synlighet og kontroll over produksjonsvilkårene og handelen oppstrøms

Bedrifter som opererer i innsnevringen i leverandørkjeden, har sannsynligvis større påvirkningskraft overfor leverandørene oppstrøms. Hvis en bedrift med rimelighet kan si at deres leverandører som opererer i innsnevring i leverandørkjeden, foretar aktsomhetsvurderinger av sine leverandører oppstrøms, kan bedriften være rimelig sikker på at skaderisikoer forbundet med egne leverandører oppstrøms er kartlagt, forebygget og avbøtet.

Tekstboks 3. **Mekanismer for å vurdere og håndtere skaderisikoer utover annet ledd (for eksempel råvarer)** (forts.)

Bedriften kan:

- kartlegge leverandørene som opererer i innsnevring i leverandørkjeden for produkter som er forbundet med alvorlige skader oppstrøms (dvs. lenger ned enn bedriften har oversikt)
- verifisere at bedrifter som opererer i innsnevring i leverandørkjeden kartlegger, forebygger og avbøter skader forbundet med leverandørene sine.

Eksempler på innsnevring i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen kan omfatte:

- råvareforhandlere (for eksempel av bomull og gummi)
- eksportører, foredlere, grossister (for eksempel for fragmenterte leverandørkjeder)
- kjemiske fabrikker (for eksempel for syntetiske fibrer)
- smelteverk og foredlingsbedrifter (for eksempel for metaller)

Kostnadsdeling

Etablering av sporingssystemer og samarbeid med bedrifter som opererer i innsnevring i leverandørkjeden krever økonomiske ressurser. Denne veilederen anbefaler derfor at bedriftene i sine leverandørkontrakter legger inn en forpliktelse til å støtte aktsomhetsvurderinger i leverandørkjeden forbundet med produksjon oppstrøms der dette er egnet (for eksempel forpliktelser til å styre anskaffelser mot innsnevring i leverandørkjeden som har effektive mekanismer for aktsomhetsvurderinger). Veilederen anbefaler ikke at bedriftene skal kreve at leverandørene engasjerer seg i spesifikke initiativ hvis den ikke er villig til å bidra til kostnadene dette innebærer. I stedet bør bedriftene anerkjenne en rekke typer samarbeid om aktsomhetsvurderinger, relaterte verktøy og lignende som er i tråd med denne veilederen.

Forstå konteksten der virksomheten foregår

Bedriften bør søke å forstå konteksten den opererer i, for å skreddersy leverandørvurderingene, det vil si stille de riktige spørsmålene på den rette måten og innhente nok informasjon til å forebygge eller avbøte skade på lang sikt. Bedriften oppfordres særlig til å:

- Forstå hvilke befolkningsgrupper som i størst grad berøres av skader, lokale risikofaktorer som kan forverre skadene, de underliggende årsakene til skade og hvilke aktører som er involvert. Når det skal fastslås hvilke befolkningsgrupper som kan være sterkest berørt av skader, kan bedriften vurdere følgende:
 - Ulikheter mellom kvinner og menn (for eksempel kjønnsroller som utestenger kvinner og jenter fra mulighetene til å fatte beslutninger og plasserer dem i en ugunstig stilling i familien og samfunnet)
 - Alder (i noen samfunn kan unge og eldre ses på som om de har lite å bidra med, slik at de ignoreres)
 - Etnisitet (med hensyn til mer dominante grupper eller med hensyn til vertssamfunnene)
 - Sosiale klasser
 - Religion (særlig når den praktiseres av en minoritet)
 - Helsestatus (gravide, kronisk syke)
 - Andel av arbeidstakerne som er migrantarbeidere
 - Omfang av hjemmearbeid
 - Utdanningsnivå (lese- og skriveferdigheter, deriblant språkkunnskaper, mangel på skolegang).
- Kartlegge tilgjengeligheten til rettslige og ikke-rettslige klagemekanismer, i den grad det er mulig.
- Kartlegge lokale og nasjonale initiativ som arbeider for å forebygge og avbøte skader, deres mål og effekt (der det er tilgjengelig informasjon). Dette vil hjelpe bedriften med å forstå om initiativene kan bidra til bedriftens arbeid med å identifisere, forebygge, avbøte og gjøre rede for skader i leverandørkjeden.

En bedrift kan stole på eksisterende undersøkelser der slike er tilgjengelige. Den kan også etterspørre informasjon, muntlig eller skriftlig, fra internasjonale og lokale frivillige organisasjoner og internasjonale organisasjoner²¹, eller kontakte internasjonale fagforeninger som kan gi slik informasjon.

²¹. For eksempel OECD, FN, ILO og Verdensbanken.

Den ovenstående veiledningen er mest relevant når det gjelder risiko knyttet til menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter, som ofte både er komplekse, og varierer mye fra en kontekst til en annen. Den ovenstående veiledningen er imidlertid også relevant for noen miljørisikoer, for eksempel bruken av vann. Bedriftens forståelse av konteksten den opererer i bør hele tiden tilføres ny kunnskap.

Samarbeid

Bedrifter som anskaffer varer fra samme land eller produksjonsklynger, oppfordres til å samarbeide om å etablere kunnskap om den lokale konteksten og dele ny informasjon med så mange aktører i bransjen som mulig.

Faktorer som kan påvirke aktsomhetsvurderingenes type og omfang

I noen tilfeller kan det være vanskelig for en bedrift å vurdere leverandører som er forbundet med et høy risiko – for eksempel som følge av mangel på oversikt og påvirkningskraft. Dette reduserer ikke bedriftens ansvar for å kartlegge skadevirkninger i egen leverandørkjede, men det berører det en bedrift med rimelighet kan forventes å gjøre. Se tabell 4 for anbefalinger.

Tabell 4. Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderinger i tilknytning til leverandørvurderinger

Situasjonsbeskrivelse	Anbefalinger
Mange høyriskoleverandører	Med mål om å vurdere alle eksisterende leverandører med høyt risikonivå, kan bedriften prioritere å vurdere de leverandørene med et høyt risikonivå som er mest betydelige med tanke på størrelse, prosentandel av produktet som bedriften anskaffer (eller land med høyest prosentandel av anskaffelsene); der alvorlighetsgraden av skadene antas å være størst; eller der skadene er uopprettelige. ¹ Bedriften bør være forberedt på å begrunne sine prioriteringer.
Bedriften mangler påvirkningskraft på en direkteleverandør	Det er mange tilfeller der en bedrift kan mangle påvirkningskraft på en leverandør, for eksempel hvis bedriften er mindre enn leverandøren eller volumet bedriften kjøper fra leverandøren, er begrenset. I slike tilfeller kan det være vanskelig for bedriften å innhente informasjon fra leverandøren, få tilgang til leverandørens anlegg eller å overbevise leverandøren om å delta i en vurdering av anlegget. Likevel har bedriften et ansvar for å foreta aktsomhetsvurderinger. I slike tilfeller kan bedriften: <ul style="list-style-type: none"> • øke sin påvirkningskraft på leverandøren, for eksempel ved å øke ordrevolumene, gå over til langtidskontrakter, publisere leverandørens planer for korrigerende tiltak (der det er mulig)

I .2. KARTLEGGE FAKTISK OG POTENSIELL SKADE I BEDRIFTENS EGEN VIRKSOMHET

Situasjonsbeskrivelse	Anbefalinger
	<ul style="list-style-type: none"> • øke sin påvirkningskraft ved å forene krefter med andre bedrifter som anskaffer varer fra samme leverandør, for eksempel ved å samordne aktiviteter, tidslinjer og oppfølgingstiltak omtalt i leverandørens plan for korrigerende tiltak • over tid bare forhåndskvalifisere og bruke leverandører som er villige til å bli vurdert. Se kapittel 3.2.2 om forhåndskvalifisering. Bedriften kan også rette anskaffelsene mot leverandører som har blitt vurdert av troverdige aktører i bransjen eller av flerpartsinitiativ. <p>Hvis en leverandør med høy risiko for alvorlig skade er uvillig til å bli vurdert, bør bedriften overveie å bryte forbindelsen med denne leverandøren. Se kapittel 3.2.</p>
Bedriften anskaffer varer via en mellommann (for eksempel en innkjøpsagent)	<p>Bedriften har et ansvar for å foreta aktsomhetsvurderinger selv om den anskaffer sine varer gjennom en mellommann.</p> <p>Bedriften kan foreta aktsomhetsvurderinger i samsvar med denne veilederen, eller bedriften kan kreve at dens innkjøpsagent skal vurdere leverandørene de anskaffer varer fra. I dette tilfellet kan innkjøpsagenten inkludere kostnadene ved å vurdere leverandørene i sitt prisoverslag.</p> <p>Bedriften kan hjelpe sine innkjøpsagenter med å vurdere leverandører, for eksempel ved å introdusere agenten for bransjeordninger eller flerpartsinitiativ som har denne kompetansen.</p> <p>Se tekstboks 5 for informasjon om bruk av mellommenn.</p>
Bedriften søker å vurdere leverandøren til en direkteleverandør	<p>Bedriften kan mangle påvirkningskraft hos leverandører som den ikke har et direkte, kontraktfestet forhold til. I slike tilfeller kan bedriften ha vanskeligheter med å innhente informasjon fra leverandøren, få tilgang til leverandørens anlegg eller å få leverandøren til å delta i en vurdering av anlegget.</p> <p>Bedriften kan kreve at dens direkteleverandør skal vurdere sine leverandører og videreformidle resultatene. Bedriften bør støtte en slik prosess. For eksempel kan et varemerke samarbeide med sin ferdigvareleverandør om å vurdere spinnerier.</p> <p>Bransjen kan også øke sin påvirkningskraft ved å forene krefter i en innkjøpsregion (for eksempel en frihandelssone eller en produksjonsklynge) for å vurdere leverandørene.</p>
Leverandører som befinner seg oppstrøms, bak anskaffelser i annet ledd (for eksempel råvarer)	<p>Bedriften kan mangle innsyn i leverandører som opererer oppstrøms. Bedriften oppfordres til å etablere tilpassede metoder for å fastslå om leverandører oppstrøms har høy risiko for alvorlig skade. Se tekstboks 3 for eksempler på mekanismer.</p>

- 1 I begge disse eksemplene er prioriteringen et resultat av det som anses som mest skadelig. Prioritering av leverandører som er har størst prosentandel av anskaffelser eller bedriftens størrelse, kan begrunnes med skadeomfanget, dvs. at større leverandører kan indikere større skadeomfang.

Tabell 5. Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderinger med tanke på å forstå konteksten der virksomheten foregår

Situasjons- beskrivelse	Anbefalinger
Bedriften har begrensede ressurser	<p>Vanligvis er mye eksisterende informasjon om kontekst offentlig tilgjengelig.</p> <p>Der det ikke finnes informasjon, oppfordres bedriften til å samarbeide med andre bedrifter som anskaffer varer fra samme region, om å foreta en vurdering. Bedriften kan også oppfordre sin næringsorganisasjon til å bestille en vurdering. Hvis bedriften ikke kan innhente informasjon på noen av disse måtene, oppfordres den til enten å redusere kostnadene knyttet til aktsomhetsvurderinger (for eksempel ved å konsolidere sine leverandører) eller ved direkte anskaffelser fra land som har et lavere risikonivå til den er i stand til å innhente adekvat informasjon til å anskaffe varer på ansvarlig måte.</p>
Bedriften søker å ekspandere og gå inn i et nytt marked	<p>Bedriften kan bestille eller foreta en vurdering av forholdene på stedet, eller samarbeide med andre bedrifter som anskaffer varer fra samme region om å foreta en kartlegging. Bedriften kan også oppfordre sin næringsorganisasjon til å bestille en kartlegging.</p> <p>Hvis bedriften ønsker å anskaffe varer fra et nytt marked med kjente, alvorlige brudd på menneskerettighetene, arbeidslovgivningen eller skade på miljøet, og det foreligger utilstrekkelig informasjon om de lokale driftsforholdene, og bedriften ikke klarer å finne slik informasjon, bør bedriften ikke gå inn i dette markedet.</p>

2.4 Vurdere bedriftens forhold til skadevirkninger

Via de ovennevnte prosessene har bedriften identifisert skadevirkningene i sin virksomhet og i leverandørkjeden. Som en del av sine aktsomhetsvurderinger, bør bedriften gjøre reelle forsøk på å forstå om den har forårsaket, bidratt til eller er forbundet med skadevirkningene som den har identifisert. Som en del av sitt arbeid med aktsomhetsvurderinger, bør selskapet vurdere i hvilken grad de har bidratt til, forårsaket eller er direkte knyttet til en skade. Det kan være flytende overganger mellom dette, men det er viktig å se det i lys av hvilket ansvar selskapet har for å gjenopprette skaden.

Tabell 6. **Relasjon til skade og egnet tiltak**

Relasjon	Egnet tiltak
Bedriften forårsaket skaden	<ul style="list-style-type: none"> • Stanse handlingen som forårsaker eller bidrar til skaden, og avbøte den gjenstående skaden. Se kapittel 3. • Avhjelpe skaden. Se kapittel 6. • Forebygge eller avbøte fremtidig skade. Se kapittel 3.
Bedriften bidro til skaden (relevant for bedriftens egen virksomhet og leverandørkjeden)	<ul style="list-style-type: none"> • Stanse handlingen som bidrar til skaden. Se kapittel 3. • Avhjelpe skaden. Se kapittel 6. • Forebygge eller avbøte risikoen for å bidra til skaden i fremtiden. Se kapittel 3. • Bruke påvirkningskraft til å påvirke enheten som forårsaket skaden til å forebygge eller avbøte skaden. Se kapittel 3.
Bedriften er forbundet med skaden (skaden er i bedriftens leverandørkjede)	Forebygge eller avbøte skaden i bedriftens leverandørkjede, for eksempel via interne tiltak og påvirkningskraft for å påvirke leverandører. Se kapittel 3.

Hvordan kan et selskap vurdere sin relasjon til skader, det vil si om den har forårsaket, bidratt, eller er direkte forbundet med skaden?

Bedriften bør søke å fastslå sin relasjon til skader den har identifisert gjennom sin aktsomhetsprosess. Denne relasjonen vil bestemme tiltaket bedriften bør iverksette. I sko- og klesbransjen er det mest sannsynlig at en bedrift forårsaker skade i sin egen virksomhet, bidrar til skade i leverandørkjeden og er forbundet med skader som forårsakes av produsenter i leverandørkjeden.

Årsak: En bedrift *forårsaker* en skade hvis det er årsakssammenheng mellom virksomheten, produktene eller tjenestene til bedriftene og skaden.

Spørsmål å ta i betraktning

- Er en handling fra bedriften direkte årsak til en skade?
- Er bedriftens mangel på tiltak direkte årsak til en skade?

Bidrag: En bedrift *bidrar til* en skade hvis bedriftens handlinger forårsaker, gjør det lettere for eller er et insentiv for en annen enhet til å forårsake en skade. Bidraget må være vesentlig.¹

Spørsmål å ta i betraktning

- "Hvis ikke det hadde vært for" bedriftens handling eller mangel på handling, ville enheten da ha forårsaket skaden?
- Har bedriftens handling (eller mangel på handling) satt leverandøren i stand til, gjort det mulig eller lettere å forårsake skade?
- Har bedriftens handling (eller mangel på handling) tjent som en oppfordring eller motivert bedriften å forårsake en skade?
- Hvis svaret er ja på noen av disse spørsmålene, er det da en rimelig årsakssammenheng mellom bedriftens handling og tiltaket som ble iverksatt, som førte til skaden (for eksempel av leverandøren)?

Direkte forbundet: *Forbindelse* defineres ved forholdet mellom skaden og bedriftens produkter, tjenester eller virksomhet via et annet selskap (dvs. forretningsforbindelse). *Direkte forbundet* defineres ikke av *direkte anskaffelser*.

Spørsmål å ta i betraktning

- Er det en skade i bedriftens leverandørkjede som bedriften ikke selv forårsaket eller bidro til?

1. Det er også relevant å spørre seg i hvilken grad eller i hvilket omfang bedriften forårsaker, gjør det lettere for eller insentiverer den andre enheten til å forårsake skaden.

3. Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Forventninger i henhold til OECDs retningslinjer

"Når en bedrift forårsaker eller kan forårsake et brudd på menneskerettighetene, bør den iverksette de nødvendige tiltakene for å stanse eller forebygge bruddet." (OECDs retningslinjer, IV, kommentar 42)

"Når en bedrift i tilknytning til sin egen leverandørkjede, oppdager en risiko for å forårsake en skade, bør den iverksette de nødvendige tiltakene for å stanse eller forebygge skaden." (OECDs retningslinjer, II, kommentar 18)

"Bedriftene bør prøve å forebygge eller avbøte en skade der de ikke har bidratt til den skaden, når skaden likevel er direkte forbundet med deres virksomhet, produkter eller tjenester via et forretningsforhold. Dette er ikke ment å flytte ansvaret fra enheten som forårsaker en negativ påvirkning, til den bedriften som den har forretningsforbindelser med." (OECDs retningslinjer, II, A12)

3.1 Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet

Når de avdekkes, bør bedriften stanse alle handlinger som forårsaker eller bidrar til skade i egen virksomhet. Bedriften bør utvikle og iverksette en plan – ofte omtalt som en **plan for korrigerende tiltak** – for å forebygge eller avbøte fremtidig skade i egen virksomhet. Denne planen bør angi detaljert hvilke tiltak som skal iverksettes og ha klare tidslinjer for oppfølging. Tiltakene som iverksettes bør stå i forhold til hvor alvorlig skaden er.

Kortsiktige mål for korrigerende tiltak

På kort sikt bør det iverksettes straktiltak for å stanse og forebygge en eventuell umiddelbar og kritisk fare. I tilfeller der det er umiddelbar fare for arbeidstakernes liv og helse, bør bedriften påse at arbeidstakerne straks fjernes fra faren. Se for eksempel modul 5, Arbeidsmiljø. Hvis det på lignende måte er umiddelbar og kritisk fare for miljøet, bør bedriften stanse de av aktivitetene som forårsaker (eller som kan forårsake) skaden til faren kan avverges.

Langsiktige og resultatorienterte løsninger i en plan for korrigerende tiltak

På lengre sikt bør bedriften prøve å utvikle resultatorienterte løsninger som gjør at tiltak bidrar til forebygging av skade. Slike resultatorienterte planer har følgende kjennetegn: Ressurser blir prioritert der de er mest effektive, tiltakene står i forhold til skaderisikoen, er bærekraftige, og bygger på eksisterende bevis. Se figur 1.

VIKTIGE UTTRYKK

Forebygging – Denne veilederen bruker uttrykket "forebygge" om alle tiltak som er beregnet på å hindre en skade i å skje. Med andre ord er ikke å "forebygge" nødvendigvis det samme som å unngå risiko. Forebygging omfatter både tiltak en bedrift iverksetter for å forebygge skade i sin egen virksomhet, og de tiltakene den iverksetter for å forebygge skader som er forbundet med leverandørkjeden (for eksempel kapasitetsbygging av leverandør).

Avbøting – Viser til handlinger som foretas for å redusere eller fjerne skaden hvis det oppstår en negativ hendelse. Avbøtende tiltak kan iverksettes før en hendelse skjer, mens den pågår eller etter at den har skjedd, i den hensikt å redusere skaden. Et eksempel er en tekstilbedrift som tar i bruk beste tilgjengelige teknologi for å redusere vannforurensning.

Figur 1. **Kriterier for resultatorienterte løsninger**

Anbefalinger	Eksempler
--------------	-----------

<p>Prioritér ressursene til de mest effektive tiltakene</p> <p>Ressurser bør først brukes der tiltaket har størst effekt.</p>	<p><i>Risiko:</i> Brann</p> <p><i>Eksempel:</i> Bedriften bør prioritere å gjøre arbeidsplassen sikker, og deretter fokusere på å gi opplæring arbeidstakerne i brannsikkerhet.</p>
<p>Proporsjonalt med skaderisikoen</p> <p>De fleste risikoer i sko- og klesbransjen er komplekse, noe som betyr at flere tiltak er påkrevd for å forebygge eller avbøte skade på adekvat måte.</p>	<p><i>Risiko:</i> Avvik fra minstelønnsbestemmelser</p> <p><i>Eksempel:</i> Bedriften kan automatisere lønnsutbetalinger. Dette kan ledsages av opplæring for arbeidstakerne om deres lovlige rettigheter når det gjelder lønninger og ytelser og hvordan de skal lese en lønsslipp.</p>
<p>Være bærekraftig</p> <p>Langsiktige løsninger bør føre til langsiktige resultater. I mange tilfeller betyr dette at prosessene bør integreres i bedriftens styringssystemer.</p>	<p><i>Risiko:</i> Håndtering og fjerning av farlige kjemikalier</p> <p><i>Eksempel:</i> Opplæring for arbeidstakere i hvordan de skal håndtere og fjerne kjemikalier på en sikker måte er integrert i informasjonen til arbeidstakerne og i kontinuerlige oppfriskningskurs.</p>
<p>Bygg på eksisterende bevis</p> <p>Der det finnes etablerte løsninger, bør bedriften vurdere å ta i bruk eller å bygge på disse</p>	<p><i>Risiko:</i> Bruk av vann</p> <p><i>Eksempel:</i> Bedriften tar i bruk den beste tilgjengelige teknikk (BAT) for bransjen.</p>

Komponenter i en plan for korrigerende tiltak for bedriftens egen virksomhet

Planer for korrigerende tiltak bør ha klare tidslinjer for gjennomføring og oppfølging. De består vanligvis av en kombinasjon av retningslinjer, opplæring, oppgradering av utstyr og styrking av styringssystemer.

- *Retningslinjer:* Beskriver bedriftens forpliktelser til å følge internasjonale standarder og er grunnlaget for ytterligere tiltak som opplæring, oppgradering av anlegget osv.
- *Opplæring:* Opplæring en viktig komponent i de fleste planer for korrigerende tiltak. Deltakerne, innholdet i og målene for

opplæringen bør være tilpasset situasjonen. I de fleste tilfeller bør opplæring dekke informasjon om risikoer, arbeidstakernes rettigheter og hvilket ansvar kursdeltakeren selv har for å forebygge eller avbøte skader.

- *Oppgradering av utstyr og anlegg:* Noen skader kan forebygges ved å investere i forbedring av anlegg og utstyr. Slike investeringer kan omfatte belysning, ventilasjon, tilgang til nødutganger, nye maskiner osv.
- *Styringsystemer:* Styringsystemer kan styrkes for (i) bedre å fange opp informasjon og varsle risiko før det oppstår skader eller (ii) iverksette systematiske tiltak for helt å avbøte risikoer. For eksempel kan et spinneri styrke forhåndskvalifiseringen av private bemanningsforetak for å hindre tvangsarbeid og barnearbeid. Eller en fabrikk gå over til automatiske utbetalinger for å forebygge urettferdige trekk i lønnen.
- *Arbeidstakernes rettigheter:* Bedriften bør integrere aktsomhetsvurderinger av arbeidstakernes rett til å danne og gå inn i en fagforening og til å føre kollektive forhandlinger i planen for korrigerende tiltak. Fagforeninger og representative arbeidstakerorganisasjoner spiller en viktig rolle for å forebygge skadevirkninger på produksjonsstedet gjennom kollektive tarifforhandlinger, kontinuerlig informasjonsinnhenting og hjelp til å gi arbeidstakerne tilgang til klagemekanismer, eller ved selv å være en form for klagemekanisme.

Interessentdialog og ekspertrådgivning

Arbeidstakere, fagforeninger og representative arbeidstakerorganisasjoner bør kontaktes ved utvikling av planer for korrigerende tiltak, inkludert utforming av retningslinjer og programmer. Arbeidstakerne bør få fullstendig og nøyaktig informasjon og gis anledning til å komme med bekymringsmeldinger og innspill. Bedriftene kan også samarbeide direkte med fagforeningene for å lette innspill fra arbeidstakerne. Bedriften bør vurdere om det er behov for ekspertråd for å utvikle planer for korrigerende tiltak. Jo mer kompleks risikoen er, desto større grunn er det for bedriften til å benytte eksperter til å utforme en plan.

Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderingene

Alle bedrifter, uansett størrelse, bransje, plass i leverandørkjeden og driftsforhold bør stanse, forebygge eller avbøte skadevirkninger som kan oppstå som følge av deres aktiviteter. Bedriften kan imidlertid bruke en stegvis metode der den håndterer de alvorligste skadene først.

3.2 Søke å forebygge eller avbøte skade i bedriftens leverandørkjede

Bedriften bør utvikle og implementere en plan for å søke å forebygge eller avbøte fremtidig skade i leverandørkjeden. Denne planen bør angi detaljert hvilke tiltak bedriften skal iverksette, med klare tidslinjer for oppfølging. Tiltakene som iverksettes bør stå i forhold til hvor alvorlig skaden er.

Bedriftens plan kan omfatte følgende tiltak:

- Forebygge bidrag til skade i bedriftens leverandørkjede. Se kapittel 3.2.
- Implementere interne tiltak for å avbøte risikoer i bedriftens leverandørkjede. Se kapittel 3.2.
- Bruke påvirkningskraft til å påvirke leverandøren til å forebygge eller avbøte skade. Se kapittel 3.2.
- Støtte leverandøren for å forebygge eller avbøte skade. Se kapittel 3.2.
- Bryte forbindelsen med leverandøren. Se kapittel 3.2.
- Engasjere myndighetene. Se kapittel 3.2.

3.2.1 Forebygge bidrag til skade i bedriftens leverandørkjede

Hvis bedriften oppdager at den har bidratt til skade, bør den sørge for eller samarbeide om å avhjelpe skaden. Se kapittel 6.

Hvis bedriften oppdager en risiko for at den bidrar til skade i leverandørkjeden, bør den utvikle og iverksette en plan for å forebygge slike bidrag. Se tekstboksen *Bedriftens forhold til skade* for veiledning om bedriften har bidratt til skader i leverandørkjeden. Tiltakene som iverksettes bør stå i forhold til hvor alvorlig skaden er. I de fleste tilfeller bør planen inneholde følgende elementer:

- *Leverandørdialog*: Få leverandørens innspill på både hvordan bedriften kan ha bidratt til skade, og potensielle løsninger.
- *Tiltak*: Iverksett tiltak som avbøter risikoen for skade. Effektive retningslinjer, opplæring av arbeidstakere og ledelse er eksempler på tiltak som bedriften kan iverksette.
- *Varselsystemer*: Identifiser røde flagg eller indikatorer for risikoer, og beskriv prosedyrer som bedriften skal følge hvis en risiko for å bidra til skade blir oppdaget.

Tekstboks 4. Forebygge bidrag til skade ved ansvarlig innkjøpspraksis

Anbefalinger for detaljister, merkevarer og deres agenter

Innkjøpspraksisen til detaljister, merkevarer og deres agenter har vist seg å kunne bidra til skadelige effekter – for eksempel i form av mye og tvungen bruk av overtid og lave lønninger. Dette gjelder særlig når ordre endres, avbestilles eller plasseres sent, haster (særlig i høysesong eller i ferier) eller når leveringstidene er satt så korte at de er umulige å overholde. Sen eller forsinket betaling kan bidra til at leverandøren forsinker lønnsutbetalinger til sine arbeidstakere. Prisforhandlinger kan bidra til kostnadskutt hos leverandøren og derfor få negative følger for arbeidsforhold, menneskerettigheter eller miljø. Bedriften bør styrke sine styringsystemer med mål om å hindre at den bidrar til skade gjennom sin innkjøpspraksis. Bedriften bør gjennomføre en konkret evaluering av om dens innkjøpspraksis faktisk bidrar til skade, implementere tiltak og sjekke røde flagg.

Vurdere om innkjøpspraksis bidrar til skade

- Bedriften oppfordres til å kontakte leverandørene for å få vite om og hvordan dens innkjøpspraksis kan bidra til skade. Leverandører kan være uvillige til svare på dette direkte. Da kan bedriften prøve å innhente informasjon fra leverandørene anonymt (for eksempel gjennom årlige spørreundersøkelser) eller samarbeide med en tredjepart som samler inn dataene og legger frem resultatene.
- Bedriften bør følge med på indikatorer for skadelig innkjøpspraksis. Dette kan være: Prosentandel av ordre som er plassert sent, prosentandel ordre som endres etter at ordren er plassert; antall dager mellom siste endring og forsendelse. Det bør lages systemer for kontinuerlig å følge med på slik informasjon.¹
- Hvis bedriften oppdager at slik praksis (for eksempel endring av ordrer) er vanlig, bør den prøve å finne ut hvorfor. Teammedlemmer som har ansvar for plassering av ordre, bør tas med på analysen.

Tekstboks 4. Forebygge bidrag til skade ved ansvarlig innkjøpspraksis (forts.)

Kontrolltiltak for å forebygge bidrag til skade

- Bedriften oppfordres til å gjennomføre kontrolltiltak for å hindre at den bidrar til skade gjennom sin innkjøpspraksis, uansett om den har oppdaget spesifikke bidrag til skade.
- Bedriften bør utvikle prismodeller som tar med kostnader til lønninger, godtgjørelser og investeringer i anstendig arbeid. Disse hensynene bør gjenspeiles i priser for Free on Board (FOB) sammen med tradisjonelle prishensyn som volum, pris på innsatsfaktorer, ferdighetskrav osv.
- Andre tiltak kan omfatte:
 - Bestemme datoer for siste ordreplassering hos leverandør
 - Kommunisere tidsfristene til alle medlemmene i innkjøpsteamene
 - Dele innkjøpsplanen med leverandørene og kommunisere oppdateringer i god tid
 - Forbedre prognosearbeidet, det vil si bedre koordinering på tvers av lokasjoner, kategorier og produktdesign for å få riktig informasjon og ta beslutninger på riktig tidspunkt
 - Optimalisere innkjøpsbasen for å håndtere svingninger i kapasitet og ta i bruk den teknologien som er nødvendig for å svare på etterspørselen etter nye stiler og produkter.¹

Prosedyrer ved potensielt skadelig praksis

Bedriften bør utvikle prosedyrer for innkjøpsteam som disse skal følge i tilfeller der innkjøpspraksis kan føre til skade. For eksempel i tilfeller der ordrer endres etter ordreplassering eller der ordrer plasseres sent, kan bedriften avbøte risikoer ved å a) betale ekstra for levering av hasteordrer b) endre leveringsdato eller c) fremlegge en liste over forhåndskvalifiserte underleverandører som kan overta deler av ordren.

1. Anbefalingene er basert på (2014) "*Suppliers Speak Up, How Responsible Purchasing Practices Can Improve Working Conditions in Global Supply Chains*", IEH - Ethical Trading Initiative Norway and Sustainable Trade

3.2.2 Gjennomføre interne tiltak for å avbøte risikoer i bedriftens leverandørkjede

Bedrifter kan gjennomføre interne tiltak for enten å unngå skader (for eksempel ved å bruke leverandører som allerede har forebyggende tiltak på plass) eller å forebygge faktiske og potensielle skader (for eksempel ved å støtte leverandører i deres arbeid med å iverksette forebyggende og avbøtende tiltak). Eksempler på interne tiltak er angitt nedenfor. Ekstra veiledning for bedrifter som anskaffer varer gjennom mellommenn er å finne i tekstboks 5.

Forhåndskvalifisere leverandører

Bedriften vurderer en leverandør før ordrer plasseres. Hensikten med vurderingen er å finne ut om bedriften kan anskaffe varer fra leverandøren uten at det oppstår skader i leverandørkjeden. Bedriften bør bare plassere ordre hvis den med rimelig grad av sikkerhet kan si at risikoen for skade er lav (for eksempel på grunn av leverandørens egne tiltak for å forebygge eller avbøte skade) og/eller bedriften er villig til å samarbeide på tilfredsstillende måte med leverandøren for å forebygge skader (for eksempel via kapasitetsbygging). Omfanget av vurderingen kan være risikobasert, det vil si at hvor omfattende vurderingen er står i forhold til risikoen.

Konsolidere leverandørene

En bedrift med et svært stort antall leverandører kan finne det vanskelig å forebygge skader hos et slik mangfold av aktører. Å redusere antall leverandører kan bidra til å øke en bedrifts kontroll over leverandørkjeden og konsentrere ressursene til å forebygge skader til et begrenset antall leverandører. Dette tiltaket er særlig relevant for små og mellomstore bedrifter med begrensede ressurser.

Kjenne leverandørene

Bedrifter som har langsiktige forbindelser med sine leverandører og forstår de lokale driftsforholdene, vil sannsynligvis være bedre i stand til å forstå risikoene i leverandørkjeden og støtte leverandørene i arbeidet med å finne resultatorienterte løsninger. Lokale innkjøpskontorer og besøk til leverandørene bidrar til dette.

Etablere forretningsinsentiver

Det anbefales at bedriften etablerer insentiver for leverandører til å følge bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv. Bedriften kan for eksempel:

- integrere sine forventninger om ansvarlig næringsliv i leverandørkontraktene
- øke påvirkningsmulighetene hos direkteleverandører ved å øke ordrene eller ved å gi fremtidige ordrer til leverandører som gjør det bra med tanke på kvalitet i produksjonen og ansvarlig forretningsatferd.

Tekstboks 5. Implementere tiltak ved indirekte anskaffelser

Følgende anbefalinger er relevante i tilfeller der bedriften bruker agenter til å vurdere og forebygge skader forbundet med leverandørene. For eksempel kan en merkevare bruke en agent til å gjennomføre aktsomhetsvurderinger av de produsentene som agenten anskaffer varer fra på vegne av merkevaren. I slike tilfeller bør bedriften vurdere hvor godt egnet agenten er til å foreta aktsomhetsvurderinger i tråd med denne veilederen.

Forhåndskvalifisering av innkjøpsagenter

Bedriften oppfordres til å etablere eller implementere en prosess for å forhåndskvalifisere sine innkjøpsagenter. I denne prosessen kan bedriften vurdere agentens egnethet til å foreta aktsomhetsvurderinger av leverandørene. Bedriften bør etablere følgende kunnskap i en forhåndskvalifiseringsprosess:

- Om agenten er etablert som et lovlig selskap med en ekte lisens
- Om agenten oppfyller kontrakten selv eller om han setter bort arbeid til et annet selskap
- Det totale antall produsenter som agenten anskaffer varer fra og hvor produsentene er lokalisert
- Hvor ofte agenten besøker produsentene og hvilken stilling/funksjon de ansatte hos agenten som besøker leverandørene har
- Hvor lenge agenten opprettholder forbindelser med leverandørene, i gjennomsnitt
- Tiltak agenten har på plass for å forhåndskvalifisere sine leverandører
- Agentens resultater når det gjelder risikostyring, deriblant kundereferanser
- Informasjon om familierelasjoner med noen av leverandørene.

Tekstboks 5. Implementere kontrolltiltak ved indirekte anskaffelser (forts.)

Andre kontrolltiltak. Følgende kontrolltiltak kan brukes for forhåndskvalifiserte agenter.

- Etablere forventninger til agentene i tråd med bedriftens policy for ansvarlig næringsliv i leverandørkontraktene. Agenter bør forhåndskvalifisere sine direkteleverandører og mellommenn.¹
- Bedriften bør når som helst kunne få vite hvor bedriftens ordrer blir utført. Agenten bør være forberedt på å gi opplysninger om følgende:
 - valg av forhåndsgodkjent underleverandør
 - oppdatert informasjon om produsenter
 - resultater av den siste leverandørvurderingen og tilsvarende forebyggende tiltak.
- Agenter bør varsle bedriften umiddelbart hvis det oppdages faktiske eller potensielt alvorlige skader.
- Der det er mulig, bør agentene etablere langsiktige forbindelser med sine direkteleverandører for å legge til rette for kontinuerlig identifikasjon og effektiv forebygging eller avbøting av skader.
- Bedriften gjennomfører en vurdering av et tilfeldig utvalg av forhåndsgodkjente produsenter.

1. Bedriften kan forhåndskvalifisere leverandøren gjennom de samme prosessene som den bruker for sine direkteleverandører, eller agenten selv kan gjennomføre forhåndskvalifiseringen. I tilfeller der agenten selv gjennomfører forhåndskvalifiseringen, bør bedriften påse at prosessen er i tråd med denne veilederen og bedriftens forventninger.

3.2.3. Påvirke leverandøren til å forebygge eller avbøte en skade

Bedriften kan påvirke leverandøren til å forebygge eller avbøte en skade. Påvirkningskraft eksisterer der bedriften har evne til å skape endring i urettmessig praksis hos enheten som har forårsaket skaden. Bedriften kan bruke sin påvirkningskraft til å oppfordre leverandøren til å iverksette en plan for korrigerende tiltak.

I sko- og klesbransjen har bedriftene ofte påvirkningskraft på sine direkteleverandører. For eksempel vil en merkevare ofte ha påvirkningskraft på en klesprodusent, og dermed vil klesprodusenten kunne påvirke sine spinnerier og veverier. Hvor sterk påvirkningskraften er, bestemmes av flere faktorer – for eksempel hvor stor andel av produksjonskapasiteten bedriften

representerer for leverandøren; om bedriften anskaffer varer direkte fra leverandøren eller om dette går via en innkjøpsagent, og om innkjøpsavtalene er kort- eller langsiktige. Bedriftens omdømme og skaden på leverandørens omdømme hvis bedriftene skulle bryte forbindelsen, kan også bidra til påvirkningen. En bedrifts påvirkningskraft styrkes når den forplikter seg til å bruke leverandører som viser ansvarlig praksis og følger opp denne forpliktelsen.

Hvis en bedrift ikke har påvirkningskraft på sin leverandør, bør den prøve å øke påvirkningskraften. Det kan imidlertid være tilfeller der bedriften ikke vil være i stand til å øke påvirkningskraften på en leverandør på egenhånd. Eksempler på dette er som følger:

- Bedriften er betraktelig mindre enn leverandøren og kan derfor ikke øke ordremengden i et slikt omfang at det vil påvirke avgjørelsene til leverandøren;
- Bedriftene er flere nivåer nedstrøms fra leverandøren og mangler derfor direkte kommersiell påvirkningskraft på leverandøren oppstrøms. For eksempel er det ikke sannsynlig at en enkelt klesprodusent kan påvirke en bomullsprodusent.

I slike situasjoner bør bedriftene utøve sin påvirkningskraft i fellesskap. For eksempel kan en gruppe bedrifter som anskaffer varer fra samme leverandør, bruke sin kombinerte påvirkningskraft til å oppfordre leverandøren til å forebygge skader. I samarbeid med felles leverandører kan de for eksempel inngå felles planer med sammenfallende tidsfrister for korrigerende tiltak. Bedriftene kan også velge å gå sammen om å offentliggjøre leverandørvurderinger, planer for korrigerende tiltak og fremdriften i slike planer. Alt dette kan øke påvirkningskraften. Bransjen kan også inngå bredere samarbeid, enten på globalt eller regionalt nivå, for å legge press på leverandører som er større enn individuelle leverandører og/eller å legge press på leverandører som opererer i innsnevring i bransjens leverandørkjede. For eksempel kan bedrifter i bransjen gå sammen om å bruke sin påvirkningskraft på råvareforhandlere til å håndtere risikoer forbundet med råvareproduksjon oppstrøms.

3.2.4. Støtte leverandøren for å forebygge eller avbøte skade

Bedriften oppfordres til å støtte leverandørene i arbeidet med å forebygge eller avbøte skader når det er mulig. Det kan være flere typer av støtte, for eksempel:

- Samarbeide med leverandører for å utvikle resultatorienterte planer for korrigerende tiltak.
- Gi faglig veiledning – for eksempel i form av opplæring og oppgradering av styringssystemer.
- Legge tilrette for deltakelse i bransjeomfattende initiativ eller regionale initiativ for å forebygge skader.
- Legge tilrette for kontakt med lokale tjenesteleverandører.
- Gjøre det lettere å få tilgang til finansiering, for eksempel gjennom direkte finansiering, lån med lav rente, garantier for fortsatte bestillinger eller hjelp til å sikre finansiering.

3.2.5. Bryte forbindelsen med leverandøren

Ansvarlig brudd er en mulighet. Bedriftene kan bryte forbindelsen:

- Etter mislykkede forsøk på å forebygge eller avbøte skader, for eksempel når leverandørene ikke har iverksatt korrigerende tiltak innen avtalte tidsrammer.
- Der bedriften mener det er umulig å forebygge eller avbøte skader.
- Når bedriften har oppdaget alvorlige skader. Hvis det avdekkes kritisk fare knyttet til helse og sikkerhet på arbeidsplassen bør bedriften for eksempel påse at produksjonen stoppes til faren er håndtert på adekvat måte. Se modul 5, Arbeidsmiljø.

Hvis en bedrift fastslår at det er behov for å bryte forbindelsen med en produsent, bør den søke å gjøre det på en ansvarlig måte. Bedriften bør:

- følge nasjonale lover, internasjonale arbeidsstandarder og vilkårene for kollektive forhandlinger
- gi detaljert informasjon som støtter bedriftens beslutning til ledelsen og fagforeninger, der disse finnes
- gi leverandøren tilstrekkelig varsel om avslutning av forretningsforholdet.

3.2.6. Engasjere myndighetene

Det er myndighetenes plikt å beskytte innbyggerne mot misbruk og overgrep utført av av tredjeparter, inkludert bedrifter, gjennom forskrifter, retningslinjer, undersøkelser og håndheving. Hvis myndighetene ikke overholder plikten til å gi slik beskyttelse, og der risikoer ikke kan håndteres på en effektiv eller bærekraftig måte ved leverandørens tiltak alene, kan bedriftene bruke sin påvirkningskraft hos lokale eller nasjonale myndigheter til å oppfordre myndighetene til å bidra til endringer. Eksempler på bransjerisikoer hvor myndighetenes aktive rolle kan være nødvendig for å skape forbedringer, er lønninger som er for lave til å dekke behovet til arbeidstakerne og deres familier, barnarbeid, tvangsarbeid, diskriminering, overbelastning av vannressurser og forurensning. Bedriftene bør tenke på følgende når de skal avgjøre om de skal bruke sin påvirkningskraft hos myndighetene for å avbøte risikoer:

- Er skaden systemisk for landet eller regionen?
- Kan skaden avbøtes via bedre forskrifter eller kontroller fra myndighetenes side?
- Har internasjonale konvensjoner (for eksempel ILO-konvensjoner) som gjelder risikoen, blitt ratifisert?
- Viser myndighetene politisk vilje til å etablere kontrollmekanismer for å forebygge skader?
- Har bedriften påvirkningskraft hos myndighetene, enten alene eller sammen med andre bedrifter og interessenter?
- Deltar myndighetene i relevante initiativ eller fora (for eksempel mellomstatlige organisasjoner eller flerpartsinitiativ) der disse spørsmålene kan tas opp og eventuelt håndteres?

Samarbeid med myndighetene kan omfatte flere tiltak, for eksempel åpne brev til myndighetene, deling av informasjon, engasjement gjennom flerpartsinitiativ og deltakelse i dialog. Det vil ofte ta lang tid før bedriften ser konkrete resultater av slikt engasjement, for eksempel i form av endringer i forskrifter eller bedre håndheving av regelverket. Samtidig som bedriftene oppfordres til å samarbeide med myndighetene, forventes det at de skal redegjøre for hvordan de arbeider for å unngå å bli forbundet med skader. Vanligvis vil dette bety at det tas skritt for å forebygge eller avbøte skader i et mellomlangt perspektiv – for eksempel i samarbeid med bedriftens leverandører – til myndighetene tar ansvar. Er det snakk om alvorlig skade, bør imidlertid bedriften avvente anskaffelser til skadene kan forebygges.

Tabell 7. Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderinger knyttet til å forebygge og avbøte skader i bedriftens leverandørkjede

Faktor	Anbefalinger
Små og mellomstore bedrifter (SMB-er)	Små og mellomstore bedrifter har et ansvar for å foreta aktsomhetsvurderinger. Til forskjell fra større bedrifter kan imidlertid SMB-er mangle påvirkningskraft hos leverandørene og ha begrensede ressurser til å støtte leverandørene i å gjennomføre planer for korrigerende tiltak. Likevel står flere muligheter åpne for SMB-er. For eksempel kan en SMB primært fokusere på grundig forhåndskvalifisering av leverandører, slik at det kreves færre ressurser til oppfølging senere. Over tid kan SMB-en også velge å ha færre leverandører.
Indirekte anskaffelser	Se tekstboks 5 for informasjon om bruk av agenter og mellommenn.
Påvirkningskraft	En bedrifts påvirkningskraft hos leverandørene vil påvirke bedriftens tilnæringsmåte.
Alvorlige skadevirkninger	Jo mer alvorlige skadevirkningene er, desto raskere må bedriften se positive endringer. Dette er et vurderingskriterium for bedrifter som skal beslutte om et forretningsforhold skal opphøre på grunn av alvorlige skadevirkninger. (FNs veiledende prinsipper, prinsipp 19, kommentar)
Leverandørens kapasitet til å gjennomføre en plan for korrigerende tiltak	Bedriften og leverandøren bør tenke på kostnadene og ressursene som er nødvendige for å forebygge eller avbøte fremtidige skader på en effektiv måte. I tilfeller der leverandørene ikke har ressurser til å forebygge eller avbøte skader på en adekvat måte, bør bedriften vurdere om den skal bidra med finansiering. Hvis det ikke kan skaffes finansiering, bør bedriften vurdere hvor alvorlig skaden er, og om den skal fortsette forholdet. Så lenge de negative påvirkningene fortsetter og bedriften opprettholder forretningsforholdet, bør den kunne vise at den arbeider kontinuerlig for å avbøte skaden og være forberedt på å akseptere konsekvensene det fortsatte forretningsforholdet kan ha for omdømme, økonomi og juridiske aspekter.

Tekstboks 6. Type aktsomhetsvurderinger i forhold til påvirkningskraft

Alle bedrifter har et ansvar for å foreta aktsomhetsvurderinger, uansett hvilken påvirkningskraft de har overfor leverandørene. Imidlertid kan de spesifikke skrittene som en bedrift tar for å foreta aktsomhetsvurderinger, variere i henhold til påvirkningskraften.

Bedriftens påvirkningskraft på leverandøren

	Stor	Middels-liten	Liten-ingen
Eksempler	<p>Bedriften:</p> <ul style="list-style-type: none"> • har direkte kontroll over forretningsforholdet (for eksempel delvis eierskap) • har et langsiktig forretningsforhold med leverandøren • representerer en betydelig andel av leverandørens inntjening 	<p>Bedriften:</p> <ul style="list-style-type: none"> • har ikke direkte kontrakt med leverandøren • har et kortsiktig forretningsforhold med leverandøren • utgjør en ubetydelig andel av leverandørens inntjening 	<p>Leverandøren opererer fjernt fra bedriften (for eksempel råvareprodusenter eller andre leverandører som opererer bak annet ledd i leverandørkjeden)</p>
Aktsomhetsvurderinger	<p>Forebygge og avbøte</p> <p>Bedriftene kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Integrere forventninger om ansvarlig praksis i kontraktene. • Bruke påvirkningskraft hos forretningsforbindelser for å forebygge og avbøte skader. • Støtte for eksempel opplæring og kapasitetsbygging, oppgradering av anlegg og styrking av styringssystemer • Bruke påvirkningskraft hos myndighetene for å håndtere systemiske risikoer. • Inngå samarbeid for å forebygge eller avbøte skader på bransjenivå der det er mulig og effektivt. • Arbeide for å oppnå kontinuerlige forbedringer og redegjøre for fremgangen i arbeidet. 	<p>Forebygge og avbøte</p> <p>Bedriftene kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Øke påvirkningskraften hos leverandører og andre forretningsforbindelser. • Ved indirekte anskaffelser integrere forventninger om aktsomhetsvurderinger i leverandørkontraktene (for eksempel agenter). I dette tilfellet påse at agentene foretar aktsomhetsvurderingen. • Støtte for eksempel opplæring og kapasitetsbygging, oppgradering av anlegg og styrke styringssystemer. • Inngå samarbeid for å forebygge eller avbøte skader der påvirkningskraften alene ikke er tilstrekkelig. • Bruke påvirkningskraft hos myndighetene for å håndtere systemiske risikoer. • Arbeide for å oppnå kontinuerlige forbedringer og redegjøre for fremgangen i arbeidet. • Vurdere å bryte forbindelsen. 	<p>Forebygge og avbøte</p> <p>Bedriftene kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bruke påvirkningskraften på steder i leverandørkjeden med få aktører til å oppfordre bedriftene der til å foreta aktsomhetsvurderinger av leverandører oppstrøms. • Etablere sporing. • Arbeide for å oppnå kontinuerlige forbedringer og redegjøre for fremgangen i arbeidet. • Vurdere å bryte forbindelsen.

4. Spore

Forventninger i henhold til OECDs retningslinjer

OECDs retningslinjer sier at bedriftene skal redegjøre for hvordan skader håndteres (OECDs retningslinjer, II, A10). Det å redegjøre for skader betyr både å påse at de iverksatte tiltakene har vært effektive og kommunisere hvilke skritt en bedrift har tatt og hvorfor.

4.1 Verifisere, overvåke og validere fremdriften i aktsomhetsvurderingen og dens effektivitet i bedriftens egen virksomhet

I den grad det er mulig og rimelig bør bedriften sikre at tiltakene den iverksetter eller har iverksatt, forebygger og avbøter skade i bedriftens egen virksomhet.²²

Bedriften bør:

- Verifisere internt at bedriften har iverksatt tiltakene den har forpliktet seg til (for eksempel i henhold til en plan for korrigerende tiltak) til avtalt tid.
- Overvåke kvalitative og/eller kvantitative indikatorer for å følge fremdriften.
- Indikatorer kan være direkte (for eksempel prosentandel migrantarbeidere som har fått passet konfiskert; vannforbruk; antall arbeidstimer) eller indirekte (for eksempel prosentandel av migrantarbeidere som forstår hvilke rettigheter de har).

VIKTIGE UTTRYKK

Verifisering – Bekreftelse på at kravene er oppfylt. "Krav" kan være avtalte tiltak i en plan for korrigerende tiltak og/eller lovfestede forskrifter.

For eksempel kan en bygningsinspektør verifisere at nødutgangene oppfyller reglene for brannsikkerhet.

Følge – Å følge situasjonen hos produsentene med tanke på spesifikke risikoer og måling og sporing av indikatorer på suksess. Indikatorer kan være direkte eller indirekte. Dette gir et mer omfattende bilde av situasjonen enn en engangsvurdering.

For eksempel kan en fabrikk følge antall timer som arbeidstakerne har jobbet i sy- og ferdigstillingsavdelingene i de travleste periodene.

Validering – Vurdering av om tiltakene som iverksettes for å forebygge skader, virkelig forebygger skader. Valideringen bygger på data fra verifisering og overvåkning. For eksempel kan en bedrift søke å validere om den nåværende opplæringen av arbeidstakerne forebygger seksuell trakassering på lengre sikt.

²² Jo mer alvorlig risikoen er, desto større er behovet de har for å forsikre seg om at skadene har blitt eller er i ferd med å bli forebygget.

- Mens resultatene, for eksempel i form av antall arbeidstakere som har fått opplæring, kan være den enkleste indikatoren å måle, bør bedrifter også måle kunnskapsnivået til arbeidstakerne (for eksempel at HR-sjefen vet hvordan lønningene skal regnes ut), holdning (for eksempel at arbeidstakerne føler at klagemekanismer er legitime og tilgjengelige), forholdene på arbeidsplassen (for eksempel tilgang til drikkevann) og gjennomføring av systemer (for eksempel policy, forhåndskvalifisering av leverandører) for å få et mer komplett bilde av om skader forebygges.
- Bedriften oppfordres til å følge med på røde flagg som kan indikere en høyere risiko for skade (for eksempel endringer av ordrer i høysesongen).
- Arbeidstakerne bør spille en sentral rolle med tanke på å overvåke fremdriften. Dette gjelder særlig risiko knyttet til menneskerettigheter og arbeidsforhold, men også for miljøskader og integritetsrisikoer.
- Bruk all kjent informasjon for å validere om tiltakene bedriften har iverksatt, forebygger eller avbøter skader.²³

Bedriften kan gjøre dette internt. Imidlertid oppfordres bedriften til å søke eksternt støtte til å validere om de negative påvirkningene er hindret når:

- den negative påvirkningen kan forårsake alvorlig skade hvis den ikke forebygges på adekvat måte (for eksempel håndtering og fjerning av farlige kjemikalier, brannsikkerhet, el-sikkerhet, bygningsintegritet)
- forebyggende tiltak krever faglig ekspertise som bedriften ikke har.

Bedriften kan velge å kommunisere offentlig om fremdriften på forbedringstiltakene, sett i forhold til planene.

I tillegg oppfordres bedriftene til å overvåke effektiviteten av prosessene for avhjelpende tiltak (for eksempel klagemekanismer på bedriftsnivå). Se kapittel 6 for mer informasjon om prosesser for å aktivere avhjelpende tiltak.

²³ Se FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter, prinsipp 20.

Hvordan respondere på negative funn

I tilfeller der skadevirkninger ikke er blitt forebygget eller avbøtet, bør bedriften prøve å forstå hvorfor det er slik. Det kan være flere grunner til at en skade ikke har blitt effektivt forebygget eller avbøtet, for eksempel at tiltakene som ble iverksatt, ikke var effektive nok, at det ikke var gitt tilstrekkelig tid, eller at ressursene var utilstrekkelige. Ved negative funn bør bedriften oppdatere sin plan for korrigerende tiltak. Hvis bedriften ikke kan fastslå hvorfor en skade ikke er forebygget eller avbøtet, bør den søke ekstern veiledning.

4.2 Verifisere, følge og validere fremdriften i aktsomhetsvurderingen og dens effektivitet i bedriftens leverandørkjede

Bedriftene bør følge og vurdere både sin egen og leverandørens fremdrift. Bedriftene bør også vurdere om tiltakene de har iverksatt er effektive for å forebygge eller avbøte skade.

Gjentakende vurderinger og revisjoner av arbeidsforhold er en utfordring i sko- og klesbransjen fordi de tar betydelige ressurser. Samtidig trenger bedriften en form for validering for å være sikker på at den forebygger skader i leverandørkjeden. Bedriftene bør derfor søke en balanse mellom å vurdere leverandører og å følge med på situasjonen, ved løpende informasjonsinnhenting. Bedriftene kan følge det generelle prinsippet om at jo mer alvorlig skaden er, desto større er behovet for å forsikre seg om at skadene er, eller er i ferd med å bli, forebygget. Følgende omfatter en generell veiledning om graden av forsikring som må brukes – verifisering, løpende informasjonsinnhenting eller validering – i ulike sammenhenger.

- Tiltaket bør stå i forhold til hvor alvorlig skaden er og hvilken type skade det er. Bedriftene bør også vurdere hvor lang tid som er nødvendig for å implementere en planer for korrigerende tiltak.
- Der det finnes internasjonale eller nasjonale standarder for hvordan skader skal forebygges eller avbøtes (se også kap. 5.1), er det nok med verifisering av at slike standarder er fulgt for å anta at skaden også er forebygget.²⁴
- Når det er mulig, bør bedriften følge indikatorer – enten direkte eller indirekte – over tid for å validere om skader er forebygget eller er i ferd med å bli det. Der skaderisikoen berører mer enn én bransje

²⁴ Se kapittel II, Moduler for håndtering av bransjerisikoer knyttet til et utvalg internasjonale standarder.

i en spesiell region, oppfordres bedriften til å koordinere og samarbeide på tvers av bransjer for å harmonisere indikatorer. Deling av data vil gi dem som har virksomhet i regionen et mer fullstendig bilde og derfor også sette bedriften i stand til bedre å målrette sine forebyggende tiltak.

- Informasjon fra arbeidstakerne eller deres representanter er viktig. Dette gjelder særlig risikoer som berører arbeidstakerrettigheter og menneskerettigheter, men det er også relevant for miljøskader og integritetsrisikoer.
- Hvis bedriften via sin løpende informasjonsinnhenting avgjør at skadene ikke blir håndtert, oppfordres bedriften til å verifisere at tiltakene faktisk ble iverksatt.
- Bedriften bør kontakte eksterne eksperter (se også kapittel 5.1) for å verifisere at korrigerende tiltak ble iverksatt eller for å validere at skadene er forebygget når:
 - den negative påvirkningen kan forårsake alvorlig skade hvis den ikke forebygges på adekvat måte (for eksempel håndtering og fjerning av farlige kjemikalier, brannsikkerhet, elektrisk sikkerhet, bygningsintegritet)
 - forebyggende tiltak krever faglig ekspertise bedriften ikke har.
- Hvis bedriften bruker leverandører som opererer i innsnevring i leverandørkjeden til å foreta aktsomhetsvurderinger av risikoer for alvorlig skade oppstrøms, oppfordres bedriftene til å foreta en revisjon av disse leverandørene for å finne ut om deres aktsomhetsprosess er i tråd med denne veilederen. Bedriftene oppfordres til å samarbeide på bransjenivå om revisjon av disse leverandørene.

Samarbeid

Bedriftene oppfordres til å samarbeide gjennom gode metoder for verifisering, løpende informasjonsinnhenting og validering.

I den grad det er mulig oppfordres bedrifter til å samarbeide om dette når de anskaffer varer fra den samme regionen og leverandørbasen.

Når bedrifter samarbeider om å foreta aktsomhetsvurderinger (for eksempel gjennom en næringslivsorganisasjon eller et flerpartsinitiativ), bør de påse at aktsomhetsprosessene og resultatene er i overensstemmelse med denne veilederen.

Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderingene

Kontekst – Mange høyrisikoleverandører

Anbefalinger – Hvis bedriften kartlegger risikoer hos en lang rekke leverandører bør den prioritere oppfølging– enten det gjelder verifisering, løpende informasjonsinnhenting eller validering – der skaderisikoen er mest alvorlig.

5. Kommunisere

Forventninger i henhold til OECDs retningslinjer

Bedriftene bør bruke anbefalingene om åpenhet og kommunikasjon under hvert kapittel i OECDs retningslinjer i tillegg til de generelle anbefalingene som finnes i dette kapittelet.

Bedriftene oppfordres til å kommunisere tilleggsinformasjon som kan omfatte:

- a. verdierklæringer eller erklæringer om forretningsetikk beregnet for offentliggjøring. Avhengig av relevans for bedriftens aktiviteter bør den også gi informasjon om bedriftens retningslinjer om forhold som dekkes av retningslinjene;

- b. erklæringer og normative rammeverk som bedriften har tilsluttet seg, datoen de ble vedtatt, og landene og de juridiske personene som erklæringene gjelder;
- c. bedriftens oppnådde resultater med hensyn til disse;
- d. informasjon om intern revisjon, risikostyring og systemer som sikrer at loven følges;
- e. informasjon om bedriftens relasjoner til arbeidstakere og andre interessenter.

Bedriftene anbefales å "foreta aktsomhetsvurderinger med hensyn til menneskerettigheter. Prosessen innebærer å vurdere faktiske og potensielle risikoer for negativ påvirkning på menneskerettighetene, integrere og reagere på funnene, dokumentere tiltak og kommunisere hvordan skadene håndteres."

Kilde: OECDs retningslinjer, III, 3 og IV, 45.

5.1 Kommunisere offentlig om bedriftens aktsomhetsprosess, inkludert hvordan bedriften har håndtert potensielle og faktiske skader

Innhold

Bedriften bør kommunisere følgende offentlig:²⁵

- Bedriftens policy for ansvarlig næringsliv. Bedriften bør også kommunisere eventuelle erklæringer om ansvarlig næringsliv den har sluttet seg til (for eksempel gjennom deltakelse i bransjeinitiativ, avtaler med fagforeninger eller flerpartsinitiativ).
- Bedriftens styringssystemer for aktsomhetsvurderinger, inkludert hvordan aktsomhetsvurderingene er integrert i beslutningsprosesser og systemer for informasjonsledelse.
- De mest betydelige risikoene for skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede. Bedriften bør også forklare hvordan den går frem for å kartlegge risiko. Der bedriften har prioritert å konsentrere seg om noen skaderisikoer, bør den rettferdiggjøre prioriteringsprosessen sin.
- Komponentene i bedriftens plan for å forebygge eller avbøte skader i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden, og effektiviteten av disse tiltakene.²⁶
- Bedriftens mål med arbeidet, samt resultater.
- Bedriftens systemer for å gi tilgang til avhjelpende tiltak i egen virksomhet og i leverandørkjeden. Bedriftene kan også velge å fortelle om klager som er anlagt mot bedriften, og hvordan de ble håndtert.
- Hvordan bedriften har lagt tilrette for meningsfylt dialog med sine interessenter.
- Hvorvidt bedriften samarbeider med bransjen eller flerpartsinitiativ om aktsomhetsvurderingene, og hvilke spesifikke komponenter

²⁵ Bedriftene bør kommunisere, men samtidig bevare bedriftshemmeligheter og ta andre konkurranserelaterte hensyn. Se tekstboks 1 for mer informasjon.

²⁶ Effektiviteten av aktsomhetsvurderingene måles i i hvilken grad faktisk og potensiell skade forebygges og avbøtes i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede.

samarbeidet dreier seg om (for eksempel samarbeid om kartlegging av risikoer, leverandørvurderinger osv.).

Bedriften bør som et minimum kommunisere denne informasjonen årlig. Kommunikasjon kan inneha mange former. Men i alle tilfeller bør informasjonen oppdateres og kommuniseres på en måte som er relevant, nøyaktig, aktuell, klar, brukervennlig og tilgjengelig for målgruppene. Bedriftene oppfordres til å kommunisere i et enkelt språk.

I økende grad velger bedriftene – særlig de som deltar i samarbeidsprosjekter – å offentliggjøre:

- en liste over sine direkteleverandører
- vurderingsresultatene for leverandører
- leverandørens planer for korrigerende tiltak
- klager rettet mot bedriften, og hvordan disse klagen ble håndtert.

Lovfestede krav om offentliggjøring av ikke-økonomisk informasjon

Bedriften kan også måtte svare på lovfestede forpliktelser til offentliggjøring av informasjon av ikke-økonomisk art. Lovkrav om rapportering av ansvarlig forretningsskikk er stadig mer vanlig (for eksempel EU-direktiv 2014/95/EU om ikke-økonomisk rapportering; den britiske loven om moderne slaveri fra 2016; artikkel 173 av den franske loven om overgang til nye energiformer og grønn vekst).

Eksempler på legitim tilbakeholdelse av informasjon

Det kan være legitime grunner til å holde informasjon tilbake, særlig hvis det foreligger potensielle risikoer for berørte interessenter eller medarbeidere (som følge av offentliggjøring av personopplysninger). I noen tilfeller, der det ikke er tilrådelig å kommunisere informasjon umiddelbart, kan bedriften gjøre det senere, for eksempel etter at en klage eller risiko er håndtert.

Hensyn til bedriftshemmeligheter kan også være en grunn til å holde informasjon tilbake. Se tekstboks 1 for mer informasjon. Hvis en bedrift vurderer det som vanskelig å dele konkret informasjon, kan den vise at den aktivt gjennomfører aktsomhetsvurderinger på andre måter, for eksempel ved at å få en uavhengig tredjepart til å gjennomgå bedriftens aktsomhetsprosess og formidle sine resultater til offentligheten eller til en relevant samarbeidsbedrift.

5.2 Kommunisere med berørte interessenter

FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter sier: "For å redegjøre for hvordan de håndterer brudd på menneskerettighetene, bør bedriftene være forberedt på å kommunisere dette eksternt, særlig når det stilles spørsmål av eller på vegne av berørte interessenter. Bedrifter som har virksomhet eller aktiviteter som utgjør en risiko for alvorlige menneskerettighetsbrudd, bør rapportere formelt om hvordan de håndterer dem. I alle tilfeller bør kommunikasjonen:

- ha en form og frekvens som avspeiler en bedrifts negative innvirkning på menneskerettighetene og være tilgjengelig for det tiltenkte publikumet
- gi informasjon som er tilstrekkelig til å vurdere hvordan bedriften responderer på menneskerettighetsbruddene det gjelder
- ikke utgjøre noen risiko for berørte interessenter, personell eller for legitime krav til bedriftshemmeligheter."²⁷

Når det gjelder arbeidstakerrettigheter, bør bedriften kommunisere med sine arbeidstakere og deres fagforeninger og representative organisasjoner. Bedriften bør føre dialog med interessentene for å forstå hva de mener er viktig informasjon.

Faktorer som kan påvirke typen og omfanget av kommunikasjon om aktsomhetsvurderingene

Alle bedrifter, uansett størrelse, innkjøpsforhold eller plassering i leverandørkjeden, bør kommunisere sin praksis for aktsomhetsvurderinger. Omfanget og typen av bedriftens kommunikasjon skal stå i forhold til skaderisikoen i bedriftens egen virksomhet og i leverandørkjeden. For eksempel vil kommunikasjonen til en bedrift som foretar anskaffelser fra land med høyere risiko for alvorlige brudd på menneskerettighetene være mer omfattende enn kommunikasjonen til en bedrift som ikke gjør det.

²⁷. Se FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter, prinsipp 21.

6. Sørge for eller samarbeide om forbedringer

Forventninger i henhold til OECDs retningslinjer

Som understreket gjennom hele denne veilederen, er hovedhensikten med aktsomhetsvurderinger å unngå skade. Bedriften bør imidlertid "sørge for eller samarbeide gjennom legitime prosesser for å avhjelpe brudd på menneskerettighetene der de oppdager at de har forårsaket eller bidratt til disse bruddene." (OECDs retningslinjer, IV, A6)

I visse situasjoner kreves samarbeid med rettslige eller utenomrettslige myndighetsbaserte institusjoner. Innholdet i dette kapittelet er ment å fremme ansvarlig næringsliv utover slike rettslige forpliktelser.²⁸

6.1 Etablere prosesser for forbedringer i bedriftens egen virksomhet

OECDs retningslinjer fastslår at bedriftene bør ha prosesser på plass for å legge til rette for avhjelpende tiltak ved brudd på menneskerettighetene. Det anbefales at bedriften også etablerer prosesser for å iverksette avhjelpende tiltak for arbeids- og miljørisikoer. Klagemekanismer på bedriftsnivå som oppfyller kjernekrteriene legitimitet, tilgang, forutsigbarhet, rettferdighet, samsvar med OECDs retningslinjer og åpenhet, kan være et virkemiddel for å oppnå dette.²⁹

Tekstboks 7. **Statens rolle i å sikre tilgang til effektive avhjelpende tiltak**

Som del av plikten til å beskytte innbyggerne mot brudd på menneskerettighetene, må statene, ved hjelp av rettslige, administrative, juridiske eller andre egnede midler, iverksette egnede tiltak, slik at når slike brudd forekommer innen deres jurisdiksjon, har de berørte tilgang til effektive, avhjelpende tiltak.¹ Hvis en bedrift velger å drive virksomhet i land der staten ikke oppfyller sin plikt til beskyttelse, vil ikke dette fri bedriften for ansvaret for å sørge for avhjelpende tiltak.

1. Verken OECDs retningslinjer eller UNGP etablerer rettslige forpliktelser med hensyn til ansvar. Nasjonale domstoler vil bruke landets lovverk i vurderingen av ansvar for skader og egnede avhjelpende tiltak.

Klagemekanismer i bedrifter

En klagemekanisme i en bedrift er en formalisert prosess som kan benyttes av enkeltpersoner eller grupper til å fremlegge bekymringsmeldinger om de negative påvirkninger en bedrift har på dem til å søke avhjelpende tiltak. Klagemekanismer i bedrifter fungerer på bedrifts- eller produksjonsstedsnivå og er derfor ofte der en arbeidstaker eller et samfunnsmedlem først kan fremlegge sine bekymringer. I tillegg til å sørge for prosesser som kan brukes av arbeidstakere og samfunnsmedlemmer til å

²⁸ Verken OECDs retningslinjer eller UN Guiding Principles etablerer rettslige forpliktelser med hensyn til ansvar. Nasjonale domstoler vil bruke sine egne konsepter og tester i vurderingen av ansvar for skader og egnede avhjelpende tiltak.

²⁹ OECDs retningslinjer, IV, 46.

søke avhjelpende tiltak hvis de har vært utsatt for skade, fungerer klagemekanisme på bedriftsnivå også som et system for tidlig varsling, og kan dermed bidra til å forebygge opptrapping av skadelige forhold.

Klagemekanismer i bedrifter kan ta mange former, deriblant interne klagemekanismer for arbeidstakere, faglig samarbeid på arbeidsplassen og klagemekanismer driftet av tredjepart. I alle tilfeller bør ordningen oppfylle kjernekriteriene legitimitet, tilgang, forutsigbarhet, rettferdighet, samsvar med OECDs retningslinjer, åpenhet og dialog med tanke på å finne felles løsninger.³⁰ Tabell 8 gir eksempler på hvordan disse kriteriene kan oppfylles i sko- og klesbransjen. Imidlertid kan faktorer som hvem som benytter disse mekanismene og sammenhengen de benyttes i, påvirke ordningens prosedyrer for klagebehandling. Derfor er disse eksemplene ikke uttømmende.

Bedriftene bør tilrettelegge for, men ikke blande seg inn i, sivil- eller strafferettslig etterforskning eller undersøkelser rundt menneskerettigheter, og rettslig avkall som utelukker tilgang til rettslige skritt for ofre for grove brudd på menneskerettighetene bør ikke brukes i forbindelse med klagemekanismer på bedriftsnivå. Bedriftene oppfordres til å publisere klager og integrere erfaringer i interne retningslinjer og informasjonsinnhenting. Bedriftene oppfordres til å konferere den omfattende veiledningen som foreligger om hvordan man etablerer klagemekanismer på bedriftsnivå i samsvar med OECDs retningslinjer og FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter.

³⁰ OECDs retningslinjer, IV, kommentar 46.

Tabell 8. Kjernekrterier for klagemekanismer i bedrifter og eksempler på komponenter

Kriterier	Eksempler på komponenter
<p>Legitim Oppnå tillit hos interessentgrupper den er beregnet for, og være ansvarlig for rettferdig gjennomføring av klageprosesser</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ved å garantere frihet fra represalier forebygges hevnaeksjoner mot dem som klager. • Berørte interessenter er involvert i utformingen av mekanismen. I sko- og klesbransjen betyr dette at arbeidstakere, fagforeningene og arbeidstakeres representative organisasjoner deltar i utformingen av mekanismen. • Den personen som tjener som inngangsport for klagemekanismen, er pålitelig, skolert, kunnskapsrik og samarbeidsvillig, uansett klagerens kjønn, religion osv. <i>Dette er særlig viktig i kles- og skobransjen der opptil 85 prosent av arbeidstakerne er kvinner, og internasjonale og nasjonale migrantarbeidere ofte utgjør en betydelig andel av arbeidstakerne. Migrantarbeidere er særlig sårbare for trusler og represalier.</i> • Mekanismen kan gi mulighet for at klagerne er anonyme, for eksempel ved å ta kontakt med legitime representanter. <i>Dette gjelder særlig i kles- og skobransjen der offeret kan frykte represalier (for eksempel seksuell trakassering).</i> • Mekanismen gir rom for en form for fornyet behandling (for eksempel i tilfeller der klagerne ikke er fornøyd). Fornytt behandling hos lokale mekanismer, der de finnes og er pålitelige, kan være best egnet. Der dette ikke virker eller er tilgjengelig, kan flerpartsinitiativ eller nasjonale kontaktpunkter for OECDs retningslinjer fungere som instanser for fornytt behandling. Se kapittel 6.2 for informasjon om nasjonale kontaktpunkter.
<p>Tilgjengelig Være kjent for alle interessentgrupper den er beregnet for, og gi adekvat hjelp til dem som møter hindringer i å oppnå tilgang.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Mekanismen er godt kjent og kunngjort. • Skjemaene som brukes til å registrere klager, er klare og enkle. • Hjelp til å rapportere en klage gis lokalt. • Det tas behørig hensyn til utdanningsnivå, særlig lese- og skriveferdigheter. Dette gjelder særlig i sko- og klesbransjen i kontekster der arbeidstakernes lese- og skriveferdigheter ofte er svake. • Det tas hensyn til språkbarrierer. <i>Dette er særlig relevant i sko- og klesbransjen når det ansettes migrantarbeidere eller når arbeidstakere som representerer minoritetsgrupper, snakker et annet språk.</i> • Det gis flere tilgangspunkter til mekanismen. Selskapets representanter er ikke det eneste tilgangspunktet, og det finnes minst ett uavhengig tilgangspunkt for klagerne. Hvis en fagforening er et tilgangspunkt, er prosessen åpen for ikke-medlemmer, eller det finnes andre måter å klage på. <i>Dette er særlig relevant i sko- og klesbransjen der det er stor ubalanse mellom makten til arbeidstakerne og ledelsen.</i>

Kriterier	Eksempler på komponenter
Forutsigbar Følger en klar og kjent prosedyre med en tidsramme for hvert steg, er tydelig på hvilke typer behandling og resultater som finnes i ordningen, og virkemidlene som finnes til å følge gjennomføringen av dem.	<ul style="list-style-type: none"> • Setter opp en indikerende tidsramme til å begynne med • Holder klagerne informert på hvert steg av prosessen • Behandler alle klager seriøst • Skaper enighet om hvordan tiltak man har blitt enige om skal gjennomføres.
Rettferdig Søker å sikre at fornærmede parter har rimelig tilgang til informasjonskilder, råd og nødvendig ekspertise for å gå inn i en klageprosess på rettferdige, informerte og respektable vilkår.	Påser at de involverte har tilgang til relevant informasjon og er på vakt overfor ubalanse mellom partene i tilgang på informasjon og ekspertise. <i>Dette er særlig relevant i sko- og klesbransjen der det er stor maktubalanse mellom arbeidstakere og ledelse.</i>
Åpen Holder partene i en klagesak informert om fremdriften og gir tilstrekkelig informasjon om hvordan mekanismen fungerer, slik at partene etablerer tillit til dens effektivitet	<ul style="list-style-type: none"> • Holder klagerne informert på hvert steg av prosessen • Behandler alle klager seriøst • Blir enige om hvordan omforente resultater skal implementeres.
Dialogbasert	Søker å løse klagesaker gjennom dialog mellom bedriften og den berørte parten eller dennes representanter.

6.2 Forplikte seg til å høre og behandle klager som har kommet gjennom legitime prosesser

Bedriftene forventes å sørge for eller å samarbeide om avhjelpende tiltak for negative påvirkninger hvis de har forårsaket eller bidratt til de negative påvirkningene.³¹

Når det gjelder negativ påvirkning i leverandørkjeden, oppfordres bedriften til å forplikte seg til å høre og behandle – blant annet ved å sørge for avhjelpende tiltak – klager som fremsettes gjennom legitime prosesser, og som gjelder at den skal ha forårsaket eller bidratt til skader i leverandørkjeden. Klagen bør være konkrete og underbygget og dreie seg om at bedriften har forårsaket eller bidratt til negative påvirkninger i leverandørkjeden (til forskjell fra klager som sier at bedriften er forbundet med skader i sin leverandørkjede).

³¹ OECDs retningslinjer, IV, 6.

Legitime prosesser omfatter prosesser som:

- legger tilrette for at berørte interessenter eller disses representanter kan fremsette en klage mot en bedrift
- ikke undergraver rollen til lokale klagemekanismer, deriblant rettslige og utenomrettslige mekanismer, eller rollen til fagforeninger ved håndtering av arbeidskonflikter
- ledes av parter som har tillit.

Nedenfor gis det noen eksempler på hvordan en bedrift kan gjøre dette i praksis:

- Etablere en bedriftsklagemekanisme der fagforeninger, det sivile samfunn og berørte parter kan fremsette klager på bedriftens handlinger i leverandørkjeden.
- Samarbeide med eller melde seg inn i flerpartsinitiativ som drifter klagemekanismer i leverandørkjeden eller forplikte seg til å delta i mekling med et hvilket som helst flerpartsinitiativ som fremsetter en legitim klage mot bedriften (se under for mer informasjon om flerpartsinitiativ).
- Inngå avtaler med fagforeninger, for eksempel globale rammeavtaler, for å etablere en prosess der fagforeningene kan fremsette klager mot bedriften om at dens praksis har forårsaket eller bidratt til skader i leverandørkjeden, i den hensikt å sørge for avhjelpende tiltak.
- Godta å delta i en meklingsprosess i regi av OECDs nasjonale kontaktpunkter hvis kontaktpunktet har avgjort at problemet er reelt i henhold til prosedyrene til OECDs retningslinjer. Se under for mer informasjon.

Tekstboks 8. Skille mellom systemer for tidlig varsling og prosesser for å muliggjøre avhjelpende tiltak

Det er viktig å skille mellom systemer for tidlig varsling og prosesser for å muliggjøre avhjelpende tiltak.

- Hensikten med et system for tidlig varsling er å identifisere risiko (eller faktiske skader) i en bedrifts egen virksomhet eller i leverandørkjeden. For eksempel kan en bedrift etablere en direkte telefonlinje for arbeidstakerne slik at de kan melde fra om mulige problemer med bygningssikkerhet.

- Målet med en prosess for å legge tilrette for avhjelpende tiltak er å hjelpe mennesker som har blitt utsatt for skade. For eksempel kan en arbeidstaker fremsette en klage mot ledelsen for urettferdig oppsigelse. Arbeidstakeren og bedriften kommer sammen for å finne et egnet avhjelpende tiltak, som for eksempel gjeninnsettelse eller erstatning.

En klagemekanisme kan fungere både som system for tidlig varsling og sørge for prosesser for å legge tilrette for avhjelpende tiltak. Det som skiller disse to prosessene, er at en klagemekanisme som legger tilrette for avhjelpende tiltak bringer parten som er skadet sammen med parten som forårsaket eller bidro til skaden, i den hensikt å sørge for en løsning.

Mekling

Hensikten med mekling er å hjelpe bedriften og den negativt berørte interessenten med å løse en konflikt. Megleren spiller en aktiv, men nøytral, rolle for å hjelpe partene med å kartlegge og vurdere muligheter for løsning og forlik. Mekling kan foretas på ad hoc-basis, for eksempel når begge parter ber om mekling; det kan fungere som en metode for å finne en løsning når partene ikke kan komme frem til en avtale på egenhånd, eller det kan være et metode hvis klagerne ikke er fornøyd med resultatet av klagebehandlingen. Meklingen bør være gjensidig akseptert av begge parter, legitim, uavhengig og fortrolig. Det er viktig at medlemmene av meklingsordningen er upartiske og blir ansett som upartiske.

Klagemekanismer hos flerpartsinitiativ

Bedriften kan bruke flerparts-klagemekanismer som en måte å etterleve sin forpliktelse til å høre og behandle klager som gjelder at den skal ha forårsaket eller bidratt til skader i leverandørkjeden, og sørge for avhjelpende tiltak.

Flerpartsinitiativ som etablerer klagemekanismer i leverandørkjeden blir stadig vanligere i sko- og klesbransjen. Slike initiativ er ofte basert på medlemskap der medlemmene er bedrifter, fagforeninger og/eller det sivile samfunn. Flerparts-klagemekanismer bør oppfylle kriteriene for legitimitet, tilgang, rettferdighet, forutsigbarhet og åpenhet og være dialogbasert.

Det er viktig å merke seg at noen flerpartsinitiativ sørger for systemer for tidlig varsling. Mens systemer for tidlig varsling kan være nyttige som metode for å kartlegge skadevirkninger i en bedrifts leverandørkjede, bør slike systemer ikke forveksles med klagemekanismer. Se tekstboks 8 for mer informasjon.

Tekstboks 9. **Organisering av flerparts-klagemekanismer**

Man bør være oppmerksom på at flerparts-klagemekanismer kan være organisert på en måte som begrenser muligheten til å oppfylle kjernekrteriene legitimitet, tilgang, forutsigbarhet, rettferdighet, åpenhet og dialog. Både bedriftene og flerparts-klagemekanismene bør være oppmerksomme på disse potensielle begrensningene og utligne dem i den grad det er mulig.

- Tilgjengeligheten til klagemekanismen kan være begrenset i saker der bare medlemmer av initiativet kan rette klager mot en medlemsbedrift. Slike begrensninger kan finnes for å sikre at flerpartsinitiativet har adekvate ressurser til å høre og behandle klager. Bedriftene kan ta høyde for denne begrensningen ved å være villige til å ta i bruk (eller høre klager fra) flere klagemekanismer.
- Tilgjengeligheten til klagemekanismen kan være begrenset i saker der bare den direkte berørte interessenten (dvs. arbeidstakere, samfunnsmedlemmer osv.) kan fremsette en klage og ikke dennes representanter. Berørte interessenter kan befinne seg for langt fra initiativet til både å vite at mekanismen finnes og forstå hvordan den skal brukes. Lokale kontaktpunkter kan bidra til å øke tilgangen.
- Effektiviteten til en klagemekanisme kan være begrenset hvis den er åpen for alle som klager på enhver risiko og mot enhver bedrift. Dette gjør ressursene begrenset når det gjelder å kommunisere informasjon, gjøre klagemekanismen kjent og følge opp klager.

Nasjonale kontaktpunkt for OECDs retningslinjer

OECDs retningslinjer har en innebygd ikke-rettslig klagemekanisme i form av de nasjonale OECD-kontaktpunktene. Kontaktpunktene opprettes av landene som er tilsluttet OECDs investeringserklæring. Kontaktpunktene skal fremme effektiviteten av retningslinjene gjennom å:

- drive informasjonsvirksomhet og ta seg av forespørsler
- bidra til å løse problemer som oppstår i forbindelse med implementering av retningslinjene i enkeltsaker³²

I henhold til beslutningen i Rådet for OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, er det et krav at land som har underskrevet avtalen, skal opprette et nasjonal kontaktpunkt.³³ Prosedyreretningslinjene til OECDs retningslinjer slår fast at nasjonale kontaktpunkt skal operere i henhold til følgende kjernekriterier: synlighet, tilgjengelighet, åpenhet, og ansvarlighet. I tillegg bør "enkeltsaker" (det vil si klager) håndteres på en måte som er upartisk, forutsigbar, rettferdig og kompatibel med OECDs retningslinjer. En enkeltperson eller organisasjon kan bringe en enkeltsak mot en bedrift inn for et nasjonalt kontaktpunkt i forbindelse med selskapets virksomhet hvor som helst i verden.

Det kreves at nasjonale kontaktpunkt skal komme med en slutterklæring ved avslutningen av en prosess som gjelder enkeltsaker. Nasjonale kontaktpunkt kan også komme med anbefalinger basert på forhold rundt saken og oppfølgingen av disse anbefalingene. Anbefalingene kan påvirke omdømmet til bedriftene og dette kan være et insentiv for bedriftene til å delta i prosessen.³⁴

³² «Enkeltsaker» er det uttrykket som brukes i retningslinjene for å beskrive de praktiske problemene som kan oppstå ved implementering av retningslinjene.

³³ Beslutning i rådet for OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, som endret i 2011.

³⁴ Se OECD (2016), *Implementing the OECD Guidelines for Multinational Enterprises: The National Contact Points from 2000 to 2015*

6.3 Bestemme den egnede formen for avhjelpende tiltak

Avhjelpende tiltak kan ta en rekke former, og det er viktig å forstå hva de berørte partene mener er et effektivt tiltak, i tillegg til bedriftens synspunkt. Tiltak kan være en unnskyldning, rehabilitering, restitusjon, bestemmelser som skal sikre at skaden ikke gjentar seg, kompensasjon (økonomisk eller annen), straffetiltak, opphør av spesielle aktiviteter eller forhold eller andre former for tiltak avtalt mellom partene.³⁵ Det følgende er generelle prinsipper for å finne egnet avhjelpende tiltak:

- Tiltaket bør, hvis det er mulig, søke å gjenopprette situasjonen som den berørte part ville vært i hvis skaden ikke hadde oppstått og stå i forhold til betydningene og omfanget av skaden;
- Tiltaket bør være i tråd med nasjonale lover og internasjonale retningslinjer for avhjelpende tiltak der disse finnes; der slike standarder ikke finnes, bør tiltaket være på linje med vedtak i lignende tilfeller.
- Bedriften bør samarbeide med berørte interessenter for å bestemme tiltaket.
- Bedriften bør finne ut hvor tilfreds klager er med prosessen som har funnet sted, og resultatet av prosessen.

Samarbeid

I tilfeller der det er mange parter som har forårsaket eller bidratt til en skade, bør bedriften søke å etablere et samarbeid. Samarbeid med andre fritar imidlertid ikke bedriften for ansvar, og bedriften bør selv sørge for, muliggjøre, eller støtte avhjelpende tiltak i den grad den har bidratt til skadene.

³⁵ FNs høykommissær for menneskerettigheter (2012), The corporate responsibility to respect human rights - an interpretive guide.
- FN, New York og Genève.

Kapittel II

Moduler om bransjerisikoer

Modul 1. Barnearbeid

Modul 2. Seksuell trakassering samt seksuell og kjønnsbasert vold på arbeidsplassen

Modul 3. Tvangsarbeid

Modul 4. Arbeidstid

Modul 5. Helse, miljø og sikkerhet

Modul 6. Fagforeninger og kollektive forhandlinger

Modul 7. Lønninger

Innledning om miljømodulene

Modul 8. Farlige kjemikalier

Modul 9. Vann

Modul 10. Utslipp av klimagasser

Modul 11. Bestikkelser og korrupsjon

Modul 12. Ansvarlig anskaffelse fra hjemmearbeidende

Det er ikke tenkt at anbefalingene i disse modulene skal fungere som frittstående veiledning. Modulene skal supplere kjerneveilederen og gi informasjon om hvordan bedrifter kan skreddersy sin metode for aktsomhetsvurdering når de håndterer særlige bransjerisikoer. Det er heller ikke tenkt at disse modulene skal gi faglig veiledning. For slike spørsmål bør bedriftene stole på veiledning fra troverdige organisasjoner, hvis den er i tråd med anbefalingene i disse modulene.

Modul 1. Barnearbeid

Integrere ansvarlig forretningspraksis i bedriftenes retningslinjer og styringssystemer

Retningslinjer

Når bedriften vedtar retningslinjer for barnearbeid, bør denne baseres på ILO-konvensjon 138 og 182 og gjelde både egen og leverandørens virksomhet. Bedriften bør være tydelig på at retningslinjene for barnearbeid gjelder hele leverandørkjeden, inkludert råvarer.

- Retningslinjene for barnearbeid bør følge nasjonale lover og internasjonale standarder og ha beskrivelser av typer av arbeid som anses som farlig.³⁶
- Hvis nasjonale lover er mindre strenge enn internasjonale standarder, bør bedriften bruke internasjonale standarder (for eksempel om farlig barnearbeid, de verste former for barnearbeid og minstealder).³⁷
- I tilfeller der nasjonal lov er strengere enn internasjonale standarder, bør bedriftene rette seg etter nasjonal lov.

³⁶ I mange land blir farlig barnearbeid definert i lovgivningen eller gjennom dialog mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner og myndighetene. Der det ikke finnes noen liste over hva som defineres som farlig barnearbeid, oppfordres bedriften til å rådføre seg med ILO, medisinsk personell eller HMS-eksperter.

³⁷ I land der nasjonale lover og forskrifter er i strid med prinsipper og standarder i OECDs retningslinjer, bør selskapene prøve å finne løsninger som i størst mulig grad tar hensyn til disse prinsippene og standardene uten at de bryter de nasjonale lovene. Dette er imidlertid et svært usannsynlig utfall av å følge standarder for minstealder som går lenger enn nasjonale rettslige krav.

- Alle standarder bør gjelde på samme måte for jenter og gutter.³⁸

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

Se tabell 9 for eksempler på risikofaktorer for barnearbeid og hvordan de er relevante for bransjen.

Tabell 9. **Risikofaktorer for barnearbeid i sko- og klesbransjen**

Risikofaktorer	Forklaring	Bransjehensyn
Politisk styring Lovene i et land er ikke samsvar med ILOs konvensjoner for minstealder og de verste former for barnearbeid.	Myndighetene indikerer at de akter å følge ILO-konvensjonene om barnearbeid ved å samordne de nasjonale lovene med ILOs konvensjoner. Dette er en forsikring, om enn svak, om at myndighetene vil beskytte barn mot barnearbeid.	
Politisk styring Regjeringen håndhever ikke lovene om barnearbeid.	Lovene om barnearbeid er bare effektive om de blir håndhevet. Indikatorer for håndheving av barnearbeidslovgivning er kanskje det viktigste for å fastslå om barnearbeid er en høy risiko. Indikatorer som ressursene som brukes på håndheving av lovgivningen og etterforskning av overstreder, straffesaker og gjennomføring av rettsavgjørelser kan være nyttige for å fastslå dette. ¹ Rapporter fra det sivile samfunn, fagforeninger og internasjonale organisasjoner kan også være en nyttig ressurs.	Det fortsetter å være betydelig avstand i det juridiske rammeverket og kapasiteten til å håndheve lovene for å bekjempe barnearbeid i mange land som produserer og eksporterer sko og klær.

³⁸ For eksempel i tilfeller der nasjonale lover er mindre strenge enn internasjonale standarder, bør bedriftene følge internasjonale standarder for minstealder. I tilfeller der nasjonal lov setter en høyere minstealder enn internasjonale standarder, bør bedriftene rette seg etter nasjonal lov.

Risikofaktorer	Forklaring	Bransjehensyn
<p>Politisk styring</p> <p>Liten tilgang til og/eller dårlig kvalitet på utdanningen</p>	<p>Risikoen for barnearbeid øker når barn ikke har anledning til å gå på skolen. Dette kan skyldes mangel på skoler eller andre barrierer, som høye skolepenger eller krav til fødselsattest. Skolesystemene kan også mangle muligheter for re-integrering av tidligere barnearbeidere. Barn av migrantarbeidere kan ha store vansker med å få tilgang til utdanning, for eksempel fordi de ikke snakker det lokale språket.</p> <p>Når det er dårlig kvalitet på utdanningen, kan foreldrene se på arbeid som et bedre alternativ enn skole.²</p>	<p>Mange land der det foregår ferdigstilling, produksjon og råvareproduksjon i sko- og klesbransjen har fortsatt betydelige problemer med å tilby utdanning til alle.</p> <p>I noen produksjonsland er alderen for obligatorisk utdanning lavere enn minstealderen for arbeid.</p>
<p>Politisk styring</p> <p>Myndighetene har ikke adekvate lover for diskriminering i utdanningen, eller håndhever ikke slik lovgivning på en tilfredsstillende måte.</p>	<p>Diskriminering og utestengelse av visse grupper (minoriteter) fra tilgang til utdanning, kan øke risikoen for barnearbeid.</p>	<p>I utsatte områder vil barn som tilhører minoritetgrupper ha lavere sannsynlighet for å gå på skolen, De kan derfor være å finne som barnearbeidere i kles- og skobransjen.</p>
<p>Bransje</p> <p>Uformell sysselsetting</p>	<p>Barnearbeid er mest fremtredende i uformell sektor. Bedrifter i formell sektor kan sette bort arbeid til produsenter i uformell sektor, som benytter barnearbeid.</p>	<p>Uformelt arbeid er vanlig i de fleste ledd i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen.</p> <p>Innhøsting av bomull blir i stor grad utført av sesongarbeidere uten formelle ansettelsesforhold.</p> <p>Uformelt arbeid er særlig fremtredende i skinnsøm og intrikat håndarbeid som broderi og påsyng av perler.</p>
<p>Bransje</p> <p>Det er en oppfatning om at oppgavene utføres bedre av barn.</p>	<p>I noen bransjer er det en utbredt forestilling at barn er dyktigere til å utføre visse oppgaver.</p>	<p>I noen sammenhenger er det en utbredt forestilling at barn er dyktigere til intrikat syng, som skinnsøm, påsyng av perler og broderi.</p>

II. 1. BARNEARBEID

Risikofaktorer	Forklaring	Bransjehensyn
Bransje Migrantarbeidere	Barn av sesongarbeidere som er migranter, migrerer sammen med foreldrene sine, og er særlig sårbare for barnearbeid. Arbeidsstedet for sesongarbeid ligger ofte langt unna skoler og andre tjenestetilbud, og skolegang på sesongbasis er problematisk. Barnemigranter er ofte utsatt for mishandling – blant annet kan de oppleve isolasjon, vold, dårlige arbeidsforhold, manglende utbetaling av lønn og trusler om å bli meldt til myndighetene.	Innhøsting av bomull blir i stor grad utført av sesongarbeidere uten formelle ansettelsesforhold, og arbeiderne er ofte migranter. Visse steder utgjør internasjonale migrantarbeidere 75 % av arbeidsstyrken. Migrasjon fra land til by er også vanlig i de fleste land som produserer sko og tekstiler til eksport.
Bransje Lønningene er ikke høye nok til å dekke de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier.	Lave lønninger og mangel på muligheter for anstendig arbeid for andre familiemedlemmer reduserer husstandens inntekt og gir økonomisk insentiv for at barn skal begynne å arbeide.	Lønninger som ikke følger minstelønnsbestemmelser, er en risiko på alle stadier i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen, som er arbeidskraftintensiv og sysselsetter lavlønte arbeidstakere.
Bransje Lærlingeordninger	Barn med lærlingestatus vil kanskje ikke få adekvat betaling og kan ha lange arbeidsdager, noe som kommer i veien for deres muligheter til utdanning.	Lærlingeordninger brukes i mange sammenhenger i bransjen.
Bransje Bruk av underleverandør	Bruk av underleverandører reduserer muligheten for innsyn i arbeidsforhold og øker dermed risikoen for barnearbeid.	<i>Produksjon (inkludert spinnerier)</i> Bruk av underleverandører er vanlig praksis i tilskjæring, produksjon, etterbehandling (for eksempel trykking) og ferdigstilling.
Bransje Bruk av private rekrutterings- eller bemanningsbyråer	Bruken av rekrutteringsbyråer kan skape avstand mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Arbeidsgiverne kan være ukjente med hvordan arbeidstakerne ansettes i virksomhetene de driver, noe som gjør arbeidstakerne utsatt for utnyttelse. ⁴	<i>Produksjon (inkludert spinnerier)</i> Private rekrutterings- og bemanningsbyråer brukes ofte for å ansette både nasjonale og internasjonale migrantarbeidere.

Risikofaktorer	Forklaring	Bransjehensyn
Bransje Kredittordninger og gjeld	Kredittordninger eller ordninger med forhåndsbetaling for arbeid gjør barna det gjelder mer utsatt for tvangsarbeid, gjeldsslaveri, farlig arbeid og mangel på adekvat betaling.	Kredittordninger bli noen ganger integrert i lærlingeordninger. Bruk av kreditt kan forekomme hvis migrantarbeidere ansettes via et privat rekrutterings- eller bemanningsbyrå.

1. Basert på Monitoring International Labor Standards, National Research Council of the National Academies, *Monitoring International Standards: Techniques and Sources of Information*, the National Academies Press, Washington, D.C.
2. Se Jensen, (2000), *Development of Indicators on Child Labor*, A Report to the International Program on the Elimination of Child Labor, ILO, Geneva
3. Nettsiden til International Programme on the Elimination of Child Labour, Migration and Child Labour.
4. Se USAs utenriksdepartement (2015)

Leverandørvurdering

- Leverandørvurderinger bør i stor grad finne sted på grunnlag av intervjuer med arbeidstakere (uten at ledelsen er til stede), ledelse og andre interessenter.
- Bedriften bør rådføre seg med arbeidstakere og andre interessenter for å avgjøre om vurderingen av leverandøren bør omfatte bare arbeidsplassen eller også forhold utenfor arbeidsplassen.
- Tradisjonelle intervjuer er ikke alltid en god måte å gjennomføre en samtale med barn på. Barn kan dessuten være instruert til å gi bestemte svar. Bedrifter kan inkludere deltakende metoder for informasjonsinnhenting hvis risikoen for barnearbeid vurderes som høy.³⁹
- Der det varsles om de verste former for barnearbeid, bør kvalifiserte eksperter engasjeres i kartleggingsarbeidet, for å sikre at barna blir beskyttet.

³⁹. Eksempler på deltakende metoder er rollespill; å be barnet om å tegne et bilde og beskrive det; å vise barnet fotografier for å lokke frem kommentarer; å be et barn som kan skrive, om å dele en fortelling eller beretning; og å vise barnet et diagram eller kart og stille spørsmål om det. Se SIMPOC (2005).

Forstå den lokale konteksten

Eliminering av barnearbeid i en spesiell region krever samarbeid mellom en rekke interessenter, inkludert myndigheter, industri og det sivile samfunn. Det er viet stor oppmerksomhet og brukt betydelige ressurser til å håndtere barnearbeid globalt (både på nasjonalt og internasjonalt nivå), for eksempel ved å lage programmer for å overføre barn til formell utdanning eller å utvikle overvåkningsprogram som skal avdekke barnearbeid i lokalsamfunn. Der det er relevant og mulig, bør bedrifter koble sin plan for å forebygge barnearbeid sammen med tiltak som allerede er etablert. Siden barnearbeid ofte forekommer i mange bransjer i en region, og ikke er unikt for sko- og klesbransjen, bør bedrifter identifisere andre bransjer i regionen der det også er en risiko for barnearbeid, for å legge tilrette for samarbeid der dette er egnet.

Stanse, forebygge eller avbøte barnearbeid i bedriftens egen virksomhet

Hvis et barn utfører farlig arbeid, skal barnet straks fjernes fra de farlige oppgavene. Det finnes eksisterende veiledningsmateriell om hvordan man kan stanse og forebygge barnearbeid i egen virksomhet som bedriften kan benytte. Eksempler på komponenter som en plan for forebyggende tiltak bør inneholde:

- Øke bevisstheten hos arbeidstakere og ledelse – for eksempel gjennom opplæring, ressurser (for eksempel brosjyrer), kurs og kontinuerlig støtte. Opplæring og informasjon som gis til arbeidstakerne kan dekke:
 - bedriftens retningslinjer for barnearbeid
 - definisjoner på barnearbeid
 - definisjoner på farlig arbeid (bare relevant for barn over den lovlige minstealderen for arbeid; barn under denne alderen bør ikke arbeide i det hele tatt)
 - internasjonale og nasjonale normer og lover
 - informasjon om hvor skadelig barnearbeid er
 - hvor og hvordan arbeidstakerne kan rapportere tilfeller av barnearbeid, for eksempel til en komité for overvåkning av barnearbeid eller andre klagemekanismer på bedriftsnivå
 - bedriftens systemer for å forebygge barnearbeid og rollen arbeidstakere, arbeidsledere og ledelse kan spille for å forebygge barnearbeid.
- Opprette styringssystemer som reduserer risikoen for ikke å etterleve barnearbeidslovgivning, for eksempel ved å formalisere

arbeidskontrakter og etablere en prosess for forhåndskvalifisering av private rekrutterings- og bemanningsbyråer.⁴⁰

- Gi opplæring i bedriftens retningslinjer for barnearbeid til dem som har ansvar for rekruttering og ansettelse
- Eliminere farlig barnearbeid ved å kartlegge, forebygge og avbøte risikoer i arbeidsmiljøet, ideelt som del av et omfattende forsøk på å fjerne alt barnearbeid.⁴¹ Se modul 5.
- Siden de mest effektive forebyggende tiltakene ofte krever håndtering av systemiske og grunnleggende årsaker til barnearbeid, som for eksempel mangel på tilgang til utdanning, oppfordres bedriftene til å samarbeide med eksisterende initiativ som kan vise til resultater i arbeidet mot barnearbeid, som myndighetene, flerpartsinitiativ, det sivile samfunn. Slike initiativ kan gi opplæring, tilgang til klagemekanismer utenfor bedriften osv.⁴²

Forebygge bedriftens bidrag til skade (for detaljister, merkevarer og deres mellommenn som driver innkjøp)

- Bedriften bør kartlegge og forebygge sitt bidrag til barnearbeid gjennom sine prisforhandlinger og innkjøpspraksis.
- For å forebygge barnearbeid, bør bedriften støtte sine leverandører, for eksempel ved å øke leverandørenes bevissthet om hva som er barnearbeid og legge tilrette for kontakt med lokale tjenesteleverandører som er eksperter på forebygging av barnearbeid.
- Uansett om det er oppdaget spesifikke tilfeller av barnearbeid eller ikke, bør bedriften bruke sin påvirkningskraft til å oppfordre leverandørene til å iverksette tiltak for å forebygge barnearbeid hvis

⁴⁰ Se Shift og IHRB (2012), *Employment and Recruitment Agencies Sector Guide on Implementing the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights*, European Commission, Brussels

⁴¹ Se preambel iii i Netherlands Ministry of Social Affairs and Employment (2016).

⁴² Se "Hard Question 5" i ILO-IOE (2015) for praktiske spørsmål som bør overveies ved vurdering av rollen et flerpartsinitiativ kan spille for å forebygge og avbøte barnearbeid.

det er avdekket risiko for barnearbeid i regionen og leverandøren ikke har iverksatt adekvate kontrolltiltak for å avbøte risikoen.

- Siden det er en sammenheng mellom lønninger og barnearbeid, bør bedriften foreta aktsomhetsvurderinger knyttet til lønninger. Se modul 7.
- Siden barnearbeid sjelden er unikt for en spesiell leverandør, oppfordres bedriften til å støtte felles tiltak i hele bransjen i et utsatt område (for eksempel en produksjonsklynge) og samarbeide med andre regionale initiativ mot barnearbeid. I praksis betyr det at bedriftene harmoniserer sine strategier for opplæring, kapasitetsbygging, sporing av resultater og interessentdialog hos sine leverandører med andre aktørers tiltak mot barnearbeid.
- Siden barnearbeid sjelden er unikt for én bransje i et spesielt geografisk område, vil det å fjerne barn fra én bransje kunne øke risikoen for at barnet rett og slett finner seg arbeid i en annen bransje. Derfor oppfordres bedrifter til å koordinere seg med og samarbeide med bedrifter i andre bransjer som har virksomhet i samme geografiske region. I praksis kan dette for eksempel bety at det etableres regionale dialoger på tvers av bransjene, for å håndtere spesifikke risikoer for barnearbeid i området. Det kan også bety delte opplæringsressurser, indikatorer og resultater i flere bransjer.⁴³

Sporing

Verifisere, overvåke og validere fremdriften i aktsomhetsvurderingen og dens effektivitet i egen virksomhet

Komiteer på arbeidsplassen for overvåkning av mulige tilfeller av barnearbeid kan være en effektiv metode for å forhindre barnearbeid. Slike komiteer kan spille en rolle i opplæring av arbeidstakere om risikoer for barnearbeid; de kan være et første punkt for klagemekanismer på stedet og de kan følge med for å sikre at barn ikke blir satt til farlig arbeid.

Der det er relevant og mulig, kan arbeidsplassbaserte komiteer for overvåkning av barnearbeid koordinere sitt arbeid med programmer for overvåkning av barnearbeid i lokalsamfunnet, samt prosesser for å hindre barnearbeid.

⁴³ Se nettsiden til IOE og ITUCs plattform for barnearbeid.

Sikre eller samarbeide om forbedringer

Klagemekanismer på driftsnivå

Det kan være vanskelig for barn å ta i bruk klagemekanismer på egenhånd. Klagemekanismer bør derfor være tilgjengelige for dem som kommer med bekymringsmeldinger på vegne av barnet, for eksempel komiteer som har i oppgave å overvåke barnearbeid, fagforeninger, bekymrede enkeltpersoner, innkjøpere, det lokale sivile samfunn og representanter for myndighetene.⁴⁴

Bedriftene bør ha (eller etablere) en mekanisme for å rapportere straffbare handlinger som berører de verste former for barnearbeid til myndighetene.

Bestemme den egnede formen for avhjelpende tiltak

- Når barnet er under lovens minstealder for arbeid, bør målet for avhjelpende tiltak være å fjerne barnet fra arbeidsplassen og påse at det finnes alternativer, fortrinnsvis formell heltidsbasert skolegang. Avhjelpende tiltak bør inkludere dialog med barnets omsorgspersoner og at barnet kan gå på skolen, uten at det går på bekostning av barnets eller familiens velferd. For eksempel:
 - Barnet fjernes fra arbeidsplassen, og arbeidsgiveren betaler skolepengene for barnet mens barnet går på skolen (til barnet har nådd minstealder for obligatorisk skolegang).
 - Barnet fjernes fra arbeidsplassen, og et medlem av barnets familie ansettes i stedet for barnet og får lønn som dekker de grunnleggende behovene til arbeidstakeren og dennes familie
 - Barnet fjernes fra arbeidsplassen og begynner på en overgangsskole for barn som har sakkett akterut i forhold til sin egen aldersgruppe.
 - Barnet fjernes fra arbeidsplassen og barnets familie tilbys kompetansebygging som skal avbøte de grunnleggende årsakene til at barnet arbeider (for eksempel lav familieinntekt).
- Der de finnes, oppfordres bedriften til å samarbeide med troverdige hjelpetiltak for barnearbeidere, for å hjelpe barna med overgangen fra arbeid til skole.
- Hvis et barn utfører farlig arbeid, skal barnet straks fjernes fra de farlige oppgavene. Å være ansvarlig for de verste former for

⁴⁴ Se IDH (2012); Stop Child Labour (2015)

barnearbeid kan være straffbart og må meldes til myndighetene. Arbeidsgiveren bør rådføre seg med eksterne eksperter, for eksempel leger, for å kartlegge eventuelle helseskader som skyldes at barnet har arbeidet med farlige oppgaver, og sørge for at skadene blir leget.

- I tilfeller der barnet er gammel nok, eller er over den lovlige alderen for arbeid ifølge nasjonal lovgivning eller internasjonale standarder (det som er høyest), bør barnet kunne velge å fortsette sitt arbeidsforhold med egnede oppgaver, det vil si at barnet kan fortsette å arbeide, men bør fjernes fra det farlige arbeidet umiddelbart.
- Bedriften oppfordres til å passe på at barn som har vært barnearbeidere blir godt beskyttet og ikke begynner å arbeide igjen eller har havnet i en mer utsatt situasjon.⁴⁵

^{45.} Se 5x5 *Stepping Stones for Creating Child Labour Free Zones*, Child Labour, Amsterdam.

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, kapittel IV, menneskerettigheter, og kapittel V, forhold og samarbeidsforhold i arbeidslivet
- ILO-konvensjon om minstealder for adgang til arbeidslivet 1973 (nr. 138),
- ILOs konvensjon om de verste formene for barnearbeid, 1999 (nr. 182)
- FNs konvensjon om barns rettigheter, 1989

Ressurser

- Annual United States Department of State, *Trafficking in Persons Report*, Washington, D.C.
- United States Department of Labor, *List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor*, Washington, D.C.
- SIMPOC (2005), *Manual on Child Labour Rapid Assessment Methodology*, ILO/UNICEF, Genève,
- Shift og IHRB (2012), *Employment and Recruitment Agencies Sector Guide on Implementing the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights*, European Commission, Brussels)
- IDH (2012), *Report 2010-2011 Business practices and lessons learned on addressing child labour*, UN Global Compact Labour Working Group
- ILO (2007), *veileder nr. to: How Employers Can Eliminate Child Labour Den internasjonale arbeidsorganisasjonen*, Genève
- ILO-IOE (2015), *Veiledningsverktøy for næringslivet om barnearbeid*, ILO, Genève
- ILO-IPEC (2005), *Retningslinjer for utvikling av prosesser for overvåkning av barn*, ILO, Genève
- Nettsiden til IOE og ITUCs plattform for barnearbeid
- Nederlands sosial- og arbeidsdepartement (2016), «Roadmap for Achieving the Elimination of the Worst Forms of Child Labour by 2016» sluttokument fra Verdenskonferansen mot barnearbeid i Haag 2010: *Towards a World without Child Labour Mapping the Road to 2016*, Haag
- For informasjon om relevante ILO-standarder, se ILO Helpdesk.
- UNICEF, *Barns rettigheter og forretningsprinsipper*.
- United States Department of State (2015), *Trafficking in Persons Report 2015*, Washington, D.C.

Modul 2. Seksuell trakassering samt seksuell og kjønnsbasert vold på arbeidsplassen

Integrere ansvarlig næringsliv i bedriftens retningslinjer og styringssystemer

Retningslinjer

Bedriften oppfordres til å vedta nulltoleranse for seksuell og kjønnsbasert vold og innføre strenge tiltak mot seksuell trakassering i egen virksomhet. Bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv bør uttrykke forventninger til leverandører og andre forretningspartnere om at de også vedtar retningslinjer mot seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold for sin virksomhet.

Bedriftene oppfordres til å inkludere følgende i sine retningslinjer:

- en forpliktelse til å fremme et arbeidsmiljø som er fritt for trakassering, mobbing og vold

VIKTIGE BEGREPER

Seksuell trakassering – Seksuell trakassering omfatter uønsket seksuelt betinget atferd som fysisk kontakt og tilnærmelser, bemerkninger med et seksuelt innhold, å vise frem pornografi og stille seksuelle krav, i ord eller gjerning. Dette er diskriminerende når offeret har rimelig grunn til å anta at hans eller hennes avvisning ville bringe ham eller henne i en ugunstig situasjon i forbindelse med arbeidet, inkludert ansettelser eller forfremmelser, eller når det skaper et fiendtlig arbeidsmiljø. Menn, kvinner, gutter og jenter kan bli offer for seksuell trakassering.

Vold mot kvinner – Alle handlinger med kjønnsbasert vold som fører til eller sannsynligvis vil føre til fysisk, seksuell eller psykisk skade eller lidelse for kvinner og jenter, deriblant trusler om slike handlinger, tvang eller vilkårlig frihetsberøvelse, enten det skjer i det offentlige rom eller den private sfære.

- klare konsekvenser for dem som bryter bedriftens retningslinjer
- en forpliktelse til å lytte til klager, sørge for represaliefrie klagemekanismer og til å sikre anonymitet for arbeidstakere eller ansatte som fremsetter klager.

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

Kvinner utgjør majoriteten av arbeidsstokken i sko- og klesbransjens leverandørkjede. Lavtlønte kvinner som er migrantarbeidere i uformelle ansettelsesforhold er særlig utsatt for risiko for seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold på arbeidsplassen.⁴⁶

I kartleggingen oppfordres bedriften til å søke å forstå det generelle omfanget av seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold i landene den har virksomhet i eller anskaffer varer fra. Seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold kan være spesielt vanskelig å kartlegge, fordi pålitelig og lett tilgjengelig data mangler på land- og bransjenivå. Der det mangler informasjon, oppfordres bedriftene å rådføre seg med interessenter og/eller eksperter. Bedriftene kan for eksempel samarbeide med det sivile samfunn eller fagforeninger for å gjennomføre fokusgruppediskusjoner med arbeidstakere, konsultere fagforeninger og representative arbeidstakerorganisasjoner, det sivile samfunn, myndigheter med flere. Bedriften bør være oppmerksom på at kulturelle normer kan hindre kvinner og menn i å diskutere eller rapportere sine opplevelser knyttet til seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold. Derfor bør bedriften samarbeide med eksperter når den vil kontakte arbeidstakere og/eller innbyggere for å diskutere disse spørsmålene.

Når det gjelder seksuell trakassering, bør bedriften anta at hvis risikoen for seksuell trakassering er høy i et spesielt innkjøpsområde, er det høy risiko også på arbeidsplassen.

⁴⁶ Cruz, A. og Klinger, A. (2011)

Tabell 10. **Seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold**

Risikofaktor	Bransjehensyn
<p>Lavinntektsarbeid</p> <p>Arbeidstakere i lavinntektsjobber er mer sårbare for tilbud om å bytte seksuelle tjenester med jobbmuligheter.</p>	<p>I mange produksjonsledd i sko- og klesbransjen er majoriteten av arbeidstakere kvinner og jenter med lav inntekt.</p>
<p>Usikkert arbeid</p> <p>Arbeidstakere i usikre tilsetningsforhold er mer sårbare for tilbud om seksuelle tjenester i bytte mot jobbmuligheter.</p>	<p>Kortsiktige arbeidskontrakter er vanlig praksis i mange innkjøpsregioner. Dette gjelder særlig for fabrikkproduksjon og jordbruk, det vil si råvareproduksjon.</p>
<p>Barn og ungdom på arbeidsplassen</p> <p>Barn og unge på arbeidsplassen er mer sårbare for seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold.</p>	<p>Barn og unge blir ofte ansatt i sko- og klesbransjen.</p>
<p>Begrenset mulighet for avansement for kvinner</p> <p>Kvinner er mer sårbare for seksuell trakassering på arbeidsplasser der kvinner utgjør majoriteten av arbeidstakerne, men har svært få lederjobber.</p> <p>Hvis linjelederne i overveiende grad er menn, og disse har ansvar for å rapportere til ledelsen arbeidstakernes produktivitet, fravær, om de kommer for sent og hvordan de oppfører seg på arbeidsplassen, har linjelederne makt til å kreve seksuelle tjenester.</p>	<p>Det er vanlig at kvinner utgjør majoriteten av ufaglærte arbeidstakere på fabrikkene i sko- og klesbransjen, og kvinner er sjelden å finne i bedriftsledelsen eller som arbeidsledere.</p>
<p>Stor utskiftning av arbeidstakere</p> <p>Arbeidsplasser med høy turnover kan ha høyere risiko fordi de kvinnelige ansatte ikke har noe nettverk av kollegaer som de kjenner og stoler på.</p>	<p>Fabrikker i sko- og klesbransjen har ofte svært høy turnover.</p>
<p>Plassering av arbeidsplassen i forhold hjemmet</p> <p>Det kan foreligge risiko for at arbeidstakerne utsettes for seksuell trakassering og vold på veien hjem fra arbeidet.</p>	<p>Frihandelssoner ligger ofte langt vekk fra der arbeidstakerne bor.</p>
<p>Bolig på arbeidsstedet</p>	<p>Bruken av sovesaler for å huse arbeidstakere er vanlig praksis i tekstil- og klesindustrien i mange land.</p>

Risikofaktor	Bransjehensyn
Unge ugifte kvinner bor ofte på sovesaler på arbeidssstedet. Hvis disse inspiseres av mannlige ledere, vil unge kvinnelige ansatte være særlig utsatt for seksuell trakassering og vold.	
<p>Sårbare minoriteter, deriblant migrantarbeidere</p> <p>Minoriteter, som etniske, religiøse og kasteminoriteter, er ofte mye mer sårbare for trakassering og vold på grunn av sin "lavere status". Minoriteter kan også ha større vanskeligheter med å få tilgang til klagemekanismer.</p> <p>Migrantarbeidere mangler ofte et nettverk av personer som de stoler på og kan få hjelp av. De mangler også ofte informasjon om hvor de skal henvende seg hvis de blir utsatt for trakassering eller vold.</p>	<p>Minoritetskvinner er sårbare i alle ledd av sko- og klesproduksjon.</p> <p>Migrantarbeidere blir ofte ansatt i innhøsting og prosessering av bomull.</p> <p>I mange land er sko- og klesproduksjon svært avhengig av nasjonale og internasjonale migrantarbeidere. I enkelte tilfeller utgjør internasjonale migrantarbeidere opptil 75 % av arbeidsstyrken.</p>

Leverandørvurderinger

Det kan være vanskelig å identifisere konkrete tilfeller av seksuell trakassering på arbeidsplassen. Arbeidstakerne kan frykte represalier, eller de forstår kanskje ikke hva som er seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold. Bedriften kan prøve å kartlegge følgende ved vurdering av leverandøren:

- I hvilken grad arbeidstakerne forstår hvilke handlinger som utgjør trakassering og vold.
- Tiltakene leverandøren har iverksatt for å forebygge seksuell trakassering på arbeidsplassen.
- Om leverandøren har etablert en klagemekanisme på bedriftsnivå, og hvis det er gjort, i hvilken grad den oppfyller kjernekravene. (Se tabell 8.) Muligheten for å være anonym, muligheten for å komme med en klage på flere måter (der minst én ikke går gjennom ledelsen) og prinsippet om fortrolighet er relevant for klager som gjelder seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold, der frykten for represalier kan være stor.⁴⁷

⁴⁷. De som er ansvarlige for å beskytte arbeidstakerne, er noen ganger også de som trakasserer. Dette kan være arbeidsledere, kollegaer eller til og med fagforeningsmedlemmer.

Intervjuer med arbeidstakerne og diskusjoner i fokusgrupper er sentrale komponenter i en leverandørvurdering. Bedriftene oppfordres til å søke innspill fra fagforeninger og organisasjoner som representerer arbeidstakerne.

I mange kulturer er kvinner og menn ukomfortable med å diskutere seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold. Bedrifter bør derfor samarbeide med lokale eksperter eller organisasjoner for å utforme sine vurderingsmetoder slik at de er tilpasset konteksten de skal brukes i. Bedriftene bør også tenke på om kvinner bør gjennomføre kartleggingen. I tilfeller der det er stor risiko for at barn har blitt seksuelt trakassert eller misbrukt, bør de som skal foreta kartleggingen vite hvordan man kommuniserer med barn på en skånsom måte.

Forstå konteksten der virksomheten foregår

Som en del av arbeidet med å forstå konteksten der virksomheten foregår (se kapittel 3.3), oppfordres bedriftene til å kartlegge rettslige og utenrettslige klagemekanismer som er tilgjengelige for arbeidstakerne.

Forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet

Opplæring og etablering av klagemekanismer på bedriftsnivå er sentrale komponenter i enhver plan for korrigerende tiltak. Arbeidstakerne er ofte ikke klar over hva som er seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold.⁴⁸ Opplæring bør derfor både heve bevissthetsnivået blant arbeidstakerne om hva som er trakassering og vold, og informere arbeidstakerne om klageprosesser som er tilgjengelige for dem både på og utenfor arbeidsplassen (der det finnes slike kanaler). Opplæring bør tilpasses kvinner og menn, arbeidstakere, arbeidsledere, bedriftsledelse og andre som har en stilling som gir myndighet. Det er viktig at arbeidstakere, fagforeninger og representative arbeidstakerorganisasjoner deltar for å finne og gjennomføre løsninger som er skreddersydd til den lokale konteksten.

⁴⁸ I en studie som ble gjennomført i Den dominikanske republikk, ble respondentene overrasket over å få vite at noe av atferden som de alltid hadde hatt på arbeidsplassen, ble ansett for å være trakassering, og at de kunne iverksette tiltak mot den. Selv de som er kjent med uttrykket, har ulike oppfatninger av hva det innebærer, og hva de er rettslig beskyttet mot. Se Pantaleón, L. og Laboral Dominicana, F. (2003), "Rights for Working Women Campaign, Sexual Harassment in the Export Processing Zones of the Dominican Republic", International Labor Rights Fund.

Andre komponenter i en plan for korrigerende tiltak kan være følgende:

- etablering av samarbeidsgrupper på arbeidsplassen for å hjelpe kvinner med å få tilgang til egnede ressurser og/eller klagemekanismer
- transport til og fra arbeidsplassen hvis kvinner opplever å bli utsatt for vold på vei til og fra arbeidet
- samarbeid med lokale organisasjoner som jobber for å forebygge seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold, om å gi tilgang på opplæring, ressurser osv.
- opplæringstiltak inkludert i informasjon til nyansatte arbeidstakere og arbeidsledere.

Bedrifter oppfordres til å støtte leverandørene i deres arbeid med å iverksette tiltak for å forebygge seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold på arbeidsplassen i miljøer med høy risiko.

Spore

Verifisere, overvåke og validere fremdriften i aktsomhetsvurderingen og dens effektivitet i bedriftens egen virksomhet

Med behørig hensyn til konfidensialitet, bør bedrifter samle opplysninger om type, mønster og forekomst av alle former for trakassering og vold på arbeidsplassen i sin egen virksomhet. Det bør innhentes data om alle hendelser, også både mindre og potensielle hendelser, og dataene bør brytes ned på alder og kjønn.

I den grad det er mulig, bør bedriften forsikre seg om at tiltakene den har iverksatt eller iverksetter, faktisk forebygger trakassering. Bedriften kan undersøke, for eksempel via spørreundersøkelser, diskusjoner, eller andre former for å involvere arbeidstakerne:

- i hvilken grad arbeidstakerne vet hva seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold er, og kjenner konsekvensene av å bryte bedriftens retningslinjer for slik atferd

- i hvilken grad arbeidstakerne vet hvordan og hvor de skal rapportere seksuell trakassering, vold eller trusler om vold, og om de føler at de kan gjøre dette uten frykt for represalier
- i hvilken grad arbeidstakerne tror at ledelsen vil svare på en tilfredsstillende måte hvis de anmelder en hendelse, eller, hvis de har levert en klage, har opplevd å få et tilfredsstillende svar.

Verifisere, overvåke og validere fremdriften i aktsomhetsvurderingen og dens effektivitet i bedriftens leverandørkjede

Det er en utfordrende oppgave å validere at seksuell trakassering forebygges i leverandørkjeden. Bedriften bør følge opp sine leverandører for å verifisere at planer for korrigerende tiltak gjennomføres og er inkludert i pågående aktiviteter. I tillegg oppfordres bedrifter til å samarbeide med sine leverandører, arbeidstakere, fagforeninger og representative arbeidstakerorganisasjoner for å vurdere om de korrigerende tiltakene er effektive. For eksempel kan bedriften gjennomgå aggregerte resultater av medarbeiderundersøkelser med leverandørene, eller den kan, med faste intervaller, gjennomføre diskusjoner i fokusgrupper med arbeidstakere fra flere leverandører innen et område, for å finne ut om forebyggende tiltak forebygger trakassering på arbeidsplassen eller om det kreves ytterligere innsats.

Sikre eller samarbeide om forbedringer

Seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold er i noen sammenhenger straffbare handlinger som må anmeldes til myndighetene.

Som nevnt er det viktig at klagemekanismer på bedriftsnivå kan sette en arbeidstaker i stand til å melde fra om trakassering, vold og trusler om vold:

- uten frykt for represalier eller kritikk
- til kontaktpunkter som ikke representerer bedriften eller fagforeningen
- anonymt og fortrolig.

Siden barn kan være offer for seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold på arbeidsplassen, bør klagemekanismene også være tilgjengelige for dem som ønsker å fremsette klager på vegne av disse barna.

Tekstboks 10. **Diskriminering og kjønnsbasert diskriminering**

Diskriminering defineres av ILO-konvensjon nr. 111 som enhver form for forskjellsbehandling, utestengelse eller preferanse på grunnlag av rase, hudfarge, kjønn, religion, politiske meninger, nasjonal eller sosial opprinnelse (blant andre karakteristika), "som har den virkningen at den opphever eller skader prinsippet om like muligheter og lik behandling i jobb eller yrke".

Kjønnsbasert diskriminering defineres av FNs konvensjon for avskaffelse av alle former for diskriminering mot kvinner som enhver forskjellsbehandling, utestengning eller begrensning på grunnlag av kjønn som har som virkning eller formål å oppheve eller svekke anerkjennelsen, nytelsen eller utøvelsen av kvinners menneskerettigheter og grunnleggende friheter på det politiske, økonomiske, sosiale, kulturelle, sivile eller ethvert annet område, uavhengig av sivilstatus, med likestilling mellom menn og kvinner som utgangspunkt.

Denne modulen dreier seg om anbefalinger om å foreta aktsomhetsvurderinger av seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold på arbeidsplassen. Dette er former for diskriminering. Imidlertid er diskriminering mye mer enn trakassering og vold. Denne veilederen gir ingen uttømmende anbefaling om hvordan man skal foreta aktsomhetsvurderinger av diskriminerende praksis. Imidlertid er diskriminering ofte forbundet med temaer som lønn, arbeidstid, helse og sikkerhet på arbeidsplassen, og derfor er noen betraktninger om hvordan man skal kartlegge, forebygge og avbøte diskriminering i disse sammenhengene integrert i disse modulene. Fordi det er høy forekomst av diskriminering i bransjen, bør bedrifter forplikte seg til ikke å diskriminere på grunnlag av rase, farge, kjønn, religion, politisk oppfatning, nasjonal opprinnelse eller sosial opprinnelse (blant mye annet) i egen virksomhet og egne aktiviteter. Bedriftene bør likeledes prøve å kartlegge, forebygge og avbøte diskriminerende policyer og diskriminerende praksis i sin egen virksomhet og i sine leverandørkjeder.

Eksempler på diskriminerende policyer og diskriminerende praksis inkluderer:

- Gravide arbeidstakere får korttidskontrakter som avsluttes før de får rett til svangerskapsstønad i henhold til lokale lover.
- Svangerskapstester er en forutsetning for å få arbeid.
- Migrantarbeidere får andre tariffer enn landets egne arbeidstakere.
- Arbeidstakerne blir, direkte eller indirekte, spurt om sin HIV-status.

Bestemme den egnede formen for avhjelpende tiltak

Generelt sett bør arbeidsgivere sørge for eller bidra til at det iverksettes avhjelpende tiltak for ofre for seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold.⁴⁹ I noen sammenhenger er slike tiltak lovpålagt, i og med at arbeidsgiver har ansvar for sine ansattes handlinger.

For å støtte dem som har vært utsatt for seksuell trakassering og seksuell og kjønnsbasert vold anbefales det at støtte og rådgivning er tilgjengelig i etterkant av en hendelse. Noen ofre, særlig der det gjelder voldshendelser, kan behøve støtte over lengre tid. Avhengig av den konkrete situasjonen kan slik støtte omfatte utvidet faglig rådgivning.⁵⁰

⁴⁹ Hvis en arbeidsgiver kan vise at han har tatt rimelige skritt for å forebygge seksuell trakassering og kjønnsbasert vold, kan dennes ansvar for å bidra til avhjelpende tiltak bli redusert.

⁵⁰ Se Chappell, D. og Di Martino, V. (2006).

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- Equal Remuneration Convention, 1951 (nr. 100)
- Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (nr. 111)
- 1998 Declaration on Fundamental Rights and Principles at Work (ILO)
- Declaration on the Elimination of Violence against Women, adopted by the United Nations General Assembly (A/ RES/48/104), New York, 20 December 1993
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation 19, Violence against women (Eleventh session, 1992), U.N. Dok. A/47/38 at 1 (1993), *reprinted in Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies*, U.N. Dok. HRI/GEN/1/Rev.6 at 243 (2003) (A/47/38 på 1 (1993))
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, New York, 18 December 1979, United Nations
- Equal Remuneration Convention, 1951 (nr. 100)
- Maternity Protection Convention, 2000 (No. 183) and its Recommendation, 2000 (No. 191)

Ressurser

- Chappell, D. og Di Martino, V. (2006): *Violence at Work*, 3. utgave, ILO, Genève.
- Cruz, A. og Klinger, A. (2011), «Gender-based violence in the world of work: Overview and selected annotated bibliography», Working Paper 3, ILO, Genève.
- For informasjon om relevante ILO-standarder, se ILO Helpdesk.

Modul 3. Tvangsarbeid

Integrere ansvarlig næringsliv i bedriftenes retningslinjer og styringssystemer

Retningslinjer

Bedrifter bør vedta en nulltoleranseholdning for tvangsarbeid i sin egen virksomhet og i sin leverandørkjede. Bedriftene oppfordres til å etablere flere retningslinjer som er relevante når det gjelder risiko for tvangsarbeid. Bedriften kan for eksempel ha retningslinjer for bruk av private rekrutteringsbyråer og bruk av underleverandører hvis dette er relevant. Se tekstboks 2 om retningslinjer for bruk av underleverandører.

VIKTIGE BEGREPER

Tvangsarbeid – Den internasjonalt anerkjente definisjonen på tvangsarbeid er beskrevet i ILO-konvensjon 139 (nr. 29) som "alt arbeid og alle tjenester som kreves av en person under trussel om straff, og som den nevnte personen ikke har tilbudt seg å gjøre frivillig".

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

Tvangsarbeid er komplisert, antar mange former og er skjult. Derfor bør bedriftene ta følgende i betraktning når de foretar sin kartlegging.

- De som skal kartlegge risikoer for tvangsarbeid i bedriftens virksomhet og i dens leverandørkjede bør forstå hva som er tvangsarbeid, vanlige former for tvangsarbeid, sårbare arbeidstakere og kjenne de relevante internasjonale standardene.⁵¹
- Bedriften bør se på eksisterende rapporter fra myndigheter, internasjonale organisasjoner og troverdige institusjoner, inkludert

⁵¹ Se ILO (2015).

organisasjoner i det sivile samfunn, for å kartlegge innsatsfaktorer og produksjonsprosesser som er forbundet risiko for tvangsarbeid, samt innkjøpsområder som har blitt karakterisert som områder med forhøyet risiko for tvangsarbeid.

- Bedriften bør søke informasjon fra interessenter, internasjonale organisasjoner, organisasjoner i det sivile samfunn og fagfolk som er eksperter på land med forhøyet risiko for tvangsarbeid.
- Bedriften bør samarbeide på bransjenivå med myndigheter, arbeidstakere, internasjonale organisasjoner, interessenter og organisasjoner i det sivile samfunn som er aktive i felt for å kartlegge aktiviteter og områder med forhøyet risiko for tvangsarbeid.
- At informasjonen om tvangsarbeid er utilstrekkelig og unøyaktig er fremdeles en utfordring som hindrer forståelsen av type, skala og omfang av tvangsarbeid i bransjen. Bedrifter i bransjen bør kartlegge mangler og arbeide for bedre koordinering og innhenting av informasjon om tvangsarbeid.

Se tabell 11 for eksempler på risikofaktorer for tvangsarbeid i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen.

Tabell 11. Risikofaktorer for tvangsarbeid i sko- og klesbransjen

Risikofaktor	Relevans i bransjen
<p>Statsorganisert tvangsarbeid</p> <p>Statsorganisert tvangsarbeid er når myndighetene selv tvinger sine borgere til å arbeide i en spesiell bransje.</p>	<p><i>Bomull</i></p> <p>I noen land er tvangsarbeid i bomullsproduksjonen statsorganisert. De lokale myndighetene beordrer både ansatte i staten og det private næringslivet til å plukke bomull, for å oppfylle produksjonskvotene for bomull.</p>
<p>Private rekrutterings- og bemanningsbyråer</p> <p>Bruken av rekrutteringsbyråer og -agenter kan skape avstand mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Arbeidsgiverne kan være ukjente med hvordan arbeidstakerne ansettes i virksomhetene de driver, slik at arbeidstakerne kan bli utnyttet.¹</p>	<p>Private rekrutterings- og bemanningsbyråer brukes ofte for å ansette både nasjonale og internasjonale migrantarbeidere i sko-, kles- og tekstilproduksjon.</p> <p><i>Transport</i></p> <p>Arbeidstakere blir ofte ansatt gjennom arbeidsmeglere eller bemanningsbyråer (for eksempel i sjøtransport). I noen sammenhenger anses disse jobbene som svært gunstige, noe som kan føre til høye ansettelsesgebyrer og at arbeidstakeren setter seg i stor gjeld for å få jobben.</p>
<p>Forekomsten av kredittordninger og gjeld</p> <p>Arbeid tilbys som metode for å nedbetale gjeld. Rentene er så høye at det blir vanskelig å betale ned lånet. Arbeidstakeren blir dermed låst i et evigvarende ansettelsesforhold.</p>	<p><i>Bomull</i></p> <p>Noen steder er det vanlig for bøndene å avslutte en avlingscyklus uten nok penger til innkjøp av frø og såkorn utstyr til neste års avling, slik at de må ta opp gjeld med høy rente for å kunne starte en ny dyrkingssyklus.</p>

II. 3. TVANGSARBEID

Risikofaktor	Relevans i bransjen
	<p><i>Produksjon</i></p> <p>Det forekommer at kredittordninger blir integrert i lærlingeordninger. Bruk av kreditt kan også forekomme hvis migrantarbeidere ansettes via et privat rekrutterings- eller bemanningsbyrå. Lærlingeordninger kan innebære høyere sannsynlighet for at barn og unge blir utnyttet.</p>
<p>Barn og ungdom på arbeidsplassen</p> <p>Barn og ungdom er mer utsatt for tvangsarbeid.</p>	<p>Barn og unge arbeider i alle ledd i leverandørkjeden sko- og klesbransjen.</p>
<p>Ansettelse av migrantarbeidere</p> <p>Migrantarbeidere, særlig de uten arbeidstillatelse og andre nødvendige dokumenter, er mer utsatt for tvangsarbeid. For eksempel kan migrantarbeidere utsettes for tvangsarbeid ved at dokumenter (for eksempel pass) holdes tilbake. Tilbakeholdelse av dokumenter eller andre verdifulle personlige eiendeler kan betraktes som en indikator på tvangsarbeid hvis arbeidstakerne ikke er i stand til å få tak i dem når de vil, eller hvis de føler at de ikke kan slutte arbeidet uten å risikere at de mister dokumentet eller eiendelene.² Migrantarbeidere kan også være mer sårbare for gjeldsbasert tvangsarbeid, hvis de skylder arbeidsmeglerne rekrutteringsgebyr.³</p>	<p><i>Bomull</i></p> <p>I noen tilfeller migrerer barna sammen med familien for å arbeide på bomullsplantasjer. Barn av migrantarbeidere kan være utsatt for utnyttelse selv om de ikke direkte er utsatt for tvangsarbeid.</p> <p><i>Produksjon</i></p> <p>I mange land er sko- og klesbransjen svært avhengig av interne og internasjonale migrantarbeidere. I noen tilfeller utgjør internasjonale migrantarbeidere opptil 75 prosent av arbeidsstyrken.</p>
<p>Arbeidstakere som bor på arbeidsstedet</p> <p>Arbeidere som bor på arbeidsstedet har større risiko for å bli fysisk holdt tilbake eller innesperret på arbeidsplassen eller, utenfor arbeidstiden, i boliger eid av arbeidsgiveren.⁴</p>	<p>Bruken av sovesaler som bolig for arbeidstakere er svært vanlig i mange land som eksporterer sko- og klesprodukter.</p>

Risikofaktor	Relevans i bransjen
Fengselsarbeid Ufrivillig arbeid utført av innsatte som ikke er domfelt, og hvis arbeidet ikke overvåkes av en offentlig myndighet, anses som tvangsarbeid. De samme betingelsene gjelder arbeid innsatte utfører for en privat bedrift. ⁵	I noen land brukes fengselsarbeid til å produsere klær, blant annet statskontrakter for militæruniformer, og dette øker risikoen for tvangsarbeid for innsatte.
Bruk av underleverandører Når det ikke er godkjent, vil bruken av underleverandører redusere åpenheten om arbeidsforholdene i produksjonen, og dermed øke risikoen for tvangsarbeid.	Bruk av underleverandører er vanlig praksis i tilskjæring, produksjon, etterbehandling og ferdigstilling.
Arbeidstakere i uformell sektor Arbeidstakere som er ansatt i uformell sektor, inkludert hjemmearbeidere og ansatte på fjerntliggende steder, anses for å være spesielt sårbare for tvangsarbeid, særlig gjeldsindusert tvangsarbeid.	Uformelle ansettelsesforhold er vanlig i de fleste ledd i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen. Innhøsting av bomull blir i stor grad utført av sesongarbeidere i uformelle ansettelsesforhold. Uformelle ansettelsesforhold er særlig fremtredende i skinn søm og intrikat håndarbeid, som broderi og påsynging av perler.
Produksjonspress Arbeidstakere i arbeidsintensive bransjer med fastsatte produksjonskvoter og ordresvingninger kan være mer utsatt for tvungen overtid.	Overdreven bruk av overtid er vanlig i hele sko- og klesbransjen. Overtid er i utgangspunktet ikke tvangsarbeid, men blir det hvis overtiden er ufrivillig og overstiger de ukentlige eller månedlige grensene som loven tillater, uansett årsakene til slik overtid.

1. Se USA's utenriksdepartement (2015)
2. Se ILO (2015).
3. Gjeldsbasert tvangsarbeid bli også ofte omtalt som gjeldsslaveri.
4. Arbeidstakere bør ikke bindes til, fengsles eller på annen måte forvares på arbeidsplassen eller i boliger eid av arbeidsgiveren, i eller utenfor arbeidstiden. Illegale begrensninger av arbeidstakernes bevegelsesfrihet er forbudt. Se ILO (2015).
5. Arbeid som kreves utført av fengselsarbeidere, blir generelt sett ikke ansett som tvangsarbeid etter internasjonal lov. Imidlertid blir de tilfellene som det vises til tabell 11 ansett som tvangsarbeid. Derfor bør fengselsarbeid alltid betraktes som en risiko for tvangsarbeid. Lovene og håndhevelsen i en spesiell spesifikk jurisdiksjon vil enten øke eller redusere denne risikoen. Se (2015), *Combatting Forced Labour. A Handbook for Employers and Business*, ILO for å få mer informasjon.
6. Se ILO (2015).

Kilde: I hovedsak basert på: Verité (2015), "Strengthening Protections Against Trafficking in Persons in Federal and Corporate Supply Chains", Amherst: Clean Clothes Campaign (2009), "False Promises, Migrant Workers in the Global Garment Industry-Discussion Paper", Amsterdam

Leverandørvurderinger

Bedrifter bør stole på foreliggende veiledning fra troverdige organisasjoner om hvordan de skal kartlegge tvangsarbeid, hvis de omfatter det som er nevnt nedenfor.

- Tvangsarbeid antar mange former. Derfor bør kartleggingen tilpasses innkjøpssammenhengen eller produksjonsklyngen, samt de konkrete risikoene for tvangsarbeid i situasjonen. For eksempel:
 - Hvis lærlingeordninger er vanlige, bør vurdering av leverandøren ta høyde for risikoer for tvangsarbeid (for eksempel begrenset bevegelsesfrihet) forbundet med lærlingeordninger i den aktuelle regionen.
 - I tilfeller der det brukes private rekrutteringsbyråer, bør bedriften utvide aktsomhetsvurderingene til å omfatte disse og/eller vurdere leverandørens aktsomhetsvurdering av byråene.
 - I tilfeller der leverandørene bruker migrantarbeidere, bør leverandørvurderingen dekke de formene for tvangsarbeid som migrantarbeidere typisk kan møte, for eksempel tilbakeholdelse av dokumenter.
- Dokumentgjennomgang er vanligvis en utilstrekkelig metode for å kartlegge om det forekommer tvangsarbeid. Derfor bør leverandørvurderinger i stor grad baseres på intervjuer med arbeidstakere, ledelse og andre interessenter.
- Noen arbeidstakere kan være redde for å svare ærlig på spørsmål om tvangsarbeid. Bedriften bør derfor iverksette egnede tiltak, for eksempel å gjennomføre intervjuer utenfor arbeidsplassen eller bruke utradisjonelle metoder, som fokusgruppediskusjoner og deltakende metoder.
- I tilfeller der tvangsarbeid er forbundet med produksjonsprosesser oppstrøms (for eksempel bomullsdyrking), bør bedriftene kunne vise at leverandører oppstrøms har blitt vurdert. Se tekstboks 3.

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet

Sannsynligvis vil omfattende interessentdialog være nødvendig for å finne de best egnede metodene for å forebygge tvangsarbeid. Denne modulen gir ikke faglig veiledning om hvordan tvangsarbeid skal forebygges når en risiko er kartlagt. Bedrifter bør bruke anbefalingene og metodene som omtales i veiledningsmaterieell som publiseres av troverdige organisasjoner, som for

eksempel ILO. I noen sammenhenger kan internasjonale, statlige og lokale myndigheter og organisasjoner i det sivile samfunn allerede ha tiltak på plass for å takle tvangsarbeid. Bedriften bør tilpasse sine strategier til eksisterende tiltak, der disse finnes.

Eksempler på komponenter en plan for forebyggende tiltak bør inneholde:

- Støtte fagforeninger og representative arbeidstakerorganisasjoner for å øke bevisstheten blant arbeidstakerne om deres rettigheter når det gjelder kontrakter, arbeidstid, bevegelsesfrihet med videre.
- Opprette tilpassede opplæringsprogrammer for ledelse og medarbeidere som arbeider med ansettelser om nasjonale og internasjonal standarder vedrørende tvangsarbeid, og selskapets retningslinjer og prosesser.
- Hvis det er relevant: Etablere en prosess for forhåndskvalifisering for private rekrutteringsbyråer.
- Støtte retten til å danne eller gå inn i en fagforening i den hensikt å føre kollektive forhandlinger både i egen bedrift og i leverandørkjeden. Fagforeninger spiller en viktig rolle for å overvåke og forebygge tvangsarbeid. Se modul 6.

Søke å forebygge eller avbøte skade i bedriftens leverandørkjede

Bedriften bør iverksette tiltak som er tilpasset de lokale forholdene. anbefalte tiltak omfatter følgende:

- Hvis det er oppdaget tvangsarbeid bør bedriften innstille sine ordre til det er iverksatt tiltak for å forebygge tvangsarbeidet. Dette gjelder også statsorganisert tvangsarbeid.
- Bedrifter bør forebygge tvangsarbeid i leverandørkjeden gjennom å bygge opp leverandørenes kapasitet ved å:
 - øke leverandørenes bevissthet om tvangsarbeid, og hva som er å anse som tvangsarbeid
 - støtte leverandørene i å gjennomføre korrigerende tiltak
 - støtte leverandørene i å øke produksjonseffektiviteten og dermed gjøre noe med de grunnleggende årsakene til at bedriften bruker billig arbeidskraft.
- Bedriften bør utvikle prismodeller som inkluderer kostnader til lønninger, godtgjørelser og investeringer i anstendig arbeid. Dette

bør gjenspeiles i priser for Free on Board (FOB) sammen med prishensyn som volum, kostnaden for varene, ferdighetskrav osv. Se tekstboks 4.

- Hvis bedriften oppdager at tvangsarbeid på en eller annen måte kan forbindes med deres produkter (og de vet eller ikke vet hvordan de skal forebygge det), bør bedriften bidra til å øke bevisstheten på bransjenivå og invitere bedrifter i bransjen til samarbeid om forebygging av tvangsarbeid.
- Næringslivsorganisasjoner kan søke å etablere drøftelser med fagforeninger og interessenter for å sikre en koordinert og helhetlig tilnærming til tvangsarbeid på bransjenivå.
- Noen steder er tvangsarbeid fremtredende i flere bransjer, og bedrifter bør derfor samarbeide med andre bransjer i samme land eller region for å bidra til et koordinert arbeid. Dette reduserer også risikoen for at problemet med tvangsarbeid flyttes fra én bransje til en annen.
- I noen tilfeller krever tvangsarbeid innsats fra en rekke interessenter hvis skadevirkningene skal kunne bli håndtert på en god måte. Bedrifter bør derfor stille data til rådighet for lokale og internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner og internasjonale organisasjoner. Bedriftene bør likeledes søke å delta i eksisterende effektive samarbeid mot tvangsarbeid, for å redusere risikoen for duplisering.
- I sammenhenger der myndighetene støtter tvangsarbeid, for eksempel gjennom lovgivningen, og/eller i tilfeller der staten ikke effektivt overholder sin plikt til å gi beskyttelse mot tvangsarbeid, bør bedriften overveie å gå i dialog med myndighetene, enten direkte, eller gjennom samarbeidsorganer. Målet er å kommunisere forpliktelsen bedriften har påtatt seg for å forebygge tvangsarbeid i leverandørkjeden. Se kapittel 3.2.6 for mer informasjon om dialog med myndighetene.

Spore

Verifisere, overvåke og validere fremdriften i aktsomhetsvurderingen og dens effektivitet i bedriftens leverandørkjede.

Tvangsarbeid er ofte skjult og derfor vanskelig å kartlegge. Det er usannsynlig at en enkeltstående vurdering av produksjonsstedet vil gi tilstrekkelig informasjon til at bedriften kan fastslå om tvangsarbeid blir forebygget. Effektiv kontinuerlig informasjonsinnhenting er en viktig komponent i aktsomhetsvurderingen i områder med høy risiko for tvangsarbeid, for eksempel gjennom systemer for tidlig varsling. Bedriftene bør samarbeide med fagforeninger, leverandører og det sivile samfunn for å utforme en effektiv overvåkningsmekanisme. Fagforeningene kan fungere som effektive overvåkningsorganer for tvangsarbeid. Det sivile samfunn kan likeledes fungere som en viktig kilde til informasjon om tvangsarbeid. Dette forutsetter imidlertid at lokalsamfunnet er bevisst tvangsarbeid som et problem.

Sikre eller samarbeide om forbedringer

Mange former for tvangsarbeid er straffbare handlinger. Bedriftene bør derfor ha (eller få på plass) rutiner for å anmelde straffbare handlinger knyttet til tvangsarbeid. Der bedriftene har forårsaket eller bidratt til tvangsarbeid, bør de samarbeide med relevante myndigheter om å sørge for egnede avhjelpende tiltak.

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- ILO, Forced Labour Convention, 1930 (nr. 29)
- ILO, Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (nr. 105)
- ILO, Protocol of 2014 to the Forced Labour Convention, 1930 and Forced Labour (Supplementary Measures) Recommendation, 2014 (nr. 203)

Ressurser

- United States Department of State (2015), *Trafficking in Persons Report 2015*, Washington, D.C.
- List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor, Department of Labor, United States of America
- Verité (2015), “Strengthening Protections Against Trafficking in Persons in Federal and Corporate Supply Chains”, Amherst.
- ILO (2015), *Combatting Forced Labour: A Handbook for Employers and Business*, International Labour Organization, Geneva.
- For informasjon om relevante ILO-standarder, se ILO Helpdesk.

Modul 4. Arbeidstid

Kartlegge faktisk og potensiell skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

For mange bedrifter med virksomhet i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen er overdreven overtidsbruk den høyeste risikoen. Mens noen land kan ha høyere risiko enn andre, er overdreven overtid fremtredende i de fleste innkjøpsland. Risikoen for overdreven bruk av overtid kan være større hvis mange migrantarbeidere er ansatt, men høy migrantarbeiderandel er ikke den eneste risikofaktoren når det gjelder overdreven bruk av overtid.

Leverandørvurderinger

Bedriften bør stole på eksisterende veiledningsmateriell fra troverdige organisasjoner om hvordan de skal kartlegge arbeidstid hvis de omfatter forhold som er nevnt nedenfor.

Bedriften bør vurdere om leverandøren følger nasjonale lover og internasjonale standarder. Bedriften oppfordres særlig til å kartlegge om:

- leverandøren følger loven eller kollektive tariffavtaler om overtidsbetingelser og -grenser
- leverandøren følger loven eller kollektive tariffavtaler om permisjon, inkludert sykefravær og ferie
- leverandøren følger loven eller kollektive tariffavtaler om svangerskapspermisjon, ammepauser og pappapermisjon.⁵² Gravide arbeidstakere kan også ha høyere risiko for å være ansatt i

⁵² Se Better Work, “Guidance Sheet 8, Working Time”, på nettstedet til Better Work.

korttidskontrakter og bli oppsagt før de får rett til stønad i henhold til lokale bestemmelser.

Bedrifter bør søke å forstå de grunnleggende årsakene til overdreven bruk av overtid. Se tekstboks 11 for eksempler.

Intervjuer med arbeidstakerne bør danne kjernen i leverandørvurderingene. De som gjennomfører vurderingene, bør søke å redusere risikoen for at arbeidstakerne skal gi ferdiglagde svar, for eksempel ved bruk av deltakende metoder.⁵³

Tekstboks 11. **Faktorer som kan føre til overdreven overtidsbruk**

Det er mange faktorer som kan føre til for lange arbeidsdager på produksjonstrinnet i sko- og klesbransjen. Tre av de vanligste faktorene er lave lønninger, ineffektiv produksjonsplanlegging og uheldig innkjøpspraksis.

- **Lave lønninger:** Hvis arbeidstakerne har svært lave lønninger, kan de ville arbeide overtid for å tjene mer. Dette er ofte tilfellet for migrantarbeidere som har ansvar for å sende penger hjem til familien.
- **Dårlig innkjøpspraksis:** I noen tilfeller kan detaljist eller merkevare bidra til overdreven bruk av overtid. Eksempler på dette er stilendringer i siste øyeblikk og urimelig korte leveringsfrister, særlig for nye bestillinger. Se tekstboks 4.
- **Ineffektiv produksjonsplanlegging:** Overbooking, dårlig produksjonsplanlegging og ineffektiv produksjon kan også føre til overdreven bruk av overtid. Overbooking er og blir en utfordring i bransjen og skyldes ofte stor variasjon i ordremengden. Leverandøren kan være uvillig til å øke den generelle produksjonskapasiteten sin hvis det er usikkert om etterspørselen vil holde seg på et høyt nivå. For å kompensere for denne usikkerheten ansetter leverandøren et begrenset antall fagarbeidere, og bruker overtid, midlertidige kontrakter og underleverandører for å håndtere variasjoner i ordremengden.

⁵³ For eksempel kan arbeidstakerne bli bedt om å beskrive arbeidsdagen sin fra start til slutt.

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet

Overdreven bruk av overtid er en fremtredende risiko i bransjen. Bedrifter oppfordres til å samarbeide for å finne praktiske løsninger. Nedenfor er eksempler på komponenter i en plan for forebyggende tiltak.

- Som første skritt kan bedriften kartlegge antall arbeidstimer per arbeidstaker. HR-representanter kan så gis ansvar for å varsle om risiko for for mye bruk av overtid.
- I tilfeller der lave lønninger skaper et ønske hos ansatte om omfattende overtidsarbeid, bør bedriftene gjennomføre interne aktsomhetsvurderinger knyttet til lønnsnivået i bedriften. Se modul 7.
- Arbeidstakerne bør få opplæring om sine rettigheter når det gjelder arbeidstid, overtid, svangerskapspermisjon og svangerskapspengene. Bedriftene oppfordres til å integrere dette i sine opplæringsprogrammer og gjennomføre regelmessig opplæring. Fagforeninger og andre representative arbeidstakerorganisasjoner kan spille en viktig rolle i denne opplæringen.
- Bedriften bør vedta retningslinjer mot enhver form for diskriminering. Diskriminering mot gravide, migrantarbeidere, etniske minoriteter og andre befolkningsgrupper kan føre til utilstrekkelig kompensasjon for overtid, svangerskapspermisjon osv.
- Mer effektive produksjonsprosesser kan redusere behovet for overtid.

Forebygge bedriftens bidrag til skade i leverandørkjeden

- Bedriften oppfordres til å støtte leverandørene, for eksempel ved å gi faglig veiledning om forbedrede produksjonsprosesser.
- I tilfeller der lave lønninger øker behovet for å arbeide mange timer, kan bedriften fokusere på å gjennomføre aktsomhetsvurderinger av lønningene, se modul 7.
- Se tekstboks 4 om ansvarlig innkjøpspraksis.

Sikre eller samarbeide om forbedringer

Bestemme den egnede formen for avhjelpende tiltak

Utbetalinger er ofte den mest egnede formen for avhjelpende tiltak. Imidlertid bør prosessen med å sørge for avhjelpende tiltak være i tråd med veiledningen i kapittel 6.3. Bedriftene oppfordres til å gjennomgå annet eksisterende veiledningsmateriell om betaling og etterbetaling for arbeidstakere som ikke har fått rettferdig betaling for timene de har arbeidet. Hva som er gode avhjelpende tiltak der en arbeidstaker har blitt nektet permisjon, kan være vanskeligere å avgjøre, men bør avtales gjennom dialog mellom bedriften og arbeidstakeren.

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- Hours of Work (Industry) Convention, 1919 (nr. 1)
- Weekly Rest (Industry) Convention, 1921 (nr. 14)
- Forty-Hour Week Convention, 1935 (nr. 47)
- Holidays with Pay Convention (Revised), 1970 (nr. 132)
- Reduction of Hours of Work Recommendation, 1962 (nr. 116)
- Maternity Protection Convention, 1990 (No. 171) and its Recommendation, 1990 (No. 178)
- Maternity Protection Convention, 2000 (No. 183) and its Recommendation, 2000 (No. 191)

Modul 5. Helse, miljø og sikkerhet på arbeidsplassen

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

Hvert ledd i sko- og klesbransjens leverandørkjede har unike og veldokumenterte HMS-risikoen. Bedriftene bør derfor gjennomgå eksisterende rapporter om kjente skaderisikoer i arbeidsmiljøet for sin type virksomhet.

Spesielle risikoer for ulike land er relevant med tanke på å kartlegge risiko knyttet til helse og sikkerhet på arbeidsplassen. For eksempel kan kvaliteten på arbeidstilsynet, vanlig bygningshøyde, byplanlegging, luftkvalitet osv. i stor grad påvirke HMS-risikobildet. Relevante spørsmål inkluderer:

- Blir forskrifter om og lover for helse, miljø og sikkerhet håndhevet på en adekvat måte?
- Blir inspeksjoner gjennomført av statlige inspektører og/eller av tredjeparter?
- Hvis inspeksjoner blir gjennomført av tredjeparter, hvordan kontrolleres disse?
- Hvilke kvalifikasjonskrav stilles det til inspektørene (enten statlige inspektører eller inspektører fra tredjeparter)? Hvordan er disse kvalifikasjonene sammenlignet med internasjonale standarder?
- Hva er konsekvensene for inspektørene hvis det blir kjent at de bryter med regelverk (for eksempel mottar bestikkelser), og blir disse konsekvensene håndhevet?
- Er det grunn til å regne med risiko for bestikkelser i landet, knyttet til myndighetsinspeksjoner?

Leverandørvurderinger

Bedriftene oppfordres til å samarbeide innen et innkjøpsområde (for eksempel et land, en produksjonsklynge) om å vurdere status hos leverandører slik at den bidrar til en høy kvalitet på HMS-inspeksjoner i hele bransjen og reduserer belastningen knyttet til gjentatte inspeksjoner på leverandørene.⁵⁴

Risikoene som vurderes på arbeidstedet bør dekke de kjente risikoene i landet og det konkrete leddet i leverandørkjeden. Vurderingene bør likeledes se på HMS-risikoer som kan berøre noen grupper av arbeidstakere i større grad enn andre, for eksempel barn, gravide og ammende mødre. Hvis det brukes kjemikalier, bør man sikre at barn ikke utfører farlig arbeid. Se modul 1, Barnearbeid, for å få mer informasjon.

Når det gjelder risiko for alvorlig skade:

- Bedriften bør påse at leverandøren er blitt vurdert av kvalifiserte inspektører opp mot nasjonale og internasjonale standarder. I noen tilfeller er det nok med en myndighetsinspeksjon; men på steder der myndighetsinspeksjoner er utilstrekkelige eller ikke finnes, bør bedriftene sikre at leverandøren blir vurdert av kvalifisert profesjonell (for eksempel bygningsingeniør, spesialister på brannsikkerhet, elektroingeniører, HMS-spesialister for håndtering av kjemikalier).
- Leverandørvurderingene bør avdekke om arbeidstakerne opplever at de kan nekte å utføre farlig arbeid og hvorvidt de blir oppfordret til å ikke å rapportere om ulykker. Dette krever intervjuer med arbeidstakerne i et miljø der arbeidstakeren føler seg trygg nok til å svare ærlig.
- Vurderingsteamene bør inkludere medlemmer fra arbeidstakerne, fagforeninger og representative arbeidstakerorganisasjoner.

For risikoer som ikke utgjør alvorlig skade for personer, samfunn eller miljøet:

- Vurderingene kan gjennomføres av fagfolk, men vurderingene trenger ikke å være uavhengige. Arbeidstakerne og/eller deres representanter, inkludert kvinner, bør delta.

⁵⁴ Se for eksempel Bangladesh Accord on Fire and Building Safety og Alliance for Bangladesh Worker Safety

- Bedriftene kan bruke eksisterende veiledningsmateriell fra troverdige organisasjoner om hvordan de skal gjennomføre leverandørvurderinger knyttet til HMS-risiko.

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet

Bedrifter bør følge alle relevante HMS-konvensjoner fra ILO, også i land som ikke har ratifisert dem.

Etter en gjennomført inspeksjon bør bedriften utvikle en plan for korrigerende tiltak med klare tidslinjer og budsjett. Denne bør utvikles med innspill fra eksperter og underskrives av toppledelsen.

- Hvis det avdekkes alvorlig og overhengende fare, bør tiltak iverksettes umiddelbart for å beskytte arbeidstakerne. I tilfeller der negative påvirkninger eller risiko for slike ikke kan isoleres, kan dette bety at arbeidsstedet evakueres, og at produksjonen innstilles til bygningen erklæres for sikker.
- På lang sikt er kontinuerlig forebygging og avbøting avhengig av et HMS-program med dokumenterte prosedyrer som overvåkes av arbeidstakere, fagforeninger, arbeidstakerorganisasjoner og ledelsen. Slike programmer bør være på linje med internasjonale standarder og veiledningsmateriell.
- Både umiddelbare tiltak og langsiktige programmer bør inkludere opplæring av ansatte (inkludert teknisk personale) og støttes av HMS-utvalg bestående av demokratisk valgte arbeidstakere. Det finnes omfattende veiledning for arbeidsgivere om dette.
- Når det gjelder risikoer for alvorlig skade, for eksempel at bygninger og elektriske anlegg er av dårlig standard, høy risiko for brann, uforsvarlig håndtering av farlige kjemikalier, bør det utvikles planer for korrigerende tiltak i samarbeid med kvalifiserte fagfolk, som bygningsingeniører, spesialister på brannvern, elektroingeniører og spesialister på håndtering av kjemikalier.
- Der barn er ansatt på arbeidsstedet, bør planene for korrigerende tiltak være utformet med sikte på å håndtere de spesifikke HMS-spørsmålene som barn står overfor, inkludert deres faglige forståelse, for eksempel når det gjelder opplæring av arbeidstakere.

Dialog med arbeidstakere

Det er svært viktig å ha en dialog med arbeidstakerne for å forebygge skader på arbeidsplassen. Bedriftene bør derfor etablere utvalg med representanter for arbeidstakere og ledelse. Slike utvalg kan legge tilrette for arbeidstakernes deltakelse i HMS-arbeidet:

- Arbeidstakerne bør ha full kunnskap om farene forbundet med arbeidet, og farer som kan berøre barn, gravide, ammende og andre utsatte grupper i uforholdsmessig stor grad. Arbeidstakerne bør få nødvendig opplæring i hvordan de skal arbeide sikkert og hvordan de skal evakuere arbeidsstedet hvis det oppstår farlige situasjoner, som brann.
- Arbeidstakerne bør delta i risikovurderingen og i utforming og implementering av HMS-regelverk, programmer, prosedyrer og planer for korrigerende tiltak.
- Arbeidstakerne bør forstå at de har rett til å nekte å utføre farlig arbeid, og at de kan stoppe alt arbeid som anses som farlig uten frykt for represalier hvis dette gjøres i god tro. Arbeidstakerne bør heller ikke unnlate å rapportere ulykker av frykt for represalier.
- Arbeidstakerne bør ha en rolle i den kontinuerlige overvåkingen av skaderisikoer og bør ha tilgang til klagemekanismer som håndterer hendelser som representerer høy risiko for alvorlig skade, og kunne kreve tilsyn fra eksterne og kvalifiserte fagfolk.

Samarbeid

Bedriftene oppfordres til å samarbeide – for eksempel innen en produksjonsklynge – om å utveksle informasjon mellom arbeidstakere og ledelse som bidrar til kontinuerlig overvåking og forbedringstiltak. Dette kan for eksempel omfatte felles kontroller eller regionale HMS-utvalg.

Søke å forebygge eller avbøte skade i bedriftens leverandørkjede

- Når det er oppdaget en overhengende og kritisk fare, bør bedriften påse at det ikke foregår produksjon for bedriften på det berørte produksjonsstedet før den overhengende og kritiske faren er håndtert på tilfredsstillende måte.
- Bedriften oppfordres til å støtte leverandørene i arbeidet med å gjennomføre planer for korrigerende tiltak.
- Bedriften bør utvikle prismodeller som inkluderer kostnader til lønninger, godtgjørelser og andre investeringer i anstendig arbeid. De ovennevnte hensynene bør gjenspeiles i priser for Free on Board (FOB) sammen med faktorer som volum, kostnaden for varene, ferdighetskrav osv. Se tekstmaks 4 om ansvarlig innkjøpspraksis.
- I tilfeller der det er nødvendig med fabrikkoppgradering:
 - Bedriften oppfordres til å legge tilrette for finansiering, blant annet ved å tilby felles investeringer, lån, gjøre det lettere å få tilgang til støtte fra bistandsorganisasjoner eller myndigheter og ved å tilby forretningsinsentiver, der det er mulig.
 - Hvis verken bedriften eller leverandøren kan sikre nødvendig finansiering for å forebygge eller avbøte negative påvirkninger, og/eller i tilfeller der forebygging ikke er mulig, bør bedriften veie risikoen knyttet til å fortsette forretningsforholdet med leverandøren mot risikoen knyttet til å avslutte det.
 - Det å avslutte forretningsforholdet er en mulighet hvis en leverandør nekter å forebygge risikoer etter at det er gitt melding og advarsler. Se kapittel 3.5.2.

Spore

Når det gjelder risiko for alvorlig skade:

- Kvalifiserte og uavhengige fagfolk (for eksempel bygningsingeniører, spesialister på brannvern, elektroingeniører, spesialister på håndtering av kjemikalier) bør overvåke og evaluere gjennomføringen av en plan for forebyggende tiltak og verifisere at tiltakene er iverksatt innen en avtalt tidsramme.

- Arbeidstakerne bør delta i kontinuerlig overvåkning (der det er mulig) av skaderisikoer. I tilfeller der arbeidstakerne eller andre fremsetter klager via en klagemekanisme, bør leverandøren og bedriften påse at klagen behandles på betimelig måte av en kvalifisert fagperson.

For risikoer som ikke utgjør alvorlig skade for personer, samfunn eller miljøet:

- Det bør være en kontinuerlig overvåkning av risikoforhold, og denne bør stå i forhold risikonivået. I denne sammenheng bør det utarbeides en plan for informasjonsinnhenting som gjennomføres av ledelse og arbeidstakere.
- Arbeidstakerne bør få opplæring i å delta i gjennomføring av kontinuerlig overvåking. Bedriftene oppfordres til å bruke eksisterende faglig veiledningsmateriell om HMS-kartlegging.

Sikre eller samarbeide om forbedringer

Der det er aktuelt, bør bedriften sørge for forbedringer i tråd med ILO Employment Injury Benefits Convention. Erstatning i form av penger er ofte den best egnede formen for avhjelpende tiltak i forbindelse med HMS-skader. Eksempelene inkluderer erstatning for:

- Medisinsk pleie og tilknyttede utgifter;
- Tapt arbeidstid eller annet inntektstap;
- Smerter og annen fysisk lidelse;
- Permanent fysisk uførhet eller skamfering;
- Tap av familieliv, sosialt liv og utdanningsmuligheter;
- Emosjonelle skader som følge av det ovenstående.

Bedrifter kan også samarbeide for å etablere effektive forsikringsordninger for arbeidstakerne.

Tekstboks 12. **Anbefalinger for små og mellomstore bedrifter (SMB-er)**

Alle produksjonssteder bør etterleve de samme generelle forventningene til helse og sikkerhet på arbeidsplassen, uansett størrelse, beliggenhet eller andre faktorer.

Generelt sett har SMB-er noen kjennetegn som gir økt bekymring knyttet til ulykkesrisiko. For eksempel: De har vanligvis en mindre formell driftsstruktur enn større bedrifter; de jobber gjerne færre sikkerhetsspesialister der; og de bruker ofte forretningspartnere og andre utenforstående kilder til informasjon om HMS.

På den annen side har SMB-er kvaliteter som gjør at de lettere kan iverksette anbefalingene i denne veilederen. De kan for eksempel gjennomføre endringer i prosedyrer raskere enn større selskaper, og det er mer sannsynlig at de har åpne kommunikasjonskanaler.

Anbefalinger for SMB-er innen ferdigstilling og produksjon

Det kreves en mangefasettert tilnærming for å håndtere SMB-ers HMS-risiko. SMB-er bør gjøre følgende:

- Anerkjennelse at sikkerhet er en viktig del av virksomheten, og forplikte seg til sikker produksjon.
- Aktivt søke informasjon om sikkerhet.
- Inngå samarbeid med offentlige myndigheter og/eller andre bedrifter for å forbedre sikkerheten.
- Opprette responsgrupper sammen med andre bedrifter.
- Bli medlem av bransjeorganisasjoner.

Innkjøpsbedrifter og leverandører (der leverandørene ikke selv er SMB) bør satse på å hjelpe SMB-er med å redusere risikoen for ulykker ved å sørge for informasjon, veiledning og bistand.

Anbefalinger for SMB-er som driver innkjøp

SMB-er oppfordres til å bli med i bransjesamarbeid, avtaler med fagforeninger og flerpartsinitiativ om å implementere denne veilederen.

Kilde: Basert på OECD (2003): Guiding Principles for Chemical Accident Prevention, Preparedness and Response,

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- Occupational Safety and Health Convention, 1981 (nr. 155)
- Promotional Framework for Occupational Safety and Health Convention, 2006 (nr. 187)
- Chemicals Convention, 1990 (nr. 170)

Ressurser

- OECD (2003): Guiding Principles for Chemical Accident Prevention, Preparedness and Response, OECD, Paris
- World Health Organization (WHO) Human Health Risk Assessment Toolkit
- IFC (2007), Environmental, Health, and Safety Guidelines for Textile Manufacturing, IFC, Washington, D.C.

Modul 6. Fagforeninger og kollektive forhandlinger

Integrere ansvarlig næringsliv i bedriftenes retningslinjer og deres styringssystemer

Retningslinjer

Bedriften bør ha klare retningslinjer om ikke å tolerere policyer og tiltak som går imot arbeidstakernes interesser, verken i sin egen virksomhet eller i leverandørkjeden. Dette budskapet bør avspeile konteksten bedriften befinner seg i og være konkret når det gjelder hvilket misbruk av arbeidstakernes rettigheter som er sannsynlig i denne konteksten.

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

Til forskjell fra andre risikoer i leverandørkjeden, er risiko knyttet til arbeidstakernes rett til å danne eller gå inn i en fagforening og føre kollektive forhandlinger generelt sett ikke koblet til spesifikke produktlinjer eller ledd i leverandørkjeden.⁵⁵ I stedet utgjør det institusjonelle og rettslige rammeverket den viktigste risikofaktoren. Ved å forstå omfanget av myndighetenes restriksjoner av arbeidstakernes rett til å danne eller gå inn i en fagforening for å føre kollektive forhandlinger, kan man se hva bedriften på lovlig vis kan gjøre for å respektere disse rettighetene.

Med tanke på dette oppfordres bedriftene til å forstå følgende:

- I hvilken grad sivile og politiske rettigheter beskyttes og utøves
- Det rettslige og institusjonelle rammeverket for faglig samarbeid på arbeidsplassen og i hvilken grad fagforeningene fungerer og kollektive forhandlinger finner sted.

⁵⁵ Merk at noen sektorer kan være bedre beskyttet enn andre i et gitt land.

- I hvilken grad beskyttelsen av arbeidstakernes faglige rettigheter håndheves og rettslige og ikke-rettslige beskyttelsesmekanismer for arbeidstakerrettighetene er tilgjengelige og effektive
- De viktigste fagforeningene som representerer arbeidstakerne i bransjen og andre organisasjoner som kan være i stand til å gi informasjon om utøvelsen av disse rettighetene.

Nasjonale lover som kan begrense retten til å danne eller gå inn i en fagforening eller lignende kan betraktes som et rødt flagg i denne sammenhengen. Andre er:

- Lover som krever at arbeidstakerne må bli medlem av statslede forbund, som forbyr forhandlinger, eller forbyr alle streiker eller streiker i "viktige" bransjer som støtte til en spesiell nasjonal økonomisk politikk, er røde flagg som vitner om mangel på respekt for organisasjonsfrihet og retten til å føre kollektive forhandlinger.
- Lover som tillater inngripen fra myndighetenes side. Eksempler er lover som tillater at myndighetene oppløser fagforeninger uten å gå rettens vei; lover som gjør prosedyrene for å melde seg inn i en fagforening svært krevende; lover som begrenser dannelsen av nasjonale fagforbund; lover som forbyr eller begrenser flere fagforeninger på den samme fabrikken (inkludert minoritetsforeninger) og lover som begrenser hvem som kan være fagforeningsmedlem, tillitsvalgt eller rådgiver i en fagforening.
- Lover som begrenser organisasjonsfriheten til visse arbeidstakere, for eksempel migrantarbeidere.
- Lovverk som begrenser fagforeningens politiske aktiviteter, for eksempel ved å etablere nære forbindelser mellom fagforeninger og politiske partier.

Andre indikatorer for at et land har høyere risiko kan inkludere:

- Mangel på administrative organer som støtter retten til organisasjonsfrihet og sørger for effektive avhjelpende tiltak
- Hvorvidt fagforeningsledere fengsles eller utvises av myndighetene, eller sies opp, skades eller myrdes uten umiddelbar og effektiv straffeforfølgning fra myndighetenes side.
- Hvorvidt streikende kan bli utsatt for hevn uten umiddelbar og effektiv straffeforfølgning fra myndighetenes side.

- Om det er mangler i myndighetenes klageprosess, som for eksempel store forsinkelser, lette straffer, ingen straff for lovovertredere, eller at det er forbundet med store utgifter å klage.
- Myndighetenes tiltak for å bekjempe arbeidslivsrelatert korrupsjon (for eksempel kontroll over fagforeningene ved hjelp av kriminelle elementer) er uten umiddelbar og effektiv straffefølgning.

Man bør være særlig oppmerksom på at det kan gjelde andre lover for arbeidslivet i frihandelssoner enn i landet ellers.

Leverandørvurdering

Hensikten med leverandørvurderingen er å finne ut om leverandøren fremmer retningslinjer og tiltak som går imot arbeidstakernes interesser. Leverandørvurderinger bør i hovedsak baseres på intervjuer med arbeidstakere, ledelse og fagforeninger; tradisjonelle dokumentvurderinger er ikke nok.

Bedriftene bør ta med i beregningen at noen arbeidstakere kan være redde for å svare ærlig på spørsmål om leverandøren har tiltak for motarbeiding av fagforeninger. Det er flere mulige teknikker som er utviklet for å håndtere denne frykten, blant annet å gjennomføre intervjuer utenfor arbeidsplassen og bruke utradisjonelle vurderingsmetoder, som diskusjoner i fokusgrupper.

Leverandørvurderinger bør omfatte følgende (se tabell 12 for eksempler):

- Om det forekommer trusler mot arbeidstakerne og anti-fagforeningsatferd
- Om det legges til rette for at arbeidsgiver dominerer, oppretter og selv leder strukturer for dialog på arbeidsplassen
- Om leverandøren nekter å forhandle i god tro
- Hvilken effekt korttidskontrakter og andre former for tilfeldige kontrakter og uformelt arbeid har på arbeidstakernes mulighet til å organisere seg.
- Hvorvidt arbeidsgiveren har en fiendtlig holdning til eller iverksetter organisert motstand mot fagforeninger.

Tabell 12. **Beskrivelse av praksis som motarbeider fagforeninger**

Praksis	Beskrivelse
Trusler mot arbeidstakerne og anti-fagforeningsatferd	Eksempler kan omfatte: trusler om vold; trusler om å miste jobben; sjekke om arbeidstakerne er tilhenger av fagforeninger ved rekruttering; opprette og bruke "svartelisting" av fagforeningstilhengere; oppsigelse av fagforeningstilhengere; diskriminering av fagforeningstilhengere gjennom degradering, mindre gunstige arbeidsoppgaver, mindre gunstige arbeidsforhold; reduksjon i lønn, goder, opplæringsmuligheter, overføringer og omplassering; ingen forlengelse av arbeidskontrakter til fagforeningstilhengere på åremålskontrakter og i midlertidig ansettelse; innblanding i prosessen der arbeidstakerne skal velge om de skal la seg representere av fagforeninger; aktivt bruke rettslige og administrative forsinkelsestaktikker i prosesser der fagforeninger får rettslig anerkjennelse; anti-fagforeningskampanjer, inkludert kampanjer fra arbeidsgiverorganisasjoner og samfunnsstopper; isolering av arbeidstakere fra fagforeningsrepresentanter, inkludert der arbeidstakerne bor på områder kontrollert av selskapet eller der arbeidet utføres på steder med begrenset tilgang, for eksempel i private bedrifter eller frihandelssoner.
Arbeidsgiver oppretter og leder strukturer for dialog på arbeidsplassen	Der arbeidsgiverne oppretter arbeidsutvalg eller andre strukturer for å involvere arbeidstakerne, er det en risiko for at de skaper barrierer mot at arbeidstakerne benytter sin rett til å danne eller gå inn i fagforeninger og føre kollektive forhandlinger. Dette gjelder særlig situasjoner der det finnes genuine fagforeninger, selv om aktivitetene deres er begrenset. Slike strukturer bør ikke behandles som erstatninger for fagforeninger og representative organisasjoner arbeidstakerne har valgt selv.
Nekte å forhandle i god tro	Situasjoner der bedrifter avslår en genuin mulighet til å forhandle kollektivt eller der de avslår helt å forhandle, bør kartlegges. Retten til å forhandle kollektivt omfatter en lang rekke aktiviteter og inkluderer alle forhandlinger som finner sted mellom en fagforening og en bedrift, for å bestemme arbeidsforhold (også helse og sikkerhet), ansettelsesvilkår og prosedyresaker. Kollektive forhandlinger kan føres av flere arbeidsgivere eller av arbeidsgiverorganisasjoner. Resultatet av kollektive forhandlinger er vanligvis en skriftlig avtale som er ment å være bindende for begge parter uansett om den er rettslig bindende eller ikke. Hvis det ikke lykkes å implementere en avtale, kan det bety at det heller ikke lykkes å beskytte arbeidstakernes menneskerettigheter. Resultatet av de kollektive forhandlingene er frivillig for begge parter, men det er arbeidstakerne, ikke bedriftene, som har rett til å forhandle kollektivt.
Korttidskontrakter og andre former for tilfeldige kontrakter og uformelt arbeid reduserer arbeidstakernes mulighet til å organisere seg	Omfattende bruk av korttidskontrakter kan hindre arbeidstakerne i å organisere seg, fordi de har usikker ansettelsesstatus.

Søke å forebygge eller avbøte skade i bedriftens leverandørkjede

- Bedriften bør søke å bruke sin påvirkningskraft hos en leverandør til å forebygge anti-fagforeningspraksis i leverandørkjeden. Hvis leverandøren imidlertid ikke viser forbedringer etter en rimelig periode (for eksempel 6-9 måneder), oppfordres bedriften til å innstille sine ordre til leverandøren har vist forbedringer.
- Bedriften bør gjennomgå alle sine aktiviteter som kan bidra til eller øke risikoen for anti-fagforeningsaktiviteter, for eksempel innkjøpspraksis. Se tekstboks 4 om ansvarlig innkjøpspraksis.
- Bedrifter kan samarbeide på bransjenivå for å øke påvirkningskraften hos leverandørene. Bedrifter kan også inngå direkte avtaler med fagforeningene, som for eksempel globale rammeavtaler eller protokollavtaler for organisasjonsfrihet. Se innledningen og tekstboks 13.
- I tilfeller der det er kartlagt alvorlige brudd på menneskerettighetene, for eksempel vold mot fagforeningsmedlemmer, bør bedriften avbryte forretningsforholdet. Se kapittel 3.2.5 for mer informasjon om ansvarlig brudd.

Tekstboks 13. **Protokollavtaler**

Protokollavtaler om organisasjonsfrihet skaper en felles forståelse og forpliktelse mellom fagforening og bedrift med tanke på å implementere organisasjonsfrihet i en spesifikk sammenheng. Avtaler kan opprettes lokalt mellom et enkelt varemerke, en leverandør og en fagforening, eller på region- eller bransjenivå mellom en gruppe bedrifter, leverandører og fagforeninger. Protokollavtaler kan være juridisk bindende.

Hvis det velges å opprette en protokollavtale, anbefales det at:

- Alle parter deltar i forhandlinger om protokollavtalene i god tro
- Protokollavtalen tar hensyn til den lokale konteksten
- Merkevarer og andre bedrifter sørger for incentiver for leverandører for å etterleve protokollavtalen, i form av langsiktige innkjøpskontrakter.

Effektiviteten til protokollen avhenger delvis i at det opprettes en fungerende konfliktløsningsmekanisme på bedriftsnivå. Det bør derfor lages avtaler alle parter aksepterer om hvordan konflikter skal løses, for eksempel ved oppnevning av private meglere eller voldgiftsmenn.

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- OECD Guidelines for Multinational Enterprises, Chapter IV. Human Rights
- OECD Guidelines for Multinational Enterprises, Chapter V. Employment and Industrial Relations
- ILO Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (nr. 87)
- ILO Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (nr. 98)
- ILO Workers' Representatives Convention, 1971 (nr. 135); Recommendation 1972 (nr. 143)
- Universal Declaration of Human Rights Article 23
- International Covenant on Civil and Political Rights Article 22
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Article 8

Ressurser

- Freedom House (2010), *The Global State of Worker's Rights*, (2010)
- NAFTA Labor Secretariat har laget en omfattende analyse av arbeidstakernes organisasjonsfrihet i medlemslandene.
- Committee on Monitoring International Labor Standards, National Research Council of the National Academies (2004), *Monitoring International Standards: Techniques and Sources of Information*, the National Academies Press.
- ILO Committee on Freedom of Association and Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations
- For informasjon om relevante ILO-standarder, se ILO Helpdesk.

Modul 7. Lønninger

Aktsomhetsvurderinger knyttet til lønn bør omfatte både om lønningene er i tråd med nasjonale lover og om de er i samsvar med OECDs retningslinjer om at lønn skal dekke de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier.⁵⁶ Denne modulen er derfor todelt: Lønninger i samsvar med nasjonale lover og Lønninger som dekker de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier.

Lønninger i samsvar med nasjonal lovgivning

Integrere ansvarlig næringsliv i bedriftens retningslinjer og styringssystemer

Retningslinjer

I tillegg til å vedta forpliktende retningslinjer om lønn, oppfordres bedriftene til å vedta retningslinjer som dreier seg om forhold som gir forhøyet risiko for at lønnsutbetalinger ikke er i samsvar med nasjonal lovgivning, for eksempel når det gjelder rekruttering og ansettelse av migrantarbeidere, bruk av underleverandører osv. Se tekstboks 14.

⁵⁶ OECDs retningslinjer, V.4b, fastslår: "Når flernasjonale selskaper opererer i utviklingsland, der det kanskje ikke finnes sammenlignbare arbeidsgivere, sørg for å gi de best mulige lønningene, godene og arbeidsforholdene innen rammene av myndighetenes retningslinjer. Disse bør relateres til bedriftens økonomiske stilling, men bør i alle fall være minst høye nok til å dekke de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier." Se også kapittel V av retningslinjene, som anbefaler at bedriftene respekterer menneskerettighetene, slik de er uttrykt i det internasjonale menneskerettighetsregelverket, inkludert ICESCR.

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

Lønn under minstelønnsbestemmelser er en risiko i alle ledd i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen, som er arbeidskraftintensiv og sysselsetter lavtlønte arbeidstakere. Bedriften bør derfor fokusere vurderingen sin på risikofaktorer på landsnivå. Alle land som ikke har sterke rettslige midler til å håndheve regelverket for lønn, eller mangler effektive mekanismer for kollektive forhandlinger, representerer en forhøyet risiko for brudd på minstelønnsbestemmelser.

Andre eksempler på risikofaktorer omfatter:

- Flere satser for minstelønn
- Arbeidstakerne har akkordbetaling
- Bransjen sysselsetter et stort antall migrantarbeidere⁵⁷
- Bransjen sysselsetter et stort antall arbeidstakere i uformelle ansettelsesforhold
- Arbeidstakerne bor på arbeidsstedet⁵⁸
- Arbeidsgiverne sysselsetter et stort antall unge arbeidstakere og/eller lærlinger
- Arbeidstakerne betales i kontanter i stedet for elektronisk (eller på andre sporbare måter)
- Arbeidstakerne er i stor grad analfabeter og/eller har lite utdanning

Leverandørvurderinger

Bedriftene bør prioritere leverandørvurderinger i innkjøpsland som har forhøyet risiko for ikke å implementere nasjonale minstelønnsbestemmelser.

⁵⁷. Migrantarbeidere kan mangle kunnskap om både nasjonale lover og mulighetene for å klage. Migrantarbeidere er også sårbare for lønnsdiskriminering.

⁵⁸. Trekk i lønnsutbetalingene for å bo på arbeidsstedet kan øke risikoen for at arbeidstakerne ikke får lovfestet minstelønn.

Leverandørvurderingen bør gi svar på om lønnsutbetalinger er i samsvar med nasjonale minstelønnsbestemmelser. Dette kan være vanskelig å fastslå i praksis, ettersom leverandørene ofte er uvillige til å dele informasjon om lønnsutgifter. Uavhengige tredjeparter som har tillit hos begge parter og ikke er engasjert i prisforhandlinger, kan bidra å dempe frykten for at åpenhet om kostnader vil påvirke prisforhandlingene. Bedriftene oppfordres til å stole på annet eksisterende veiledningsmateriell om hvordan de skal vurdere leverandører når det gjelder samsvar med minstelønnsbestemmelser. De som gjennomfører vurderingene, må ha god kunnskap nasjonal arbeidslovgivning.⁵⁹

I tillegg til at lønningene skal samsvare med nasjonal lovgivning, bør vurderingen også dekke følgende: om arbeidstakerne blir godt nok informert om lønningene sine, om utbetaling skjer til rett tid, om arbeidstakerne får klare lønns slipper som de forstår; om arbeidstakerne fritt kan velge hvordan de vil bruke lønningene sine; om eventuelle fratrekk i lønn er rimelige og i samsvar med nasjonale lover og kollektive avtaler; om det gis obligatoriske bonuser og/eller tillegg, om permisjon arbeidstakeren har rett til i følge arbeidslovgivningen blir betalt, inkludert svangerskapspermisjon, se modul 7, Arbeidstid; og om alle relevante trygdeavgifter blir betalt, innhentet og sendt.⁶⁰ I den grad det er mulig, bør leverandørvurderingen også omfatte lønnsdiskriminering og prøve å finne ut av om arbeidstakerne har ulike lønnsnivåer som følge av faktorer som kjønn, rase, nasjonalitet osv.

Leverandørvurderingene bør omfatte samtaler med arbeidstakere og fagforeningene og representative organisasjoner.

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet

Bedriften bør utarbeide en plan for korrigerende tiltak for å forebygge manglende etterlevelse av nasjonale minstelønnsbestemmelser. Eksempler på komponenter i en plan for korrigerende tiltak:

- Øke bevisstheten hos arbeidstakere – for eksempel gjennom opplæring, informasjonsmateriell, seminarer og kontinuerlig støtte. Eksempel på opplæring og informasjon som gis til arbeidstakerne, kan dekke:
 - krav til minstelønn
 - hvordan man leser en lønns slipper
 - hvordan man beregner lønn, ytelser og andre former for betaling

⁵⁹. Se også det franske nasjonale kontaktpunktets rapport om implementering av OECDs retningslinjer i tekstil- og klesbransjen.

⁶⁰. Se Better Work, Guidance Sheet 5 : Compensation

- prosedyrer for lønnsjusteringer (hvis relevant).
- Etablere styringssystemer for å avbøte risiko for manglende samsvar:
- Gi opplæring til HR-avdelingen eller andre relevante personer med ansvar for lønnsutbetalinger. Eksempler på emner omfatter: nasjonale lover og relevante kollektive avtaler; satser for regulært arbeid og overtidstimer; beregning av ytelser; hvordan beregne fratrukk og sikre at fratrukkene er rimelige og følger nasjonale lover; bokføring.
- Gi klare lønns slipper til arbeidstakerne.
- Etablere klare, komplette og nøyaktige lønningslister.
- Etablere utbetalingsmekanismer som reduserer risikoen for juks med utbetalingene (for eksempel automatiske utbetalinger).
- Avbøte risikoen for manglende muligheter til å utbetale minstelønn ved å forbedre systemene for produksjonsplanlegging og ved å etablere effektiv økonomistyring, ledelses- og planleggingsystemer.

Prøve å forebygge eller avbøte skade i bedriftens leverandørkjede

- Bedriften bør vurdere og forebygge sitt bidrag til skade gjennom prisforhandlinger og innkjøpspraksis. Se tekstboks 4 om ansvarlig innkjøpspraksis.
- Bedriften oppfordres til å bruke leverandører som oppfyller kravene til nasjonal minstelønn og tarifflønn.
- Bedriften oppfordres til å støtte leverandørene i arbeidet med å forebygge eller avbøte skade der det er mulig, ved å gi faglig veiledning – for eksempel om bokføring og økonomiske styringssystemer – og legge tilrette for kontakt med lokale tjenesteleverandører der de finnes og er egnet (for eksempel for å sørge for automatiske lønnsutbetalinger til arbeidstakerne).
- Siden det er en forbindelse mellom lønninger, kollektive forhandlinger og arbeidstid, bør bedriften gjennomføre aktsomhetsvurderinger av risikoen på disse områdene også, se modul 4 og modul 6.

Sikre eller samarbeide om forbedringer

Bestemme den egnede formen for avhjelpende tiltak

Betaling er ofte den mest egnede formen for avhjelpende tiltak. Imidlertid bør de avhjelpende tiltakene være i tråd med veiledningen i kapittel 6.4.

Lønningene dekker de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

Bedrifter oppfordres til å identifisere om det er land i leverandørkjeden hvor lønningene ikke dekker de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier. Se tekstsaks 14 for anbefalinger om hvordan dette kan gjøres. Bedriften bør være oppmerksom på at grupper av arbeidstakere kan være utestengt fra bestemmelsene om minstelønn og tariffønn, og derfor være utsatt når det gjelder lønninger som ikke dekker de grunnleggende behov. Eksempler på sårbare arbeidstakere omfatter:

- Arbeidstakere i uformell sektor
- Internasjonale migrantarbeidere⁶¹
- Arbeidstakere som er akkordbetalt

Der det er mulig og rimelig, bør bedriftene prioritere ytterligere aktsomhetsvurderinger i land som har de største avvikene mellom faktisk lønn og lønn som er nødvendig for å dekke grunnleggende behov.

Leverandørvurderinger

Hvis risikoen er fremtredende i et innkjøpsland, er det ikke sikkert at vurdering av enkeltleverandører vil føre til ny informasjon. Bedriftene oppfordres til å rådføre seg med interessenter, særlig arbeidstakere, fagforeninger og representative arbeidstakerorganisasjoner for å forstå hvor alvorlig avviket mellom lønnsutbetalingene og en lønn som dekker de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier er.

⁶¹ Lønnsatsene kan være ulike for internasjonale migrantarbeidere og nasjonale arbeidstakere.

Tekstboks 14. Kartlegging av innkjøpsland med høyere risiko

I praksis kan det være utfordrende å kartlegge land med forhøyet risiko for at lønninger ikke dekker de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier. Mange land har flere satser for minstelønn, og dette kan variere etter region, arbeidstakerens alder, aktivitet og yrke. Dette kan gjøre det vanskelig å beregne ett minstelønnsnivå per land per bransje. Dessuten vil det som avgjør om de gjeldende lønnssetningene dekker de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier være avhengig av hva varer og tjenester koster i området og av antall familiemedlemmer som forsørges.

Beregninger av levekostnadene i et område kan sammenstilles med minstelønnsnivåene i bransjen. Bedrifter kan også få et inntrykk av nivået på minstelønnssetningene ved sammenligne minstelønnene med lønningene i midtsjiktet for alle lønningene i landet (medianlønn). Medianlønn gir et bedre grunnlag for internasjonal sammenligning enn gjennomsnittsinntekt fordi den tar hensyn til forskjeller i inntektsspredning i mange land. En annen metode er å regne ut en terskellønn (for eksempel 60 prosent av medianlønnen i landet) og sammenligne den med minstelønn eller tarifflønn i bransjen. Den mest relevante minstelønnen er den satsen som gjelder for det største antall arbeidstakere i bransjen i et gitt land.

Overdreven bruk av overtid er i mange tilfeller en indikator for at lønningene ikke dekker de grunnleggende behovene for arbeidstakere og deres familier.

Gitt kompleksiteten i disse forholdene, oppfordres bedrifter til å samarbeide på bransjenivå med arbeidstakere, fagforeninger og sakkyndige for å identifisere høyrisikoland.

Søke å forebygge eller avbøte skade i bedriftens leverandørkjede

For en bedrift er samarbeid med en leverandør kanskje ikke nok til at lønnsnivået øker til et nivå som dekker de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier. I denne sammenhengen kan bedrifter i samråd eller samarbeid med fagforeninger og andre bedrifter overveie å engasjere seg på nasjonalt nivå eller bransjenivå for å støtte effektive ordninger for lønnsfastsetting og måter å håndheve ordningene på.

Bedriftene bør overveie følgende faktorer når de skal avgjøre dette:

- Hvor alvorlig risikoen er for at faktisk lønn ikke er lønn som er høy nok til å dekke grunnleggende behov
- Myndighetenes politiske vilje

- Hvor effektive de nåværende ordningene for lønnsfastsetting er
- Den generelle påvirkningskraften bransjen har på myndighetene (for eksempel prosentdel av landets totale vareeksport).

Et bredere engasjement kan anta flere former, og typen engasjement bør avspeile den spesifikke sammenhengen. Eksempel på former for engasjement kan være:

- Samarbeide med andre bedrifter om å vise støtte til lønninger som dekker de grunnleggende behovene til arbeidstakerne og deres familier; og/eller kollektive avtaler for hele bransjen som skal registreres og være rettslig bindende i henhold til nasjonale lover.
- Oppfordre leverandørene til å forhandle i retning lønninger som dekker de grunnleggende behovene.
- Forplikte seg til fortsatte anskaffelser i høyrisikoland hvis lønningene blir tariffestet og integrert i nasjonale lover som støtter lønninger som dekker grunnleggende behov.

Bedrifter oppfordres til å utarbeide strategier for felles tiltak. Det kan imidlertid være en lang prosess å komme i dialog med myndighetene. Mens de engasjerer seg på myndighetsnivå bør bedrifter fokusere på å etterleve nasjonale lover, retten til å danne eller gå inn i en fagforening og representative organisasjoner og retten til å føre kollektive forhandlinger.

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- OECD Guidelines for Multinational Enterprises, Chapter V, Paragraph 4.b.
- ILO Protection of Wages Convention, 1949 (No. 95) and Recommendation, 1949 (No. 85)
- ILO Minimum Wage Fixing Convention, 1970 (No. 131) and Recommendation, 1970 (No. 135)
- ILO Protection of Workers' Claims (Employer's Insolvency) Convention, 1992 (No. 173) and Recommendation, 1992 (No. 180)
- UNs Charter on Social, Economic and Cultural rights, article 7
- Universal Human Rights Declaration, Article 23

Innledning til miljømodulene

Sko- og klesbransjen er svært mangfoldig, med sluttprodukter som spenner fra ferdigsydde plagg til vernesko og -klær til luksusvarer. Hvert ledd i leverandørkjeden påvirker miljøet. På grunn av stor variasjon i prosesser, og hvilke produkter som inngår i og kommer ut prosessene, varierer omfanget og typen av miljøbelastninger mye fra ett produksjonstrinn til et annet.

Modul 8-11 gir veiledning om hvordan man skal gjennomføre aktsomhetsvurderinger av miljøpåvirkninger som primært forekommer i leverandørkjeden til sko- og klesbransjen. Spørsmål som dekkes i disse modulene er valgt ut på grunnlag av kjente risikoer for miljøpåvirkning i bransjen. De er imidlertid ikke altomfattende. Når en bedrift kartlegger risikoer i sin leverandørkjede, kan den identifisere andre miljørisikoer enn de som er nevnt her.

En betydelig del av de produktrelaterte miljøskadene kan påvirkes i produktets designfase. Som en del av aktsomhetsvurderingen bør bedriftene derfor iverksette tiltak for å forstå miljørisikoen forbundet med produktene deres og innføre kontrollmekanismer i produktenes designfase for å redusere denne risikoen.⁶² I produktutviklingssammenheng bør bedriftene tenke på miljøegenskapene til produktet sammen med forhold som egnethet, kostnad og etterspørsel. Når det avgjøres om et produkt skal gå fra design til utvikling, kan følgende overveies:

- *Materialvalg*: Noen materialer har en høyere risiko for negativ miljøpåvirkning enn andre. Dette gjelder også for emballasje.
- *Bruksfasen* (for eksempel bruk, vask, tørking, stryking og reparasjon): Mange miljøskader – særlig vann- og energiforbruk – forekommer mens produktet er i bruk, og spesielt når det vaskes.
- *Avhending*: Den samlede påvirkningen til et produkt på miljøet blir også avgjort av om produktet kan gjenbrukes eller resirkuleres og

⁶² Antall produktlinjer kan påvirke typen og omfanget av aktsomhetsvurderingen til en bedrift.

hvor enkelt det er å bruke det om igjen og resirkulere det. I tillegg kan produkter med svært korte bruksfaser (for eksempel bare 3-6 måneder), bidra mer til ressursutarming enn produkter som varer lenger.

Generelt oppfordres bedrifter til å vurdere miljøpåvirkningene i hele livssyklusen til produktet i den grad dette er mulig; bedriften kan imidlertid ha en risikobasert tilnærming og prioritere de alvorligste risikoene.

Modul 8. Farlige kjemikalier

Denne modulen fokuserer på miljøpåvirkningene fra farlige kjemikalier. For informasjon om HMS-risiko, se modul 5, helse og sikkerhet på arbeidsplassen.

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurdering

Bedriften bør:

- Vurdere kjemikaliene som vanligvis brukes i produksjonen av varer i sin bransje, med vekt på å kartlegge skadelige og farlige kjemikalier og kjemikalier med begrensninger for bruk. Bedriftene oppfordres til å stole på eksisterende informasjon og ressurser.
- Identifisere produksjonsledd med høyere risiko for bruk av skadelige og farlige kjemikalier og kjemikalier med begrensninger for bruk i egen virksomhet og i leverandørkjeden. For de fleste bedrifter i sko- og klesbransjen finnes den høyeste risikoen i produksjonen av tekstiler og i garveriene.
- Identifisere land med høyere risiko for bruk av farlige kjemikalier, det vil si land som ikke regulerer bruken av kjemikalier på adekvat måte eller ikke håndhever eksisterende forskrifter.
- Sette opp en liste over kjemikalier som brukes i produksjonen og fremstillingen av bedriftens produkter (etter en risikobasert tilnærming).
 - Som utgangspunkt kan bedriften kartlegge de vanligste kjemiske gruppene som brukes i fremstillingen av dens produkter og systematisk arbeide for å lage en mer omfattende liste over kjemikalier.

- En bedrift med mange og forskjellige produktlinjer kan prioritere vurderingen av produkter som er forbundet med høyere risiko for farlige kjemikalier først og systematisk jobbe med å lage en mer omfattende liste over kjemikalier.

Leverandørvurderinger

- Bedriftene bør arbeide med å kartlegge leverandører som opererer i land med høyere risiko og i produksjonsledd med høyere risiko (for eksempel tekstilproduksjon og garving).
- Bedriftene kan stole på eksisterende veiledningsmateriell og engasjere seg i eksisterende troverdige bransjeinitiativ for å vurdere leverandører.
- Leverandørvurderinger bør omfatte besøk hos produsent, kjemiske tester og kvalitetssertifikater.
- Der det er relevant, oppfordres bedriftene til å finne ut om trykking eller andre prosesser med høyere risiko for bruk av farlige og skadelige kjemikalier foretas av leverandøren eller settes bort.

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet

Som del av sin planen for korrigerende tiltak, oppfordres bedriften til å:

- Støtte utviklingen av og ta i bruk en felles Manufacturing Restricted Substances List (MRSL) for hele bransjen på grunnlag av troverdige vitenskapelig baserte vurderinger av farer (vurdering av miljø- og helserisikoer).⁶³

⁶³. En vurdering av miljørisikoer inkluderer fareidentifisering, farekarakterisering, eksponeringsvurdering og risikokarakterisering. De første to stegene anses som prosessen for farevurdering. Metoden for vurdering av miljørisikoene bør være i tråd med OECDs retningslinjer. Se OECD Environmental Risk Assessment Toolkit

En vurdering av helserisikoer inkluderer også fareidentifisering, farekarakterisering, eksponeringsvurdering og risikokarakterisering. Metoden for vurdering av helserisikoene bør være i tråd med veiledningen til Verdens helseorganisasjon. International Programme on Chemical Safety, WHO Human Health Risk Assessment Toolkit: Chemical Hazards. Helserisikoer blir også omtalt i modul 5, Helse og sikkerhet på arbeidsplassen

- Bidra til at bransjen utvikler en felles liste over kjemikalier som er skadelige eller farlige, men som ennå ikke er omfattet av begrensninger i bruk, og hvor det ennå ikke er utviklet et fullgodt substitutt. Bedrifter bør satse på å fase ut bruken av slike kjemikalier etter hvert som gode alternativer blir utviklet. Listen over slike kjemikalier bør kommuniseres til kjemikalieleverandørene.

Som del av planen for korrigerende tiltak, bør bedriften:

- Umiddelbart slutte å bruke forbudte kjemikalier på MRSL-listen.
- Ta i bruk erstatninger for kjemikalier på MRSL-listen basert på vitenskapelige data og internasjonalt aksepterte metoder for å vurdere farer, og eksisterende substitusjonslister. Bedriften bør sikre at alle potensielle skadevirkninger forbundet med bruk av kjemikaliet (for eksempel vann- eller energiforbruk) vurderes før man gjør endringer.
- Benytte den beste tilgjengelige teknikk (Best Available Techniques - BAT) som er definert i BAT-referansedokumentene for bransjen, eller deler av bransjen.⁶⁴
- Implementere en robust plan for kjemikaliekontroll på bedriftsnivå som omfatter sikker lagring av kjemikalier, merking av kjemikalier, bruk av verneutstyr og at HMS-datablader er tilgjengelige for alle som håndterer kjemikalier. Risiko for skade skal først forebygges ved fjerning, erstatning eller fullstendig isolasjon med faglige tiltak; deretter – hvis ikke dette er mulig – med kontroll av farene via barrierer, isolasjon, vern, avskjerming eller effektiv lokal ventilasjon; og som siste utvei ved bruk av verneutstyr. Bedrifter bør stole på eksisterende veiledningsmateriell og standarder for kjemikaliehåndtering.
- Sikre adekvat opplæring for ledelse og arbeidstakere om hvordan kjemikalier skal brukes, lagres osv.

Bedriften kan også vurdere om bedriftens eksisterende forretningsmodell gir insentiv for ressursøkonomisering og utveksling av kunnskap, eller om den stimulerer til overforbruk og misbruk av kjemikalier. For å redusere

⁶⁴. Se Integrated Pollution Prevention and Control, Best Available Techniques Reference Document for the Textiles Industry, (2003)

bruken av skadelige kjemikalier, kan bedriften velge å innføre innovative forretningsmodeller (for eksempel leasing av kjemikalier) der det er egnet.

Søke å forebygge eller avbøte skade i bedriftens leverandørkjede

Bedriften oppfordres til å:

- Støtte utviklingen av og ta i bruk en felles MRSL-liste for bransjen, basert på troverdig vitenskapelig basert risikovurdering (miljø- og helserisikoer).
- Kommunisere MRSL-listen (og alle ekstra forventninger knyttet til bruk av kjemikalier) til alle leverandører med forhøyet risiko knyttet til kjemikaliebruk, uansett hvor de befinner seg.
- Kartlegge erstatninger for kjemikalier på MRSL-listen basert på vitenskapelige data og internasjonalt aksepterte metoder for å vurdere farer og risikoer. Bedriften kan bruke eksisterende og troverdige substitusjonslister. Bedriften bør vurdere andre potensielle skadevirkninger (for eksempel vann- eller energiforbruk) før erstatninger tas i bruk.
- Støtte leverandørenes arbeid med implementering av planer for korrigerende tiltak. I sitt samarbeid med leverandørene om håndtering av kjemikalier, oppfordres bedriftene til å utpeke en kontaktperson for kjemikaliehåndtering. Leverandøren bør på samme måte etablere et kontaktpunkt for bedriften.
- Vedta retningslinjer for bruk av underleverandører, hvis det er vanlig praksis, for å avbøte skaderisikoen forbundet med dette. Se tekstboks 2 om underleveranser.

Bedriften oppfordres til å fortsette å samarbeide med leverandøren mens planer for korrigerende tiltak gjennomføres. Hvis leverandøren imidlertid fortsetter å ignorere grensene for eller forbudet mot bruk av farlige kjemikalier på MRSL-listen, bør bedriften innstille ordrene eller bryte kontakten til leverandøren har sluttet å bruke disse kjemikaliene.

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- OECD Guidelines for the Testing of Chemicals
- OECD Principles of Good Laboratory Practice (GLP)

- OECD Recommendation of the Council on Implementing Pollutant Release and Transfer Registers
- OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, kapittel VI Miljø.

Ressurser

- Environmental Risk Assessment Toolkit, OECD
- Enterprise-level indicators for resource productivity and pollution intensity, UNIDO / UNEP RECP Programme
- World Health Organization (WHO) Human Health Risk Assessment Toolkit
- OECD (2011), «Chapter 2: SIDS, The SIDS Plan and the SIDS Dossier» i *Manual for Investigation of HPV Chemicals*
- FN (2011): *The Globally Harmonized System of Classification and Labelling of Chemicals* (GHS)
- OECD eChem Portal
- OECD Pollutant Release and Transfer Register
- OECD Portal on Perfluorinated Chemicals
- OECD: «OECD Substitution and Alternatives Assessment Toolbox (OECD SAAToolbox)»
- European Chemical Substances Information System (ESIS)
- Environment and Climate Change Canada, Clearing House, Textile Mills and Clothing Manufacturing
- OECD, Emission Scenario Documents (ESD)
- OECD, Frameworks and Guides for Substitution of Chemicals, OECD Meta-Review (OECD)
- Chemical Leasing Programme (UNIDO)

Modul 9. Vann

Vannforbruk

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

- I leverandørkjeden til sko- og klesbransjen er de mest vannintensive prosessene bomullsdyrking, garving og tekstilproduksjon (for eksempel forbehandling, farging/trykking og ferdigstilling).
- Bedriften bør undersøke hvorvidt bomullsdyrking, skinngarving og tekstilproduksjon (og alle andre vannintensive prosesser) i leverandørkjeden foregår i områder med vannunderskudd, i den grad det er mulig.⁶⁵ Bedriftene oppfordres til å bruke eksisterende ressurser til å identifisere områder med vannunderskudd.⁶⁶

Leverandørvurdering

- Bedriftene bør prioritere oppfølging av leverandører som gjennomfører prosesser med høyt vannforbruk i land eller på steder med risiko for vannunderskudd. For mange aktører som opererer i sko- og klesbransjen, betyr dette vurdering av bomullsproduksjon, garving og tekstilproduksjon.

⁶⁵ Vannunderskudd oppstår når etterspørselen etter vann overstiger den tilgjengelige mengden i en viss periode eller når dårlig kvalitet begrenser bruken av vannet. Vannknapphet, vannkvalitet, vannføring og tilgangen til vann har betydning for vannunderskudd.

⁶⁶ Se OECD (2015).

- Det kan være vanskelig å kartlegge individuelle leverandører med virksomhet oppstrøms fra bedriften. Bedriftene oppfordres til å bruke anbefalingene i tekstboks 3.

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet

- Bedriften oppfordres til å implementere den beste tilgjengelige teknikk (Best Available Techniques - BAT) som definert i BAT-referansedokumentene for bransjen eller deler av bransjen.⁶⁷
- Der det er risiko for skade på miljøet, bør bedriften ikke bruke mangel på vitenskapelige bevis som grunn til å vente med å innføre kostnadsineffektive tiltak for å forebygge eller minimere denne miljøskaden på en måte som er i tråd med vitenskapelig og faglig kunnskap om risikoene, inkludert risiko for helse og sikkerhet.
- Bedriftene kan også stole på eksisterende veiledningsmateriell om hvordan de skal bidra til mer effektiv bruk av vann og/eller redusert avhengighet av ferskvann innen tekstilproduksjon, garverier og bomullsdyrking. Eksempler på metoder inkluderer: investeringer i vannsparende utstyr; gjenbruk av vann og reduksjon av vannbruk (for eksempel farging). Policy og opplæring bør alltid støtte planer for bedre håndtering av vannressurser.

Søke å forebygge eller avbøte skade i bedriftens leverandørkjede

- Bedriften bør finne ut om den kan bruke produsenter som er lokalisert i områder med vannunderskudd på ansvarlig måte – for eksempel ved å bidra til mer effektiv bruk av vann og/eller ved å gjøre prosessene hos leverandørene mindre avhengige av ferskvann. Hvis bedriften vurderer å øke innkjøpene sine fra produsenter i slike utsatte områder, bør den vurdere hvordan det økte vannforbruket dette vil medføre skal takles.
- I tilfeller der bedriften ikke kan bruke produsenter fra områder med vannunderskudd på ansvarlig måte, bør den flytte innkjøpene sine til produsenter som befinner seg i områder som ikke har vannunderskudd.

⁶⁷. Se IPPC (2003).

- I tilfeller der bedriften finner ut at den kan bruke produsenter fra områder med vannunderskudd på ansvarlig måte, oppfordres den til å støtte leverandørene med å utvikle og gjennomføre planer for mer effektiv bruk av vann og/eller gjøre prosessene mindre avhengige av ferskvann.
- Bedriftene bør kommunisere med leverandørene om hvorfor effektiv bruk av vann er viktig, både for samfunnet og for deres bedrift.

Forurensning og behandling av avløpsvann

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

- Bedriften bør kartlegge hvilke ledd i leverandørkjeden som er forbundet med stor risiko for vannforurensning og behov for behandling av avløpsvann. I sko- og klesbransjen er det sannsynlig at dette gjelder bomullsdyrking og våtbehandling (tekstiler og skinn).
- Bedrifter bør finne ut om våtbehandling finner sted i land med høy risiko. Dette gjelder blant annet faktorer som:
 - Har landet (eller produksjonsklyngen) tilstrekkelig infrastruktur for avløpsvann?
 - Håndhever landet forskriftene for avløpsvann på en tilfredsstillende måte (foretas det for eksempel troverdige inspeksjoner)?
- Data på landsnivå kan være utilstrekkelig for å avgjøre dette. Man bør se på lokale forhold (for eksempel risiko for lekkasje til jordsmonn og drikkevannskilder, uttynningskapasiteten og sårbarheten til de mottakende vannkildene).

- Når det gjelder bomull, bør bedriften finne ut om bomullen dyrkes i øvre nedslagsfelt og derfor utgjør en risiko for forurensning av vannreservoarer.⁶⁸
- Bedriftene bør finne ut om bomullen dyrkes i land som har dårlig regelverk for kjemikaliebruk knyttet til bomullsdyrking (for eksempel kunstgjødsel og plantevernmidler) og/eller utilfredsstillende håndheving av slikt regelverk

Leverandørvurdering

- Bedriftene bør prioritere leverandører i produksjonsledd som har høyere risiko og er lokalisert i land eller på steder med høyere risiko (for eksempel øvre nedslagsfelt). For mange bedrifter som opererer i sko- og klesbransjen, betyr dette vurdering av bomullsproduksjon, garving og tekstilproduksjon.
- Det kan være vanskelig å kartlegge individuelle leverandører med virksomhet oppstrøms fra bedriften. Bedriftene oppfordres til å bruke anbefalingene i tekstboks 3.

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet

- Bedriften oppfordres til å implementere de beste tilgjengelige teknikkene (Best Available Techniques - BAT) som definert i BAT-referansedokumentene for bransjen eller deler av bransjen.⁶⁹
- Der det er en risiko for skade på miljøet, bør bedriften ikke bruke mangel på vitenskapelig bevis som grunn til å utsette kostnadsineffektive tiltak for å forebygge eller minimere slik skade på en måte som følger vitenskapelig og faglig forståelsen av risikoene, og inkluderer risiko for helse og sikkerhet.
- Bedriftene kan stole på eksisterende veiledningsmaterieell, og noe av dette er nevnt under. Vanligvis vil en plan for korrigerende tiltak omfatte:

⁶⁸. UNEP (2010), "Sick Water, The Central Role of Wastewater Management in Sustainable Development; A Rapid Response Assessment" United Nations Environment Programme, Geneva

⁶⁹. Se integrert IPPC (2003).

Bomullsdyrking

- ansvarlig håndtering av kunstgjødsel og plantevernmidler
- optimalisering av vannforbruk og vanning
- der det er mulig, implementering av beste tilgjengelig teknikker (BAT)
- opplæringstilbud for bønder

Våtbehandling (tekstilfabrikker og garverier)

- Ansvarlig bruk av kjemikalier, se modul 8. Farlige kjemikalier
- Effektiv behandling av avløpsvann – effektiv drift og vedlikehold av vannrenseanlegg
- Faglig opplæring i drift og vedlikehold av vannrenseanlegg for vann som brukes på fabrikken, hvordan de ulike trinnene i renseprosessen fungerer, måling av avløpsvannet samt prøvetaking og analyse.
- Støtte til vannbehandling som fører til nullutslipp av kjemikalier eller resirkulering av vann (der det er mulig).

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper kapittel VI Miljø.
- OECD Principles on Water Governance

Ressurser

- OECD (2015), Stakeholder Engagement for Inclusive Water Governance, OECD Studies on Water, OECD Publishing, Paris
- OECD (2015), "Securing Water, Sustaining Growth", Report of the GWP/OECD Task Force on Water Security and Sustainable Growth, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris
- IPPC (2003): Best Available Techniques Reference Document for the Textiles Industry, European Commission, Brussels
- IPPC (2013): Best Available Techniques Reference Document for the Textiles Industry, European Commission, Brussels
- UNGC (2010), The CEO Water Mandate, Guide to Responsible Business Engagement with Water Policy, United Nations Global Compact, Geneva.

Modul 10. Utslipp av klimagasser

Klimaendringene er en vidtrekkende utfordring som angår alle. Bedriftene i sko- og klesbransjen bruker mye energi og har store klimagassutslipp og er derfor viktige aktører i overgangen til et lavutslippssamfunn.

Denne modulen gir ingen fullstendig veiledning om hvordan bedrifter skal måle og redusere sine klimagassutslipp. Temaet for denne modulen er klimagassutslipp og aktsomhetsvurderinger. Bedrifter oppfordres til å bruke eksisterende veiledningsmateriell om hvordan de skal måle, redusere, overvåke og rapportere klimagassutslipp i sin egen virksomhet og i leverandørkjeden.

Måle klimagassutslipp

Å måle bedriftens klimagassutslipp er et viktig første skritt på veien mot å redusere klimafotavtrykket til en bedrift. Dette hjelper bedriften med å vurdere sin påvirkning på klimaet og legge kostnadseffektive planer for utslippsreduksjon. Bedriftene kan måle klimagassutslippene på flere ulike nivåer.

VIKTIGE BEGREPER

CO₂-utslipp - CO₂-ekvivalenter – Den vanlige måleenheten for å angi globalt oppvarmingspotensial (global warming potential, GWP) for hver av de seks klimagassene uttrykt som GWP for én enhet karbondioksid. Slik har man et felles grunnlag å vurdere utslipp (eller unngå utslipp) av ulike klimagasser.

Klimagasser – Gasser som forårsaker global oppvarming og klimaendring når de slippes ut i atmosfæren. De viktigste klimagassene er karbondioksid (CO₂), metan (CH₄) og lystgass (N₂O). Hydrogenfluorkarboner (HFK), perfluorkarboner (PFK) og svovelheksafluorid (SF₆) er mindre fremtredende – men svært kraftige – klimagasser.

Kilde: OECD, Transition to a Low-carbon Economy: Public Goals and Corporate Practices, 2010

- **Egen virksomhet:** Bedrifter oppfordres til å jobbe mot å måle klimagassutslipp som skyldes egne aktiviteter – dette kan være virksomheter som eies eller kontrolleres av bedriften, og som fører til utslipp rett ut i atmosfæren (direkte utslipp) eller bedriftens forbruk av innkjøpt strøm, oppvarming, damp og kjøling (indirekte klimagassutslipp, fra produksjon av energi som bedriften bruker).
- **Leverandørkjeden:** Bedriftene kan måle utslippene i hele leverandørkjeden, slik at de kan identifisere de største mulighetene for utslippsreduksjon. Dette kan føre til at beslutninger om bedriftens aktiviteter og produktene den kjøper, selger og produserer blir mer bærekraftige.
- **Produkt:** Bedriftene kan måle klimagassutslippene forbundet med produksjon og transport av et spesifikt produkt. En livssyklusanalyse av et produkts klimagassutslipp gjør at bedriften kan ta informerte valg for å redusere klimagassutslipp fra produktene de designer, lager, selger, kjøper eller bruker.

Bedrifter med begrensede ressurser oppfordres til å begynne med å måle klimagassutslipp fra egen virksomhet. De oppfordres likeledes til å dele data om klimagassutslipp forbundet med vanlige materialer og prosesser med andre aktører i bransjen.

Redusere utslippene

Bedriften bør ta en risikobasert tilnærming og samle ressursene der klimagassutslippene er størst. Når bedriftene skal søke å redusere utslippene i leverandørkjeden, bør de bruke sin påvirkningskraft på leverandørene til å oppfordre disse og/eller støtte dem direkte i å gjennomføre tiltak for å redusere leverandørens klimagassutslipp.

Bedrifter bør unngå å bruke mangel på fullt vitenskapelig bevis som grunn til å utsette kostnadsineffektive tiltak for å forebygge eller minimere klimagassutslipp, i tråd med den vitenskapelige og faglige forståelsen av risikoene.

Tabell 13. Eksempler på tiltak for å redusere klimagassutslipp og overvåke forbedringer på ulike steg i et produkts livssyklus

Risikofaktor	Eksempler på tiltak for å redusere klimagassutslipp og måle forbedringer
Fibervalg	I designfasen: vurdere klimagassutslipp fra produksjon av et materiale sammen med andre egenskaper, som egnethet, kostnad og etterspørsel. ¹ For eksempel har kunstfibre ofte relativt høye klimagassutslipp som følge av den energien som kreves til produksjon av råmaterialet. Omvendt har plantefibre, for eksempel bomull og lin, relativt lave utslipp av klimagasser fra produksjonen, mens lin har vesentlig lavere utslipp i produksjonsfasen på grunn av et relativt lite behov for plantevernmidler, kunstgjødsel og vanning.
Ferdigstilling av tekstiler	<ul style="list-style-type: none"> • Lage en energistyringsplan for hele selskapet. • Ta i bruk de beste tilgjengelige teknikker (Best Available Techniques - BAT) som definert i BAT-referansedokumentene for bransjen eller deler av bransjen.³ • Implementere energieffektiviseringstiltak (for eksempel enøk-teknologi, optimalisering av dampproduksjon og trykkluft, gjenvinning av spillvarme fra avløpsvann og spillgass, prosessoptimalisering) • Implementere enøktiltak (for eksempel implementering av energisparing gjennom forbedringer i prosessen og reaksjonsforholdene).⁴ • Forbedre produksjonskvalitet for å redusere behovet for å bruke ressurser på å rette opp feil. • Montere og bruke nøyaktige målere og/eller måleprogrammer for å kunne måle forbruk og å initiere forbedringer.
Transport	<ul style="list-style-type: none"> • Redusere behovet for flyfrakt ved å implementere ansvarlig innkjøpspraksis som skissert i tekstboks 4. Vurdere plasseringen av lager og distribusjonssenter med mål om å redusere transportbehovet. • Kreve at transportørene rapporterer data for CO₂-utslipp.⁵ • Måle utslipp (knyttet til transport) kvartalsvis i forretningsenhetene (for eksempel produksjons- og monteringsenheter, distribusjonssenter og kundesenter).
Emballasje	<ul style="list-style-type: none"> • Redusere størrelsen på emballasjen. • Benytte materialer som kan brukes om igjen eller resirkuleres.
Bruksfase	<ul style="list-style-type: none"> • Benytte materialer som kan brukes om igjen eller resirkuleres.⁶ • Designe holdbare produkter som har lengre bruksfase.

Risikofaktor	Eksempler på tiltak for å redusere klimagassutslipp og måle forbedringer
Bruksfasen er ofte den største bidragsyteren til klimagassutslipp.	<ul style="list-style-type: none"> • Øke kundenes bevissthet om atferd som reduserer utslipp, for eksempel å vaske klærne sjeldnere, å vaske klærne i kaldt vann, å bruke konsentrerte vaskemidler med mindre emballasje, å lufttørke klærne, å justere tørkeprosessene etter stofftype.⁷ • Tenke på potensielle klimagassutslipp fra et produkt sammen med andre egenskaper, for eksempel egnethet, kostnad og etterspørsel, når det skal vurderes hvilke materialer som skal brukes i et produkt.⁸

Fotnoter

1. Den spesifikke fibertypen kan også påvirke bruksfasen. For eksempel er det mer sannsynlig at noen fibre, for eksempel lin, blir strøket. Andre fibre, for eksempel polyester, kan trenge mindre energi på å tørke.
2. BSR (2009), Apparel Industry Life Cycle Carbon Mapping
3. Se Integrated Pollution Prevention and Control (IPPC) (2003), Best Available Techniques Reference Document for the Textiles Industry, European Commission
4. I noen tilfeller har det vært effektivt å vurdere generelle metoder for å redusere energiforbruket og prosessspesifikke teknikker for hvert spesialtekniske område hver for seg. UNIDO og det japanske departementet for internasjonal handel og industri (MITI), Japan (1992), utdrag fra et seminar om energiøkonomisering i tekstilindustrien.
5. Mens transportfirmaene i økende grad kartlegger CO₂-data, er det stor forskjell på hvor mye data som kartlegges og kommuniseres når det gjelder kundene.
6. Imidlertid viser livssyklusanalyser at klimagassutslipp relatert til avhending av klær er svært små, og dette skyldes generelt at det oppstår små mengder metan ved nedbryting av naturfibre. Se BSR (2009), Apparel Industry Life Cycle Carbon Mapping
7. OECDs retningslinjer avspeiler forventningen om at selskapene "skal fremme et høyere bevissthetsnivå blant kundene om påvirkningen på miljøet ved å bruke bedriftens produkter og tjenester". OECDs retningslinjer, VI, 6c.

Kommunisere

Klimagassprotokollen (Greenhouse Gas Protocol - GHG) er den internasjonalt anerkjente standarden for bedrifters beregning og rapportering av klimagassutslipp.⁷⁰

Samarbeid

Bedriftene oppfordres til å samarbeide om å måle, redusere, overvåke og rapportere klimagassutslipp. Eksempel på former for samarbeid kan være:

- Utvikle et felles verktøy for hele bransjen for å måle og spore klimagassutslipp av spesielle fibre, produkter og produksjonsprosesser
- Dele god praksis
- Etterspørre myndighetenes målsettinger og tiltak når det gjelder reduksjon av klimagassutslipp.

Samarbeid er særlig relevant for små og mellomstore bedrifter som kan mangle ressurser til å måle klimagassutslipp på en adekvat måte for alle sine produkter eller hele leverandørkjeden.

Ressurser

- Greenhouse Gas Protocol Corporate Value Chain (Scope 3) Accounting and Reporting Standard
- Greenhouse Gas Protocol Product Life Cycle Accounting and Reporting Standard
- (2003), Integrated Pollution Prevention and Control, Best Available Techniques Reference Document for the Textiles Industry, European Commission
- (2010), "NRDC's Ten Best Practices for Textile Mills to Save Money and Reduce Pollution", Clean by Design, National Resource Defence Council (dvs. (2010))
- Industrial Assessment Center (IAC) as part of the US Department of Energy (DOE)
- Hasanbeigi, A. (2010), Energy-Efficiency Improvement Opportunities for the Textile Industry

⁷⁰. GHG-protokollen er et partnerskap med ulike interessenter dannet av Verdens ressursinstitutt (WRI) og Verdens næringslivsråd for bærekraftig utvikling (WBCSD). Klimagassprotokollen utvikler internasjonalt aksepterte standarder og verktøy for beregning og rapportering av klimagassutslipp og arbeider for at disse skal tas i bruk, for på denne måten å oppnå en global lavutslippsøkonomi.

Modul 11. Bestikkelser og korrupsjon

Bestikkelser og korrupsjon er lovbrudd som kan føre til mange andre former for misligheter som håndteres i denne veilederen, inkludert barnearbeid, tvangsarbeid, diskriminering og brudd på HMS-standarder. OECDs anti-bestikkelseskonvensjon og anbefaling fra 2009 etablerer rettslige forpliktelser for landene som har underskrevet konvensjonen, om å kriminalisere bestikkelse av utenlandske offentlige tjenestemenn i internasjonale forretningstransaksjoner, og beskriver en rekke tiltak for effektiv korrupsjonsbekjempelse. Det er det første og eneste internasjonale anti-korrupsjonsdokument som fokuserer på "leverandørsiden" av bestikkelsestransaksjonen.

Integrere ansvarlig næringsliv i bedriftenes retningslinjer og deres styringssystemer

Bedriftene bør vurdere anbefalingene i OECD Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics, and Compliance (OECDs veileder for god praksis om internkontroll, etikk og regler), som omfatter:

- Sterk, eksplisitt og synlig støtte og engasjement fra toppledelsen til selskapets programmer eller tiltak for internkontroll, etikk og regler for å forebygge og oppdage bestikkelser, deriblant bestikkelser av utenlandske offentlige tjenestemenn.
- Klart uttrykt og synlige retningslinjer som forbyr bestikkelser, deriblant bestikkelser av utenlandske offentlige tjenestemenn.
- At én eller flere ansatte på ledelsesnivå har ressurser og myndighet til å overvåke selskapets tiltak for å hindre bestikkelser, deriblant bestikkelser av utenlandske offentlige tjenestemenn, og har myndighet til å rapportere forhold direkte til uavhengige overvåkningsorganer, for eksempel interne revisorkomiteer for styrer eller tilsynsorganer.

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Vurderingsprosess

Ved kartlegging av risikoer for bestikkelser og korrupsjon bør bedriften vurdere fem brede risikogrupper – land, bransje⁷¹, transaksjon, forretningsmuligheter og forretningssamarbeid.⁷² Det er også viktig at risikovurderingen inkluderer type og frekvens av interaksjonene med landets egne eller utenlandske offentlige tjenestemenn og, kanskje aller viktigst, av hvilken type bedriftens eksisterende og potensielle forretningsforhold er.⁷³

Risikovurdering bør foregå internt for å undersøke i hvilken grad interne strukturer eller prosedyrer kan øke risikonivået. Vanlige risikofaktorer er tatt med i tabell 15. I denne prosessen kan bedriftene vurdere i hvilken grad internkontrollen blir gjennomført i samsvar med OECD Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics and Compliance.

⁷¹. OECD Foreign Bribery Report (desember 2014) som analyserer bestikkelser av utenlandske offentlige tjenestemenn fra 1999 til midten av 2014, viser at produksjonssektoren stod for 8 % av tilfellene av bestikkelser, mens jordbrukssektoren stod for 4 %. Grossister og detaljister representerte 4 %, og andre serviceaktiviteter, for eksempel leasing, stod for 1 % av tilfellene.

⁷². Se “Principle 3, Risk Assessment” i UK Ministry of Justice (2010).

⁷³. OECD Foreign Bribery Report (desember 2014) viser at mellom 1999 og midten av 2014 involverte 71 % av bestikkelser av utlendinger bestikkelser med bruk av mellommenn, deriblant agenter, juridiske rådgivere, etablering av interne selskaper med avgrensede oppgaver, forretningspartnere og regnskapsførere.

Tabell 14. Eksterne integritetsrisikofaktorer

Risikofaktor	Eksempler
Faktorer forbundet med land	<p>Bedriften opererer i land med høy risiko for bestikkelser og korrupsjon:</p> <ul style="list-style-type: none"> • det er en oppfatning at det er høye nivåer for korrupsjon i offentlig og/eller privat sektor • fravær av effektivt implementerte lover mot bestikkelser, inkludert at dette ikke omfattes av straffeloven, og fravær av bedriftsansvar for slike straffbare handlinger • utenlandske myndigheter, medier, det lokale forretningsmiljøet og det sivile samfunnet fremmer ikke åpenhet i anskaffelser og investeringer
Bransjerisikoer	<p>Relevante eksempler for sko- og klesbransjen inkluderer:</p> <ul style="list-style-type: none"> • transport og lagring¹ • grossist- og detaljhandel² • produksjon: bedriftsinspeksjoner foretatt av lokale byråer i høyrisikoland kan utgjøre en økt risiko
Transaksjonsrisikoer	<p>I et høyrisikoland kan transaksjoner som involverer offentlige tjenestemenn være årsak til høyere risiko for bestikkelser:</p> <ul style="list-style-type: none"> • offentlige anskaffelser, tollklarering, gunstige skattebestemmelser, lisenser og tillatelser³ • interaksjon med tjenestemenn i statseide bedrifter, politimyndighet, toll, transport, lokale myndigheter, miljømyndigheter, innkjøpere og skattemyndighetene

1. Se Transparency International, "Corruption Perceptions Index" og Transparency International, "Bribe Payers Index" (dvs. indeks for betalere av bestikkelser);
2. Grossist- og detaljhandelen stod for 4 % av gjennomførte tilfeller av bestikkelser av utlendinger mellom 1999 og midten av 2014. OECD Foreign Bribery Report
3. Transport og lagring stod for 15 % av gjennomførte tilfeller av bestikkelser av utlendinger mellom 1999 og midten av 2014. OECD Foreign Bribery Report. Offentlige anskaffelser var involvert i 57 % av gjennomførte tilfeller av bestikkelser av utlendinger mellom 1999 og midten av 2014. OECD Foreign Bribery Report

Tabell 15. **Bedriftsinterne integritetsrisikofaktorer**

Risikofaktor	Eksempler
Policy og opplæring	<ul style="list-style-type: none"> ● Mangel på et klart anti-korrupsjonsbudskap fra toppledelsen. ● Mangel på et klart budskap om at bestikkelse av utenlandske offentlige tjenestemenn er forbudt, ikke bare bestikklser hjemme. ● Mangelfulle retningslinjer og programmer for å sikre etterlevelse av lovverk mot bestikklser. ● Mangel på relevant opplæring av arbeidstakere, og mangelfull kunnskap om risiko for bestikkelse i bedriftens virksomhet. ● Mangel på regler og prosedyrer for hvordan forespørsler om fasiliteringspenger fra offentlige tjenestemenn skal behandles. ● Mangel på klare retningslinjer om gaver, måltider og representasjon. ● Mangel på klare regler for donasjoner til politiske formål og veldedighet. ● Manglende økonomisk kontroll (for eksempel om hvordan bedriftens bankkontoer, kontantbeholdning og varelager overvåkes i andre land, særlig i høyrisikoland. Hvilke kontrollmekanismer finnes med hensyn til disse eiendelene?). ● Mangelfulle mekanismer for å kontrollere at kontrakter blir fulgt. ● Manglende kanaler for varslere og beskyttelse mot gjengjeldelse for varslere. ● Mangel på opplæring og bevissthet for forretningspartnere.
Transaksjonsrisikoer	<ul style="list-style-type: none"> ● Begrenset overvåking og kontroll med bedriftens bankkontoer, kontantbeholdning og varelagre. ● Begrenset kontroll av at kontrakter følges. ● Det eksisterer utgiftstyper i selskapets regnskap som kan brukes til å skjule betaling av bestikklser. ● Manglende ekstern revisjon.
Forretningsrisikoer	<ul style="list-style-type: none"> ● Manglende kontroll med forretningspartnere. ● Detaljistbutikker i utlandet. ● Bedriften har begrenset kontroll med sin virksomhet i utlandet. ● Manglende kvalifikasjoner eller ressurser hos prosjektpartner eller representant. ● Gaver, måltider og representasjon til forretningspartnere i utlandet. ● Uvanlige betalingsmønstre, uvanlig høye provisjoner eller spesielle økonomiske ordninger som involverer bedriften eller dens utenlandske datterbedrifter og tilknyttede tredjeparter. ● Forretningsforhold med statseide forretningsforetak, myndigheter i utlandet (for eksempel offentlig-privat samarbeid), utenlandske kommuner, utenlandske lovgivende organer, utenlandske politiske partier og/eller kongelige familier eller familier med nære forbindelser til den politiske eliten.

Risikofaktor	Eksempler
	<ul style="list-style-type: none"> • Ansettelse av utenlandske tjenestemenn.

Stanse, forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Aktsomhetsvurderingene som gjennomføres for å hindre eller avbøte risikoen for bestikkinger bør stå i forhold til den kartlagte risikoen. Aktsomhetsvurderingene bør inneholde god praksis, som man finner i OECD Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics and Compliance.⁷⁴ God praksis omfatter følgende:

- Etikkprogrammer som er utarbeidet for å forebygge eller oppdage bestikkinger, inkludert bestikkinger av utenlandske offentlige tjenestemenn, bør gjelde styremedlemmer, tillitsmenn og arbeidstakere, og alle enheter som selskapet kontrollerer, inkludert datterselskaper, og bør dekke følgende områder:
 - gaver, gjestfrihet, representasjon og utgifter⁷⁵
 - kundereiser
 - politiske bidrag
 - donasjoner til veldedige organisasjoner og sponsorater
 - fasiliteringsbetaling⁷⁶
 - oppfordring til bestikkinger og utpressing
 - mottak av varer⁷⁷

⁷⁴ Selv om tiltakene i OECDs veileder for god praksis om internkontroll, etikk og regler gjelder spesifikt for å oppdage og forebygge bestikkinger av utenlandske offentlige tjenestemenn, kan de like godt brukes til oppdage og forebygge andre former for bestikkinger. Det er imidlertid viktig at det i relevante dokumenter, samt i bevissthets- og opplæringsprogrammer, uttrykkelig slås fast at bestikkinger omfatter bestikkinger av utenlandske offentlige tjenestemenn, siden dette ikke nødvendigvis er selvinnsyende.

⁷⁵ Bedriftene oppfordres til å opprette terskler som er egnet for den lokale konteksten.

⁷⁶ OECD 2009 Anbefaling om bekjempelse av bestikkinger

⁷⁷ Se UNGC (2010).

- personlige investeringer og ansettelse og tilknyttede aktiviteter, blant annet å skaffe seg en plass i styret og ansettelse av ektefeller eller andre slektninger.
- Etikkprogrammer som er utarbeidet for å forebygge eller oppdage bestikkelser, inkludert bestikkelser av utenlandske offentlige tjenestemenn, bør gjelde der det er relevant og inkluderes i kontrakter med tredjeparter som agenter og andre mellommenn, konsulenter, representanter, distributører, entreprenører og leverandører, konsortier og prosjektpartnere (heretter omtalt som forretningspartnere), inkludert, blant annet, følgende viktige elementer:
 - godt dokumenterte risikobaserte aktsomhetsvurderinger som gjelder ansettelse, samt relevant og regelmessig tilsyn med forretningspartnere
 - at forretningspartnere blir informert om selskapets forpliktelse til å følge lovgivningen knyttet til forbud mot bestikkelse av utledninger, og om selskapets etikkprogrammer eller lignende
 - at bedriften søker å etablere en tilsvarende forpliktelse fra forretningspartnernes side.⁷⁸
- Prosedyrer for bokføring og regnskap, inkludert et system for internkontroll, som er beregnet for å sikre at det føres gode og nøyaktige regnskap, posteringer og kontoer, for å påse at de ikke kan brukes til bestikkelser, deriblant bestikkelser av utenlandske offentlige tjenestemenn, eller til å skjule slike bestikkelser.⁷⁹
- Regelmessig kommunikasjon og dokumentert opplæring på alle nivåer i selskapet, inkludert datterselskaper, om selskapets etikkprogrammer eller andre tiltak mot bestikkelser, inkludert bestikkelser av utenlandske offentlige tjenestemenn.⁸⁰
- Egnede tiltak for å oppfordre til og gi positiv støtte til å følge etikkprogrammer eller andre tiltak mot bestikkelser, inkludert

^{78.} Bedriftene kan for eksempel ta med regler mot bestikkelser og korrupsjon i kontrakter med tredjeparter og kreve at høyrisikoleverandører skal ha adekvate prosedyrer for å forebygge bestikkelser.

^{79.} OECD 2009 Anbefaling om bekjempelse av bestikkelser

^{80.} Møter ansikt til ansikt, hvor leverandørens personell kan stille spørsmål og gi tilbakemeldinger, er å foretrekke, men når personlig opplæring ikke er kostnadseffektiv eller mulig, er nettbasert opplæring et nyttig alternativ. Se UNGC (2010), s. 21.

bestiktelser av utenlandske offentlige tjenestemenn, på alle nivåer i selskapet

- Egnede prosedyrer for disiplinærtiltak for å håndtere brudd – på alle nivåer i selskapet – på lovene mot bestiktelser av utlendinger og selskapets etikkprogrammer eller tiltak mot bestiktelser, inkludert bestiktelser av utenlandske offentlige tjenestemenn.⁸¹

I tillegg til det ovennevnte oppfordres bedriften til å:

- Vurdere korrupsjonsrisikoen før inngåelse av kundeforhold med leverandører (for eksempel forhåndskvalifisering) med virksomhet i høyrisikoland. Bedriften bør ha klare regler og prosedyrer for valg av leverandør og for bruk av "foretrukne leverandører".
- Slutte seg til og aktivt delta i felles samarbeidsprosjekter mot bestiktelser sammen med flerpartssamarbeid på bransjenivå, der det er relevant.⁸²

Spore

Bedriftene kan bruke en rekke metoder for å undersøke om metodene den bruker for å forebygge bestiktelser og korrupsjon i egen virksomhet og i leverandørkjeden er effektive.

- Medarbeiderundersøkelser, spørreskjemaer og tilbakemeldinger etter opplæringstiltak kan være viktige kilder til informasjon, og gir arbeidstakere og andre tilknyttede personer mulighet til å bidra til kontinuerlige forbedringer av bedriftens policy for bekjempelse av bestiktelser.⁸³
- Bedriftene kan også vurdere formelle periodiske gjennomganger og rapporter for toppledelsen.⁸⁴

⁸¹. OECD 2009 Anbefaling om bekjempelse av bestiktelser

⁸². Det internasjonale maritime anti-korrupsjonsnettverket er for eksempel et nettverk av rederier og deres kunder som fremmer god forretningspraksis i den maritime industrien for å takle bestiktelser, fasiliteringsbetaling og andre former for korrupsjon.

⁸³. Se «Principle 6, Monitoring and Review» i UK Ministry of Justice (2011).

⁸⁴. Ibid. 83

- Bedriftene kan sørge for en form for ekstern verifisering eller forsikring om effektiviteten av prosedyrene for bekjempelse av bestiktelser.⁸⁵

⁸⁵. Ibid. 83

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- The OECD Guidelines for Multinational Enterprises, VII. Combating Bribery, Bribe Solicitation and Extortion
- The OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions (the Anti-Bribery Convention)
- The OECD 2009 Recommendation for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions (the 2009 Anti-Bribery Recommendation)
- 2009 Recommendation on Tax Measures for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions
- 2006 recommendation on Bribery and Officially Supported Export Credits
- United Nations Convention against Corruption (2000)

Ressurser

- OECD, Country Reports on the Implementation of the OECD Anti-Bribery Convention (www.oecd.org/corruption/countryreportsontheimplementationoftheoecdanti-briberyconvention.htm)
- OECD, regionale antikorrupsjonsprogrammer www.oecd.org/corruption/regionalanti-corruptionprogrammes.htm
- OECD (2006), OECD Risk Awareness Tool for Multinational Enterprises in Weak Governance Zones
- OECD (2014): OECD Foreign Bribery Report: An Analysis of the Crime of Bribery of Foreign Public Officials
- OECD (2010): OECD Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics, and Compliance
- UK Ministry of Justice (2011), *The Bribery Action 2010 Guidance* (dvs. veileder for aksjon mot bestikkelser 2010),
- UNGC (2010), *Fighting Corruption in the Supply Chain, A Guide for Customers and Suppliers*, United Nations Global Compact, Geneva

Modul 12. Ansvarlige anskaffelser fra hjemmearbeidende

Denne modulen er først og fremst rettet mot merkevarer, sko- og klesprodusenter og deres mellommenn.

Denne modulen tar sikte på å minimere risikoen for å marginalisere hjemmearbeidende, særlig de som risikerer å miste sitt arbeid hvis sektoren formaliseres og reguleres. Målet er å fremme ansvarlige leverandørkjeder og samtidig skape økonomiske muligheter og utvikling for hjemmearbeidende. Veilederen anerkjenner at det ikke finnes raske metoder eller én felles løsning for alle problemer. Myndigheter, internasjonale organisasjoner, donorer, bedrifter i leverandørkjeden og organisasjoner i det sivile samfunn bør utforske ulike samarbeidsmåter for å ta i bruk forslagene eller andre tilnæringsmetoder, etter det de finner relevant i henhold til nasjonale lover.

Tekstboks15. Rammeverk for å forebygge og avbøte brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter ved bruk av hjemmearbeidere

Det følgende gir informasjon om den brede tilnærmingen som er nødvendig for å avbøte og forebygge brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter forbundet med hjemmearbeid. Bedriftene bør bruke dette når de utvikler sine aktsomhetsprosesser, men de er ikke ansvarlige for å gjennomføre alle anbefalingene alene. Det er heller slik at det følgende kan være en referanse for alle som er involvert i å forebygge brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter ved bruk av hjemmearbeidere.

Hjemmearbeidere bør betraktes som en integrert del av arbeidsstyrken med rett til lik behandling, og for å sikre dette bør relasjonen være formalisert. Formalisering betyr i denne veilederen en prosess der arbeidstakere overføres fra uformelle til formelle jobber. Det er mange årsaker til uformelle relasjoner. For eksempel kan status som "selvstendig næringsdrivende" brukes som et middel til å se bort fra ansvaret for å inngå mer formaliserte kontrakter. I andre tilfeller kan hjemmearbeidende bli tvunget til hjemmearbeid for å redusere den økonomiske kostnaden for arbeidsgiveren. Migrantarbeidere kan være spesielt sårbare, som følge av ulike former for restriksjoner i deres rett til å arbeide. Det kan være lite effektivt å satse på formalisering bare gjennom reformer av lovverket; formalisering bør betraktes som en prosess i stedet for et enkelt steg.

Formaliseringsprosessen kan gjøres lettere ved at bedriften:

- Kjenner grunnene til manglende formalisering i den eksisterende bruk av hjemmearbeidende. Denne informasjonen gir grunnlag for å skape insentiv for og muliggjøre formalisering²
- Anerkjenner mangfoldet i typene av og omfang på hjemmearbeid
- Gir faglig bistand for å bidra til å formalisere arbeidsforholdene til hjemmearbeidende og andre arbeidstakere i uformell sektor
- Oppretter og deltar i samarbeidsprosjekter for å etablere metoder og finansiell støtte til formaliseringsprosessen
- Fremmer legaliseringen av arbeidstakerne.

Legalisering av virksomheten

Etablering av hjemmearbeidsplasser som juridiske enheter og anerkjennelse av "arbeidstakerstatus" og/eller "entreprenørstatus" er ofte nødvendige første steg for formalisering av arbeidsforholdet. Imidlertid bør denne statusen ikke brukes til å utnytte arbeidstakerne som beskrevet over.¹ Bedrifter, organisasjoner i det sivile samfunn og myndigheter kan hjelpe hjemmearbeidende med å få kontrakter og andre tilknyttede tillatelser gjennom legitime prosesser og vurdere andre kontrolltiltak for å legalisere virksomheten til de hjemmearbeidende. Legaliseringen av hjemmearbeid bør ikke innebære forventninger som kan marginalisere hjemmearbeidende ytterligere (for eksempel kan forpliktelsen om å arbeide i et spesielt senter marginalisere hjemmearbeidende som bare kan arbeide hjemmefra).

Organisering, representasjon og sosial dialog

Organiseringen av hjemmearbeidende er et viktig steg som gir dem synlighet og anerkjennelse og muliggjør dialog om arbeidsbetingelser, for å oppnå gode arbeidsvilkår.¹ Med tanke på hjemmearbeidenes unike behov og forhold kan organiseringen av hjemmearbeidende se annerledes ut enn for andre arbeidstakere. De første skrittene i en organiseringsprosess tas ofte i lokalsamfunnsgrupper eller kvinnegrupper, som kan organisere grupper, som senere kan komme sammen som et forbund eller en fagforening. Siden det er så mange kvinner blant de hjemmearbeidende i bransjen, bør de som organiserer dette i mange tilfeller være kvinner.

Rute 15. Rammeverk for å forebygge og avbøte brudd på menneske- og arbeidsrettigheter ved ansettelse av hjemmearbeidere (forts.)

Eksempler på former for hjelp som fagforeninger og andre aktører kan gi til hjemmearbeidende, er å øke bevisstheten og å lære hjemmearbeidende om deres juridiske rettigheter, retts hjelp, sykeforsikring, kreditt- og låneordninger og etablering av kooperativer.

Det er også behov for å utvikle positive strategier for å bekjempe alle former for diskriminering, der arbeidstakere i den uformelle økonomien er spesielt sårbare.¹

1. ILO (2008)
2. Det er viktig at enhver formaliseringsplan tar hensyn til de lokale forholdene. Se ETI, Homeworker Guidelines (2010)

Anbefalinger for bedrifter

Kartlegge potensiell og faktisk skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

- Hjemmearbeidende er å finne i mange ulike leverandørkjeder i bransjen. Mens noen er sysselsatt i tradisjonelt håndarbeid, for eksempel broderi og veving, er andre involvert i mer arbeidskraftintensive prosesser, som maskinsøm av klesplagg. Bedriften oppfordres til å kartlegge hvilke produktlinjer og produksjonsprosesser som kan inkludere hjemmearbeidende.
- Bedriften bør identifisere land der hjemmearbeid er mer utbredt og der hjemmearbeidende har høyere risiko for å bli utnyttet.
- Bedriften bør vurdere prioriterte leverandører for å se om de har iverksatt tiltak for ansvarlig anskaffelse fra hjemmearbeidende. Se eksempler på tiltak nedenfor.

Søke å forebygge eller avbøte skade i bedriftens egen virksomhet og i dens leverandørkjede

Det følgende inkluderer eksempler på tiltak en bedrift kan iverksette for å fremme ansvarlige anskaffelser fra hjemmearbeidende. Bedriftene oppfordres til enten å implementere tiltakene selv, eller å oppfordre leverandørene til å gjøre det og øke deres kapasitet til å gjøre det.

- Forhåndskvalifisere mellommenn/agenter som inngår kontrakter med hjemmearbeidende. Mellommenn bør følge nasjonale lover.
- Etablere interne rutiner for bortsetting av arbeid til hjemmearbeidende (for eksempel sikre at agentene som håndterer kontrakter, er forhåndskvalifisert).
- Etablere kontrakter med mellommenn som inngår kontrakt med hjemmearbeidende direkte, og sette krav til åpenhet. For eksempel kan mellommenn bli bedt om å:

- Føre register over alle som får arbeid. Alle arbeidende medlemmer av en familie bør registreres som hjemmearbeidende. I noen sammenhenger er det for eksempel vanlig at bare faren eller mannen registreres som hjemmearbeidende.
- Registrere mengden av arbeid som distribueres og betalingene som foretas. Ettersom hjemmearbeidende vanligvis betales akkordlønn, bør det registreres riktige tidspunkter for å sikre at akkorden fastsettes slik at det er mulig å tjene minstelønn.
- Føre register over alle trygder eller helseforsikringsdekning som hjemmearbeidende får.
- Gi opplæring til innkjøpsagenter om deres lovfestede forpliktelser og bedriftens retningslinjer for ansvarlig næringsliv.
- Der det er relevant, kartlegge og samarbeide med lokale initiativ som ønsker å formalisere hjemmearbeidende og beskytte dem mot utnyttning. Lokale initiativ kan fokusere på flere områder, blant annet opplæring om rettigheter, økning av ferdighetsnivå, legalisering og å levere tjenester til hjemmearbeidende.
- Samarbeide med de lokale eller nasjonale myndigheter om å fremme hjemmearbeidendes rett til lik behandling etter loven. For eksempel:
 - Erklære bedriftens støtte (eller bransjens støtte) til at arbeidslovgivningen også skal omfatte arbeidstakere i den uformelle økonomien.
 - Rette oppmerksomheten mot de underliggende årsakene til at grupper av arbeidstakere har uformell status og oppfordre myndighetene til å fjerne disse hindringene.
 - Erklære bedriftens støtte (eller bransjens støtte) til å utvide retten sosiale ytelser og tilgang til helsetjenester og utdanning til arbeidstakere i uformell sektor, inkludert hjemmearbeidende der de ikke allerede har rett til slike ytelser.

Utvalgte internasjonale dokumenter og standarder

- ILO Home Work Convention, 1996 (No. 177) and ILO Recommendation No. 204 Concerning the Transition from the Informal to the Formal Economy

Ressurser

- OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas, Annex
- ILO (2008), *The Informal Economy: Enabling Transition to Formalization*, bakgrunnsdokument for Tripartite Interregional Symposium on the Informal economy

UTGITT AV:
Norges OECD-kontaktpunkt for ansvarlig næringsliv

Kontakt oss: oechnp@mfa.no
Norges OECD-kontaktpunkt
Postboks 8114 Dep
N-0032 Oslo, Norge
www.ansvarlignæringsliv.no

Publikasjonskode: E 977
Trykk: Utenriksdepartementets trykkeri
Opplag: 100
04/2018

